

TACITUS

HISTORIAE

Liber quartus

Inhoudsopgave

<i>Cornelius Tacitus</i>	6
<i>Tacitus' werk</i>	7
1. <i>Slachting in Rome</i>	11
2. <i>De dood van Lucius Vitellius</i>	13
3. <i>Eerbetoon aan Vespasianus</i>	17
4. <i>Mucianus en Helvidius Priscus</i>	19
5. <i>De persoon Helvidius Priscus</i>	21
6. <i>Twist tussen Priscus en Marcellus</i>	23
7. <i>Helvidius' rede</i>	25
8. <i>Marcellus' reactie</i>	27
9. <i>Voorzichtigheid in de senaat</i>	29
10. <i>Publius Celer aangeklaagd</i>	31
11. <i>Mucianus grijpt de macht</i>	31
12. <i>Desinteresse in Rome en de Bataven</i>	37
13 <i>Civilis</i>	39
14 <i>Civilis' plannen</i>	43
15 <i>Brinno</i>	45
16 <i>Civilis' list</i>	49
17 <i>Civilis' rede</i>	51
18. <i>De slag om de Betuwe</i>	57
19. <i>Gebrek aan daadkracht</i>	59
20. <i>De slag bij Bonna</i>	63
21 <i>Civilis wedt op twee paarden</i>	65
22 <i>De Romeinen in het nauw</i>	67
23. <i>De belegering</i>	69
24 <i>Onvrede over Flaccus</i>	73
25. <i>Hordeonius de zondebok</i>	75
26. <i>Tegenslagen</i>	79

27. Teugelloosheid en onderdanigheid	83
28 Civilis dringt aan.....	85
29. Germaanse roekeloosheid.....	87
30. Inzet van belegeringswerktuigen	89
31. Verdeeldheid onder de Gallische hulptroepen	91
32. Civilis spreekt tot Montanus.....	93
33. Vocula biedt met moeite weerstand.	95
34. Onachtzaamheid aan beide zijden	97
35. Fouragering.....	101
36. Hordeonius vermoord	103
37. Ook de Treviri vallen af.	105
38. Valse geruchten.....	107
39. Mucianus schakelt concurrenten uit.	109
40. Domitianus in de senaat	113
41. Optreden tegen aanklagers	115
42. Vipstanus Messala versus Curtius Montanus.....	117
44. Mucianus komt op voor de aanklagers.	123
45. Wangedrag in Sena.....	125
46. Angst onder de soldaten	128
48. Proconsuls en legaten in Africa	132
49. Mucianus wil Piso dood.....	134
50. Festus grijpt in.....	138
51. Slechte berichten over Domitianus.....	140
52. Titus doet een beroep op Vespasianus.....	142
53. Herstel van het Capitulum.....	144
54. De Galliërs bemoedigd	146
55. Civilis en Classicus zweren samen.	148
56. Een schaakspel.....	150
57. Vocula wil niet vluchten.	152
58. Vocula houdt een vergadering.	154
59. Hard optreden van Classicus	158

61. Veleda	162
62. Het 16 ^e legioen en dat van Bonna.....	164
63. Wat te doen met Colonia Agrippinensis?.....	166
65. Veleda	170
66. Labeo vlucht en Civilis is machtiger.	172
67. Sabinus vlucht.	174
68. Contrast en Iulius Valentinus	176
69. Auspex' advies wint.....	178
70. Geen eensgezind optreden.....	180
71. Slag te Rigidolum	184
72. Cerialis in de colonia der Treviri	186
73. Toespraak tot de Treviri en Lingones	190
74. Cerialis stelt gerust.....	192
75. Een brief aan Cerialis	194
76. Civilis keurt Tutors plan goed.....	196
77. Cerialis treedt dapper op.....	198
78. Cerialis' standvastigheid	200
79. De Agrippinenses vragen om hulp.	202
80. Antonius Primus	204
82. Basilides	208
83. Het visioen van Ptolemaeus	210
84. De import van een god.....	212
85. Mucianus onthult zich.....	216
86. Domitianus verbergt zich.	216

Cornelius Tacitus

Van het leven van Tacitus weten we alleen vanuit zijn eigen werk en uit dat van zijn vriend Plinius de Jongere. Hoewel de bronnen over hem dus beperkt zijn, weten we toch over hem meer dan van menig ander schrijver.

Tacitus is waarschijnlijk rond het jaar 54 geboren. Van zijn afkomst is weinig bekend. Zijn nomen gentile Cornelius garandeert geen hoge adellijke afkomst, omdat door Sulla ooit aan 10.000 vrijgelatenen die naam was gegeven. Hij moet wel van enig aanzien geweest zijn, anders was hij nooit toegelaten tot de quaestuur en senaat.

Opvallend is dat van hem geen praenomen bekend is, hoewel in latere tijden de voornamen Gaius en Pubius zijn toegekend. Van jongs af aan heeft Tacitus zich toegelegd op de retoriek en daarbij heeft hij zich met name laten leiden door de grote Cicero en het is ook waarschijnlijk dat hij pupil van Quintilianus, de grote leermeester in de retoriek van die tijd, is geweest.

Tacitus is 77 n.Chr. getrouwd met de dochter van Cn. Iulius Agricola, die dat jaar consul was. Het feit, dat een man als Agricola Tacitus als zijn schoonzoon uitkoos, wijst erop, dat Tacitus van goede afkomst was en van hoge moraal. Zijn politieke carrière begon met de quaestura onder Vespasianus (77) en daarmee kwam hij de senaat binnen. In deze tijd leefde Tacitus waarschijnlijk in Rome en hield hij zich bezig met de zaken op het Forum en de litteratuur. Hij werd onder Vespasianus' zoon Titus waarschijnlijk tribunus of aedilis (79). Zelf is hij praetor geworden in het jaar van de ludi saeculares van Domitianus in het jaar 88.

Waarschijnlijk beheerde Tacitus in de jaren 89 tot 93 een keizerlijke provincie van de tweede rang, misschien wel Gallia Belgica en is hij zo aan zijn kennis van de Germanen gekomen.

Opvallend is dat Tacitus gedurende de latere jaren van de regering van Domitianus (93-96) niet veel meer is geweest dan een ooggetuige en zich even passief als de rest van de senaat heeft getoond. Misschien heeft juist dat tyrannieke bestuur van Domitianus hem wel meer in de richting van de republiek geduwd en hem op den duur juist uitgesproken op dat gebied gemaakt.

In 97 wordt Tacitus consul. Van zijn persoonlijke geschiedenis weten we verder alleen nog dat hij proconsul van Asia is geweest in de periode 110-114, in ieder geval voordat hij zijn werk de Annales heeft geschreven. Verder is er weinig bekend en al helemaal weinig zeker over hem.

Tacitus' werk.

1. **Dialogus de Oratoribus.** Dit is Tacitus' vroegste werk algemeen als het zijne erkend. Het is een verslag van een gesprek, dat Tacitus als jonge man meegemaakt heeft. De discussie begint met de vraag, of het metier van redenaar of dat van dichter hoger aangeslagen dient te worden. Het gesprek gaat over op het verschil tussen de oude en de moderne retoriek. De retoriek zou door de overgang van republiek naar monarchie in verval zijn geraakt. Misschien heeft Tacitus het wel als verholten argumentatie voor zijn keuze voor de geschiedschrijving geschreven.
2. **Agricola.** Dit werk heeft hij waarschijnlijk geschreven in 97 of 99. Hierin verheerlijkt Tacitus zijn schoonvader, diens carrière en gouverneurschap van Brittannië.
3. **Germania.** Dit werk is in 98 gepubliceerd en heet eigenlijk De origine et situ Germanorum. Het geeft een beschrijving van land, gewoonten, volken van de Germanen. Hij heeft het grotendeels gebaseerd op werk van Caesar (De Bello Gallico), Livius en Plinius de Oudere (Bella Germaniae). Het werk als monografie over een vreemd volk is uniek.
4. **Historiae.** In de Agricola had Tacitus al beloofd de tyrannie van Domitianus en het geluk van de tijd daarna weer te zullen geven. Met de Historiae lost hij deze belofte deels in. Hij begint dit werk met de woelingen van het 4-keizerjaar (1 januari 69) en behandelt het hele huis der Flavii tot de dood van Domitianus in 96. Het werk bestond uit 14 boeken en hij heeft het in de jaren 104 tot 109 geschreven.
5. **Annales.** De Annalen geven de geschiedenis van het Romeinse rijk per jaar en met name wordt er gekeken naar het optreden van de keizers. Tacitus laat zijn opvattingen over het keizerschap en de keizers ieder afzonderlijk duidelijk doorklinken. Het behandelt de geschiedenis vanaf Augustus tot het punt, waar de Historiën

beginnen. De eigenlijke titel van de Annalen zou dan ook zijn *Ab excessu Augusti* vergelijkbaar met Livius' *Ab urbe condita*.

Uit boek IV van de Historiën

Inleiding.

Na de zelfmoord van Nero in 68 breekt er een machtsstrijd uit tussen verschillende troonpretendenten. Eerst werd in Rome Galba tot keizer uitgeroepen; daarna werd hij door iemand uit zijn eigen omgeving, Otho, die door de praetoriaanse garde gesteund werd, gedood. Deze Otho kreeg op zijn beurt te maken met een generaal van de troepen in het noorden, Vitellius. Na een vernietigende nederlaag pleegde Otho zelfmoord. Na nog geen acht maanden geregeerd te hebben kwamen o.a. de legioenen in Iudaea in opstand en zij riepen hun commandant Vespasianus tot keizer uit. Vespasianus trok naar Rome, nam de stad met gemak in en doodde Vitellius, diens broer en zoon. Zijn mannen waren echter in het begin nog niet in staat de vrede te handhaven; de oorlog was wel voorbij, maar de veiligheid in Rome was nog niet gegarandeerd. In het jaar 70 na Chr. riep de senaat Vespasianus uit tot keizer en koos hem en zijn zoon Titus tot consuls van dat jaar. In diezelfde dagen drong het gerucht van een grote nederlaag in Germanië in Rome door.

1. Slachting in Rome

Interfecto Vitellio bellum magis desierat¹ quam pax coeperat. armati per urbem victores implacabili² odio victos consecrabantur³: plenae caedibus⁴ viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis⁵, ut quemque fors⁶ obtulerat⁷. ac mox augescente⁸ licentia scrutari⁹ ac protrahere¹⁰ abditos¹¹; si quem procerum¹² habitu¹³ et iuventa conspexerant, obtruncare¹⁴ nullo militum aut populi discrimine¹⁵. quae saevitia¹⁶ recentibus¹⁷ odiis sanguine explebatur, dein verterat¹⁸ in avaritiam¹⁹. nihil usquam secretum²⁰ aut clausum sinebant²¹, Vitellianos occultari²² simulantes²³. initium id perfringendarum²⁴ domuum, vel si resisteretur, causa caedis; nec deerat egentissimus²⁵ quisque e plebe et pessimi servitiorum prodere²⁶ ultro¹ ditis² dominos, alii ab amicis

¹ desinere 3, desii	ophouden
² implacabilis	onverzoenbaar
³ consecrari	vervolgen, achtervolgen
⁴ caedes	moord, gesneuvelde
⁵ trucidare	neerhouwen
⁶ fors	lot
⁷ offerre, obtuli, oblatus	aanbieden
⁸ augescere 3	toenemen
⁹ scrutari	zoeken
¹⁰ protrahere 3	tevoorschijn trekken
¹¹ abdere 3	verstoppen
¹² procerus	lang
¹³ habitus 4	gestalte
¹⁴ obtruncare	neerhouwen
¹⁵ discrimen	onderscheid
¹⁶ saevitia	wreedheid
¹⁷ recens	vers, nieuw
¹⁸ vertere 3 in + acc.	veranderen in
¹⁹ avaritia	hebzucht
²⁰ secretus	afgezonderd, gescheiden
²¹ sinere 3	(ongemoeid) laten
²² occultare	verbergen
²³ simulare	doen alsof
²⁴ perfringere 3	openbreken
²⁵ egens	behoefstig
²⁶ prodere 3	verraden; <i>inf. hist.</i>

1. Nadat Vitellius gedood was, was de oorlog meer opgehouden dan dat de vrede begonnen was. De overwinnaars vervolgden door de stad gewapend met een onverzoenlijke haat de overwonnenen: de wegen waren vol van gesneuvelden; de fora en de tempels zaten onder het bloed, omdat men wijd en zijd neergehouwen was al naar gelang het lot een ieder had prijsgegeven. En al snel nam de teugelloosheid toe en zocht men naar wie zich had verstopt en sleurde men die naar buiten; als ze iemand die lang van jeugdige gestalte was, hadden gezien, slachtten ze die af zonder enig onderscheid te maken tussen soldaten en volk. Deze wreedheid werd met bloed gestild, omdat de gevoelens van haat nog nieuw waren; daarna was die omgeslagen in hebzucht. Nergens lieten ze iets, dat afgescheiden of gesloten was, ongemoeid onder het voorwendsel dat aanhangers van Vitellius daar verborgen werden. Zo begon men met geweld huizen binnen te dringen, of als men weerstand bood, was dat een reden tot moord; niet lieten juist de behoeftigsten zich onbetuigd en de slechtste slaven verrieden uit eigen beweging hun rijke meesters en sommigen

¹ ultro

uit eigen beweging

² dis, ditis

rijk

monstrabantur. ubique lamenta¹, conclamationes et fortuna² captae urbis, adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa³ antea petulantia⁴ desideraretur. duces partium⁵ accendendo civili bello acres⁶, temperandae⁷ victoriae impares⁸, quippe inter turbas⁹ et discordias pessimo cuique plurima vis, pax et quies bonis artibus¹⁰ indigent¹¹.

2. De dood van Lucius Vitellius

Nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat, nondum ad curas¹² intentus, sed stupris¹³ et adulteriis¹⁴ filium principis agebat¹⁵. praefectura praetorii¹⁶ penes¹⁷ Arrium Varum, summa¹⁸ potentiae in Primo Antonio. is pecuniam familiamque e principis domo quasi Cremonensem¹⁹ praedam rapere: ceteri modestia¹ vel ignobilitate² ut

¹ lamentum geweeeklaag

² *hendiadys*

³ invidiosus gehaat

⁴ petulantia uitgelatenheid, brutaliteit

⁵ partes *pl.* de partij (van Vespasianus)

⁶ acer, acris, acre hevig, fel

⁷ temperare matigen

⁸ impar + *dat.* niet opgewassen tegen

⁹ turba onrust

¹⁰ ars bekwaamheid, gedrag, aard

¹¹ indigere 2 + *abl.* gebrek hebben aan, nodig hebben

¹² cura zorg, taak

¹³ stuprum ontucht, hoererij

¹⁴ adulterium overspel

¹⁵ agere 3 de rol spelen van

¹⁶ praefectura praetorii het commando van de keizerlijke garde

¹⁷ penes + *acc.* in het bezet van

¹⁸ summa het toppunt

¹⁹ Cremonensis van Cremona; de slag bij Bedriacum was een gevecht

tussen de troepenmachten van Vespasianus en keizer Vitellius die plaatsvond op 24 en 25 oktober 69. De Romeinse plaats Bedriacum is nu het Lombardische plaatsje Calvatone. Vespasianus, gouverneur van Judea, en Licinius Mucianus, de gouverneur van Syria, besloten midden 69 in opstand te komen tegen keizer Vitellius. Ze trokken met hun legioenen naar Rome. Ondertussen hadden de legioenen van Raetia en Moesia zich onder het bevel van Marcus Antonius Primus bij de opstandelingen aangesloten en Vespasianus als keizer erkend. Omdat deze noordoostelijke legioenen zich dicht bij Italië bevonden, bereikten zij de tegemoetkomende legers van Vitellius het eerst.

werden door anderen aangewezen. Overal was er geweeeklaag en geschreeuw over het lot van de ingenomen stad, zozeer dat men naar de brutaliteit van de soldaten van Otho en Vitellius verlangde, ook al was die voorheen gehaat. De leiders van de partij waren hartstochtelijk bezig een burgeroorlog te ontsteken; ze waren niet in staat paal en perk te stellen aan de overwinning; immers juist de slechtsten hebben in tijden van onrust en tweedracht zeer veel macht, maar vrede en rust hebben behoefte aan goed gedrag.

2. Domitianus had de titel en positie van Caesar aangenomen zonder dat hij al op diens taken gericht was, maar hij speelde de zoon van de keizer met zijn hoererij en overspel. Het commando van de keizerlijke garde was in handen van Arrius Varus, maar de uiteindelijke macht lag bij Primus Antonius. Hij roofde geld en personeel van het huis van de keizer als was het buit behaald bij Cremona: de anderen waren wel door bescheidenheid of door hun

Aulus Caecina Alienus, de bevelhebber van Vitellius' legioenen, wilde overlopen naar Vespasianus maar werd door zijn manschappen gevangengezet. De legioenen van de keizer, die nu zonder bevelhebber zaten, trokken naar Cremona. Antonius Primus was intussen in Bedriacum gearriveerd en viel met zijn cavalerie de keizerlijke troepen aan, die zich daarop terugtrokken in hun kampement buiten Cremona. Antonius Primus liet zijn leger naar Cremona oprukken, waar ze op het leger van Vitellius stootten. Het werd nacht, maar de slag duurde voort. Tegen de ochtend waren de keizerlijke legioenen overwonnen. Daarna liet Antonius Primus de stad Cremona aanvallen. Nadat de stad zich had overgeven, werd ze door de overwinnaars in brand gestoken. De legioenen van Vespasianus marcheerden naar Rome, waar Vitellius gevangen werd genomen. Hij werd lange tijd gemarteld en uiteindelijk vermoord, samen met zijn broer en zoon.

¹ modestia

bescheidenheid

² ignobilitas

onbekendheid, geringe afkomst

in bello obscuri, ita praemiorum expertes¹. civitas pavida et servitio parata occupari² redeuntem Tarracina³ L. Vitellium cum cohortibus extinguique reliqua belli postulabat⁴: praemissi Ariciam⁵ equites, agmen legionum intra Bovillas⁶ stetit. nec cunctatus⁷ est Vitellius seque et cohortis arbitrio⁸ victoris permittere, et miles infelicia arma haud minus ira quam metu abiecit. longus deditorum⁹ ordo¹⁰ saeptus¹¹ armatis per urbem incessit, nemo supplici¹² vultu, sed tristes et truces¹³ et adversum¹⁴ plausus¹⁵ ac lasciviam¹⁶ insultantis¹⁷ vulgi immobiles. paucos erumpere ausos circumiecti¹⁸ pressere; ceteri in custodiam conditi¹⁹, nihil quisquam locutus indignum, et quamquam inter adversa, salva²⁰ virtutis fama. dein L. Vitellius interficitur, par²¹ vitiis fratris, in principatu eius vigilantior²², nec perinde²³ prosperis socius quam adversis abstractus²⁴.

¹ expers + gen.

verstoken van

² occupare

grijpen

³ Tarracina (Tappakíva), stad aan de Tyrreense kust, op de grens van Latium en Campania, thans Terracina.

⁴ postulare

eisen

⁵ Aricia, oude stad in Latium, gelegen ten zuiden van het Albaanse Meer aan de Via Appia, ca. 25 km ten zuidoosten van Rome; thans Ariccia.

⁶ Bovillae, Latijnse bondstadje aan de via Appia 11 mijl van de porta Capena in Rome. Bovillae gold als kolonie van Alba Longa.

⁷ cunctari

aarzelen

⁸ arbitrium

beslissing, heerschappij

⁹ deditus

hij die gecapituleerd heeft

¹⁰ ordo m.

rij

¹¹ saepire, saepsi, saeptus

omgeven

¹² supplex

smekend

¹³ trux

grimmig

¹⁴ adversum + acc.

tegen

¹⁵ plausus 4

handgeklap, bijval

¹⁶ lascivia

uitgelatenheid

¹⁷ insultare

beledigen

¹⁸ circumiectus

zich bevindend rondom

¹⁹ condere 3

opbergen, bewaren

²⁰ salvus

behouden

²¹ par + dat.

gelijk aan

²² vigilans

oppassend

²³ perinde .. quam ..

evenzeer .. als..

²⁴ abstrahere

meesleuren

geringe afkomst onbekend in de oorlog, maar ze waren dan ook wel verstoken van beloningen. De burgerij was bang en bereid tot slavernij en verlangde dat Lucius Vitellius, toen hij uit Tarracina met zijn cohorten terugkeerde, gegrepen werd en dat wat van de oorlog overbleef, verdelgd werd: ruiters werden naar Arricia vooruit gestuurd; een stoet aan legioenen stond aan deze zijde van Bovillae. Vitellius aarzelde niet: hij vertrouwde zich en zijn cohorten toe aan de macht van de winnaar en de soldaten wierpen hun nutteloze wapens meer uit woede dan uit angst weg. Een lange reeks lieden die zich overgegeven had, trok omgeven door gewapenden voort door de stad; niemand deed dat met een smekend gelaat, maar ze waren somber en grimmig en reageerden niet op het geklap en de uitgelatenheid van het volk dat hen beledigde. Weinigen durfden uit te breken, maar de mensen die om hen heen waren, overweldigden hen; de rest werd in het gevang gestopt, niemand zei iets onwaardigs en hun roem van dapperheid bleef behouden, ook al bevonden ze zich in tegenspoed. Daarna is Lucius Vitellius gedood: hij evenaarde zijn broer in gebreken, maar tijdens diens principaat was hij meer op zijn hoede en hij was niet zozeer diens bondgenoot in zijn voorspoed als wel meegesleurd in zijn tegenslag.

3. Eerbetoon aan Vespasianus

Isdem diebus Lucilius Bassus cum expedito¹ equite ad componendam² Campaniam mittitur, discordibus³ municipiorum⁴ animis magis inter semet quam contumacia⁵ adversus principem. viso milite quies et minoribus coloniis⁶ impunitas⁷: Capuae⁸ legio tertia hiemandi⁹ causa locatur et domus inlustres¹⁰ adflictae¹¹, cum contra Tarracinenses¹² nulla ope iuvarentur. tanto proclivius¹³ est iniuriae quam beneficio vicem exolvere¹⁴, quia gratia oneri¹⁵, ultio¹⁶ in quaestu habetur. solacio¹⁷ fuit servus Vergilii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo¹⁸ adfixus¹⁹ in isdem anulis²⁰ quos acceptos a Vitellio gestabat. at Romae senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit²¹, laetus et spei certus²², quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germaniis, mox Illyrico, postquam Aegyptum Iudaeam Syriamque et omnis provincias exercitusque lustraverant²³, velut expiato²⁴ terrarum orbe cepisse

¹ expeditus	lichtgewapend
² componere 3	regelen, de orde herstellen in
³ discors	tweedrachtig
⁴ municipium	(provincie)stadje
⁵ contumacia	trots
⁶ colonia	kolonie, nederzetting
⁷ impunitas	straffeloosheid
⁸ Capua had Vitellius gesteund.	
⁹ hiemare	overwinteren
¹⁰ inlustris	beroemd, aanzienlijk
¹¹ adfligere 3	teisteren
¹² Tarracina had Vespasianus gesteund.	
¹³ proclivis	geneigd, gemakkelijk
¹⁴ vicem exsolvere 3	met gelijke munt terugbetalen
¹⁵ onus, oneris	last, dat. <i>finalis</i>
¹⁶ ultio	wraak
¹⁷ solacium	troost
¹⁸ patibulum	dwarshout
¹⁹ adigere 5	vastmaken
²⁰ anulus	ring; als teken van rang van eques
²¹ decernere 3	besluiten tot
²² certus + gen.	zeker van
²³ lustrare	doorkruisen
²⁴ expiare	door een zoenoffer reinigen

3. In diezelfde dagen werd Lucilius Bassus met een lichtgewapende ruitery gestuurd om in Campania de orde te herstellen: de gemoederen van de municipia waren meer in onmin met elkaar dan dat men uit trots tegen de keizer was. Bij het zien van de soldaten heerste er rust en de kleinere kolonies werden niet gestraft: in Capua werd het derde legioen gelegerd om te overwinteren en de aanzienlijke huizen werden geteisterd, terwijl daarentegen de inwoners van Tarracina met geen hulp geholpen werden. Zoveel makkelijker is het onrecht met gelijke munt terug te betalen dan een weldaad, omdat een gunst als een last gezien wordt, maar wraak als een winst. Een troost was de slaaf van Vergilius Capito, van wie we gezegd hebben dat hij de Tarracinenses verraden had: hij is gekruisigd met de zelfde ridderringen die hij van Vitellius ontvangen had en placht te dragen. Maar in Rome besloot de senaat tot alles voor Vespasianus wat voor keizers gewoon was, omdat de senaat blij en zeker was van zijn hoop: immers de burgerwapens die in de Gallische en Spaanse provincies opgepakt waren, schenen nadat de Germaanse provincies tot oorlog bewogen waren en daarna Illyricum, nadat zij Egypte, Iudea en Syria en alle provincies en legers doorkruist hadden, hun einde bereikt te hebben alsof de wereld door een zoenoffer gereinigd was:

finem videbantur: addidere alacritatem¹ Vespasiani litterae tamquam manente bello scriptae. ea prima specie² forma³; ceterum ut princeps loquebatur, civilia⁴ de se, et rei publicae egregia. nec senatus obsequium⁵ deerat: ipsi consulatus cum Tito filio, praetura Domitiano et consulare imperium decernuntur.

4. Mucianus en Helvidius Priscus

Miserat et Mucianus epistulas ad senatum, quae materiam sermonibus praebuere⁶. si privatus⁷ esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem paucos post dies loco⁸ sententiae dici. ipsa quoque insectatio⁹ in Vitellium sera¹⁰ et sine libertate: id vero erga¹¹ rem publicam superbum, erga principem contumeliosum¹², quod in manu sua fuisse imperium donatumque Vespasiano iactabat¹³. ceterum invidia in occulto, adulatio¹⁴ in aperto erant: multo cum honore verborum Muciano triumphalia¹⁵ de bello civium data, sed in Sarmatas expeditio fingeatur¹⁶. adduntur Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio Varo praetoria insignia. mox deos respexere¹⁷; restitui¹⁸ Capitolium placuit. eaque omnia Valerius Asiaticus consul designatus censuit: ceteri vultu manuque, pauci, quibus conspicua¹⁹ dignitas aut ingenium²⁰ adulatione exercitum¹, compositis²

¹ alacritas	opgewektheid, enthousiasme, strijdlust
² species	gezicht
³ forma	vorm, <i>hier</i> : de toon
⁴ civilis	passend bij een burger
⁵ obsequium	onderdanigheid, gehoorzaamheid
⁶ praebere 2	verschaffen
⁷ privatus	een burger zonder ambt
⁸ loco + <i>gen.</i>	als
⁹ insectatio	aantijging
¹⁰ serus	laat
¹¹ erga + <i>acc.</i>	jegens
¹² contumeliosus	beledigend
¹³ iactare	zich beroemen op
¹⁴ adulatio	vleierij
¹⁵ triumphalia <i>n.pl.</i>	triomftekenen
¹⁶ fingere 3	veinzen
¹⁷ respicere 5	zich bekommeren om
¹⁸ restituere 3	herstellen
¹⁹ conspicuus	opvallend, eminent
²⁰ ingenium	karakter

een brief van Vespasianus die geschreven was als zou de oorlog voortduren, voegde strijdlust toe. Dit was op het eerste gezicht de toon; verder sprak hij als een keizer, over zichzelf als over een burger en over de staat zei hij uitmuntende zaken. Niet ontbrak volgzzaamheid aan de senaat: voor de keizer zelf tezamen met zijn zoon Titus besloot men tot het consulaat, tot de praetuur en het consulaire gezag voor Domitianus.

4. Ook Mucianus had een brief gestuurd naar de senaat, die stof tot gesprekken leverde: waarom moest hij in het openbaar spreken, als hij een ambteloos burger was? Hetzelfde had een paar dagen later als mening gezegd kunnen worden. Ook de aantijging zelf tegen Vitellius was laat en zonder onverschrokkenheid: dit was echter overmoedig jegens de staat, jegens de keizer beledigend dat hij er prat op ging dat het gezag in zijn hand was geweest en door hem aan Vespasianus geschonken was. Maar de afgunst was in het verborgene en de vleierij open en bloot: met een zeer eervolle vermelding zijn aan Mucianus de triomftekens wegens de burgeroorlog gegeven, maar voorgewend werd dat dat gebeurde op grond van de veldtocht tegen de Sarmaten. Aan Primus Antonius zijn die van consul toegekend en aan Cornelius Fuscus en Arrius Varus die van praetor. Dit alles stelde Valerius Asiaticus, consul designatus³, voor. De overigen stemden in met een blik en handgebaar, weinigen die een eminente waardigheid of karakter, dat geoefend in vleierij was, hadden, deden dat

¹ exercitus geoefend

² compositus goed opgebouwd

³ de consul die voor het volgende jaar gekozen was

orationibus adsentiebantur¹. ubi ad Helvidium Priscum praetorem designatum ventum, prompsit sententiam ut honorificam in bonum principem, * * * falsa aberant, et studiis senatus attollebatur. isque praecipuus illi dies magnae offensae initium et magnae gloriae fuit.

5. De persoon Helvidius Priscus

Res poscere videtur, quoniam iterum² in mentionem³ incidimus⁴ viri saepius memorandi⁵, ut vitam studiaque⁶ eius, et quali fortuna sit usus, paucis repetam⁷. Helvidius Priscus e municipio Cluviis⁸, patre, qui ordinem⁹ primi pili¹⁰ duxisset, ingenium inlustre¹¹ altioribus studiis iuvenis¹² admodum¹³ dedit, non, ut plerique, ut nomine magnifico segne¹⁴ otium velaret¹⁵, sed quo firmior adversus fortuita¹⁶ rem publicam capesseret. doctores sapientiae¹⁷ secutus est, qui sola bona quae honesta, mala tantum quae turpia, potentiam nobilitatem ceteraque extra animum neque bonis neque malis adnumerant¹⁸. quaestorius¹⁹ adhuc a Paeto Thrasea gener²⁰ delectus e moribus soceri nihil aequae ac²¹ libertatem hausit, civis, senator, maritus, gener,

¹ assentiri instemmen met

² iterum opnieuw

³ mentio, -ionis het vermelden

⁴ incidere 3 in + acc. terechtkomen in

⁵ memorare vermelden

⁶ studium interesse, beoefening

⁷ repetere 3 ophalen

⁸ Cluviae, stadje in het gebied van Carricini, een Romeins municipium in het gebied Samnium

⁹ ordo, orinis rang (in het leger)

¹⁰ primipilus oppercenturio van de eerste manipel van het gehele legioen

¹¹ illustris voortreffelijk

¹² iuvenis jong, jeugdig

¹³ admodum zeer

¹⁴ segnis traag

¹⁵ velare bedekken

¹⁶ fortuitus toevallig

¹⁷ sapientia filosofie

¹⁸ adnumerare + dat. rekenen tot, beschouwen als

¹⁹ quaestorius oud-quaestor

²⁰ gener, generi schoonzoon

²¹ aequae ac evenzeer als

met goed opgebouwde redevoeringen. Zodra Helvidius Priscus, een praetor designatus, aan de beurt was, bracht hij als mening naar voren dat een goede keizer ***, bedrog was afwezig en door enthousiasme van de senaat werd hij bemoedigd. Met name die dag was voor hem het begin van grote ongenade en grote roem.

5. Aangezien we weer een man vermeld hebben die vaker genoemd moet worden, schijnt de kwestie het te eisen dat ik zijn leven en studies en welk lot hij ondergaan heeft, in een paar woorden ophaal. Helvidius Priscus kwam uit het municipium Cluviae en hij had een vader, die de rang van primipilus had bekleed en toen hij nog zeer jong was wijdde hij zijn voortreffelijke talent aan hogere studies, niet zoals zeer velen om met een grootse term lamlendig nietsdoen te verbergen, maar opdat hij daardoor des te sterker het openbaar belang ter hand zou nemen tegen toevalligheden. Hij heeft les gevolgd bij leersmeesters van de filosofie die slechts als goed zagen wat eervol was, alleen als slecht wat schandelijk was en die macht, aanzien en wat verder buiten het innerlijk is, noch onder het goede noch onder het slechte scharen. Nog toen hij een oud-quaestor was, is hij door Paetus Thrasea als schoonzoon uitverkozen en hij heeft uit het karakter van zijn schoonvader vooral zijn onverschrokkenheid geput: als burger, senator, echtgenoot, schoonzoon

amicus, cunctis vitae officiis aequabilis¹, opum² contemptor³, recti pervicax⁴, constans adversus metus.

6. Twist tussen Priscus en Marcellus

Erant quibus adpetentior⁵ famae videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriae novissima exuitur⁶. ruina⁷ soceri in exilium⁸ pulsus, ut Galbae principatu⁹ rediit, Marcellum Eprium, delatorem¹⁰ Thraseae, accusare adgreditur¹¹. ea ultio, incertum maior an iustior, senatum in studia¹² diduxerat¹³: nam si caderet Marcellus, agmen reorum¹⁴ sternebatur. primo minax¹⁵ certamen et egregiis utriusque orationibus testatum¹⁶; mox dubia¹⁷ voluntate¹⁸ Galbae, multis senatorum deprecantibus¹⁹, omisit Priscus, variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem²⁰ laudantium aut constantiam requirentium²¹. Ceterum eo senatus die quo de imperio Vespasiani censebant, placuerat mitti ad principem legatos. hinc inter Helvidium et Eprium acre iurgium²²: Priscus eligi²³ nominatim²⁴ a magistratibus

¹ aequabilis	gelijk(matig)
² opes	machtsmiddelen, rijkdom, macht
³ contemptor	verachter
⁴ pervicax + gen.	volhardend in
⁵ appetens + gen.	strevend naar
⁶ exuere 3	uittrekken, opgeven
⁷ ruina	de val
⁸ exilium	ballingschap
⁹ principatus 4	het principaat
¹⁰ delator	aanklager
¹¹ aggredi 5	het ondernemen
¹² studia pl.	partijdige ambities
¹³ diducere	in tweeën delen
¹⁴ reus	aangeklaagde, schuldig
¹⁵ minax	dreigend
¹⁶ testatus	betoond, bewezen
¹⁷ dubius	twijfelachtig
¹⁸ voluntas	de wil
¹⁹ deprecari	door bidden proberen af te wenden, smeken
²⁰ moderatio	matiging
²¹ requirere 3	eisen
²² iurgium	ruzie
²³ eligere 3	uitkiezen
²⁴ nominatim	bij naam

en vriend was hij in alle taken van het leven gelijkmatig, verachtte hij rijkdom, hield hij vast aan wat juist was en was hij standvastig tegenover angst.

6. Er waren er die de indruk hadden dat hij te veel naar roem streefde, omdat ook filosofen zich het laatst ontdoen van verlangen naar roem. Toen zijn schoonvader ten val was gekomen, is hij verbannen, maar zodra hij tijdens het principaat van Galba was teruggekeerd, ondernam hij het Marcellus Epirius, de aanklager van Thrasea, aan te klagen. Deze wraak heeft -het is onzeker of die te omvangrijk was of vooral rechtvaardig- de senaat in twee partijen verdeeld: want als Marcellus ten val zou komen, dan betekende dit zeker het einde van een hele groep schuldigen. Eerst was er een dreigende strijd en werden bewijzen aangevoerd in uitstekende redes van ieder van beide partijen; daarna, omdat de wens van Galba niet duidelijk was en vele senatoren daarom smeekten, zag Priscus er vanaf, waarbij de commentaren variëerden, zoals nu eenmaal de karakters van de mensen zijn: sommigen prezen zijn matiging, anderen eisten standvastigheid. Maar op die senaatsdag waarop zij over het imperium van Vespasianus met adviezen kwamen, hadden ze besloten gezanten naar de keizer te sturen. Dat leidde tot een heftige twist tussen Helvidius en Epirius. Priscus wilde dat zij bij naam

iuratis¹, Marcellus urnam postulabat, quae consulis designati sententia fuerat.

7. Helvidius' rede

Sed Marcelli studium² proprius³ rubor⁴ excitabat⁵ ne aliis electis posthabitus⁶ crederetur. paulatimque per altercationem⁷ ad continuas et infestas orationes provecti⁸ sunt, quaerente Helvidio quid ita Marcellus iudicium magistratuum pavesceret⁹: esse illi pecuniam et eloquentiam, quis multos anteiret¹⁰, ni memoria flagitiorum¹¹ urgeretur¹². sorte¹³ et urna mores non discerni¹⁴: suffragia¹⁵ et existimationem¹⁶ senatus reperta¹⁷ ut in cuiusque vitam famamque penetrarent¹⁸. pertinere¹⁹ ad utilitatem rei publicae, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere²⁰ illi quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus auris²¹ imperatoris imbuant²². fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio; quorum accusatores etiam si puniri non oporteat, ostentari²³ non debere. hoc senatus iudicio velut admoneri²⁴

¹ iuratus	beëdigd
² studium	enthousiasme, voorkeur
³ proprius	eigen, persoonlijk
⁴ rubor	schaamrood, schaamte
⁵ excitare	verwekken, veroorzaken
⁶ posthabere + <i>dat.</i>	achterstellen bij
⁷ altercatio	geredetwist
⁸ provehi	vorderen
⁹ pavescere 3	bang zijn voor
¹⁰ anteire + <i>acc.</i> + <i>abl.</i>	iem. overtreffen in
¹¹ flagitium	schanddaad
¹² urgere 2	in het nauw brengen
¹³ sors, sortis	lot
¹⁴ discernere 3	onderscheiden
¹⁵ suffragium	steun, stem
¹⁶ existimatio	mening, oordeel
¹⁷ reperire	vinden
¹⁸ penetrare	doordringen
¹⁹ pertinere 2 ad	strekken tot
²⁰ occurrere + <i>dat.</i>	tegemoet rennen, lopen, ontmoeten
²¹ auris	oor
²² imbuere 3 + <i>abl.</i>	onderdompelen in
²³ ostentare	laten zien, pronken met
²⁴ admonere 2	doen herinneren, aansporen

door magistraten onder ede uitgekozen werden, Marcellus eiste keuze door middel van het lot, hetgeen het voorstel van de consul designatus was geweest.

7. Maar Marcellus' voorkeur werd veroorzaakt door persoonlijke schaamte; hij was bang dat men zou geloven dat men hem minder belangrijk vond dan de anderen die uitgekozen waren. Geleidelijk zijn ze door hun geredetwist zo ver gekomen dat ze ononderbroken vijandige redes hielden, waarbij Helvidius vroeg waarom Marcellus zo bang was voor het oordeel van magistraten: hij had toch geld en was welsprekend, zaken waarin hij anderen de loef afstak, als hij niet gebukt ging onder zijn herinnering aan schanddaden. Door het lot en de stemurn, zo zei hij, werd er geen onderscheid in karakter gemaakt. Stemmingen en het oordeel van de senaat waren uitgevonden opdat ze diep in het leven en de reputatie van een ieder zouden doordringen. Dat was met het oog op het voordeel van de staat, dat was met het oog op de eer van Vespasianus dat hem diegenen ontmoetten die de senaat als onschuldigsten had, die de oren van de keizer in eervolle gesprekken zouden onderdompelen. Vespasianus was met Thræsea, Soranus, Sentius bevriend geweest; ook als hun aanklagers niet zouden moeten worden bestraft, moest men die niet aan de keizer laten zien. Door dit oordeel van de senaat werd de

principem quos probet, quos reformidet¹. nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse. satis Marcello quod Neronem in exitium² tot innocentium impulerit³: frueretur⁴ praemiis et impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret.

8. Marcellus' reactie

Marcellus non suam sententiam impugnari⁵, sed consulem designatum censuisse dicebat, secundum⁶ vetera exempla quae sortem legationibus⁷ posuissent⁸, ne ambitioni⁹ aut inimicitii¹⁰ locus foret. nihil evenisse¹¹ cur antiquitus¹² instituta¹³ exolescerent¹⁴ aut principis honor in cuiusquam contumeliam¹⁵ verteretur; sufficere¹⁶ omnis obsequio. id magis vitandum¹⁷ ne pervicacia¹⁸ quorundam irritaretur¹⁹ animus novo principatu suspensus²⁰ et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. se meminisse²¹ temporum quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique²² instituerint²³; ulteriora²⁴ mirari, praesentia sequi; bonos imperatores voto

¹ reformidare	vrezen
² exitium	ondergang
³ impellere 3 in + <i>acc.</i>	aanzetten tot
⁴ frui + <i>abl.</i>	genieten van
⁵ impugnare	aanvallen, bestrijden
⁶ secundum + <i>acc.</i>	volgens
⁷ legatio	gezantschap
⁸ ponere 3	bepalen
⁹ ambitio	gunstbejag
¹⁰ inimicitia	vijandschap
¹¹ evenire	gebeuren
¹² antiquitus <i>adv.</i>	in vroeger tijden
¹³ instituere 3	instellen
¹⁴ exolescere	verdwijnen
¹⁵ contumelia	belediging, schande
¹⁶ sufficere 5	voldoende zijn, in staat zijn tot, kunnen
¹⁷ vitare	vermijden
¹⁸ pervicacia	hardnekkigheid
¹⁹ irritare	prikkelen
²⁰ suspensus	onzeker, angstig
²¹ meminisse + <i>gen.</i>	zich herinneren
²² avus	grootvader, voorvader
²³ instituere 3	instellen
²⁴ ulterior	verder weg

keizer er als het ware aan herinnerd wie hij moest goedkeuren en voor wie hij bang moest zijn. Er was geen groter middel voor een goed gezag dan goede vrienden. Voor Marcellus was voldoende dat hij Nero aangezet had tot de ondergang van zovele onschuldigen: hij moest maar genieten van de beloningen en het feit dat hij niet gestraft werd, Vespasianus moest hij aan anderen overlaten.

8. Marcellus zei met klem dat niet zijn mening ter discussie stond, maar dat de consul designatus een voorstel gedaan had in navolging van voorbeelden van weleer die hadden bepaald dat voor gezantschappen geloot werd om te voorkomen dat er plaats zou zijn voor gunstbejag of vijandschappen. Hij zei dat er niets gebeurd was waarom dat wat in oude tijden ingesteld was, moest verdwijnen, of waarom de eer van de keizer zou leiden tot een belediging van iemand. Allen, zo zei hij, waren in staat te gehoorzamen. Dit moest men liever voorkomen, namelijk dat door de hardnekkigheid van sommigen het gemoed van de keizer dat nog onzeker was doordat het principaat nog nieuw was en dat ook naar de gezichten en gesprekken van allen rondkeek, geprikkeld werd. Hij herinnerde zich de tijden waarin hij geboren was, wat voor staatsvorm hun vaders en voorvaderen ingesteld hadden; hij bewonderde wat verder weg was, maar hij volgde het heden; in zijn gebed wenste hij goede keizers,

expetere¹, qualiscumque tolerare². non magis sua oratione Thraseam quam iudicio senatus adflictum; saevitiam Neronis per eius modi imagines³ inlusisse⁴, nec minus sibi anxiam⁵ talem amicitiam quam aliis exilium. denique constantia fortitudine Catonibus et Brutis aequaretur⁶ Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul⁷ servierit⁸. suadere etiam Prisco ne supra⁹ principem scanderet¹⁰, ne Vespasianum senem triumphalem¹¹, iuvenum liberorum patrem, praeceptis¹² coaceret¹³. quo modo¹⁴ pessimis imperatoribus sine fine dominationem¹⁵, ita quamvis egregiis modum¹⁶ libertatis placere. haec magnis utrimque contentionibus¹⁷ iactata¹⁸ diversis¹⁹ studiis accipiebantur. vicit pars quae sortiri²⁰ legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus²¹ retinere morem; et splendidissimus quisque eodem²² inclinabat metu invidiae, si ipsi eligerentur.

9. Voorzichtigheid in de senaat

Secutum aliud certamen. praetores aerarii²³ (nam tum a praetoribus tractabatur aerarium) publicam paupertatem questi²⁴ modum

¹ expetere	wensen, verlangen
² tolerare	verdragen
³ imago	schijnproces
⁴ illudere 3	een spel spelen
⁵ anxius	beangstigend
⁶ aequere + <i>dat. +abl.</i>	gelijkstellen aan .. in ..
⁷ simul	tegelijk, samen
⁸ servire	dienen, slaaf zijn
⁹ supra + <i>acc.</i>	boven
¹⁰ scandere 3	klimmen
¹¹ triumphalis	die een triomftocht heeft gehouden
¹² praeceptum	voorschrift
¹³ coercere 2	bedwingen
¹⁴ quo modo	zoals
¹⁵ dominatio	heerschappij
¹⁶ modus	maat
¹⁷ contentio	meningsverschil, onenigheid
¹⁸ iactare	uiten
¹⁹ diversus	verschillend
²⁰ sortiri	loten
²¹ adniti 5	ernaar streven
²² eodem	in dezelfde richting
²³ aerarium	schatkist
²⁴ queri, questus	klagen

maar hij verdroeg welke keizers ook maar. Thrasea was niet meer door zijn rede dan door het oordeel van de senaat ten val gebracht; Nero's wreedheid had met een dergelijk schijnproces een spel gespeeld en zo'n vriendschap was voor hem niet minder beangstigend dan voor anderen ballingschap. Ja, Helvidius moest mensen als Cato en Brutus zelfs maar proberen te evenaren in standvastigheid en dapperheid: hijzelf was één van die senaat, die collectief onderdanig was geweest. Hij ried ook Priscus aan niet boven de keizer uit te klimmen om niet Vespasianus als oude man die een triomftocht had gehouden en vader van jonge kinderen met voorschriften te beknotten. Weliswaar beviel aan de slechtste keizers onbegrensde heerschappij, maar vrijheid met mate viel bij keizers hoe uitmuntende die keizers ook waren, in de smaak. Deze redes die aan beide zijden met grote onenigheid gehouden waren, werden met verschillende gevoelens ontvangen. Het deel van de senaat dat er de voorkeur aan gaf gezanten te loten, won, omdat ook de senatoren die tussen beide zaten, ernaar streefden de gewoonte te behouden; en juist de aanzienlijksten neigden ook hiernaartoe uit angst voor nijd, als zijzelf gekozen zouden worden.

9. Er volgde nog een twist. De praetoren van de schatkist (want toen werd de schatkist door praetoren beheerd) hadden over de armoede van de staat geklaagd en hadden een maat voor de uitgaven

impensis¹ postulaverant. eam curam consul designatus ob magnitudinem oneris et remedii² difficultatem principi reservabat: Helvidius arbitrio³ senatus agendum censuit. cum perrogarent⁴ sententias consules, Vulcacius Tertullinus tribunus plebis intercessit⁵ ne quid super tanta re principe absente statueretur⁶. censuerat Helvidius ut Capitolium publice restitueretur, adiuicaret Vespasianus. eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio⁷ transmisit: fuere qui et meminissent.

10. Publius Celer aangeklaagd

Tum investitus⁸ est Musonius Rufus in P. Celerem, a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum⁹ arguebat¹⁰. ea cognitione¹¹ renovari odia accusationum videbantur. sed vilis¹² et nocens reus protegi non poterat: quippe Sorani sancta¹³ memoria; Celer professus¹⁴ sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amicitiae cuius se magistrum ferebat¹⁵. proximus dies causae¹⁶ destinatur¹⁷; nec tam Musonius aut Publius quam Priscus et Marcellus ceterique, motis ad ultionem animis, expectabantur.

11. Mucianus grijpt de macht.

Tali rerum statu¹⁸, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non princeps in civitate essent,

¹ impensa 1	uitgave
² remedium	herstelmiddel, bestrijding
³ arbitrium	beslissing, goeddunken
⁴ perrogare	op de rij af vragen naar
⁵ intercedere 3	beletten
⁶ statuere 3	een beslissing nemen
⁷ oblivium	vergetelheid
⁸ invehi in + acc.	uitvaren tegen
⁹ circumvenire	omsingelen, in het nauw brengen
¹⁰ arguere 3	beschuldigen
¹¹ cognitio	onderzoek
¹² vilis	verachtelijk
¹³ sanctus	heilig, onaantastbaar, verheven
¹⁴ profiteri	verkondigen, doceren
¹⁵ se ferre	zich voordoen
¹⁶ causa	proces
¹⁷ destinare	bestemmen
¹⁸ status 4	stand, toestand

geëist. Deze taak wilde de consul designatus wegens de omvang van de last en de moeilijkheid van de ingreep voor de keizer bewaren: Helvidius meende dat het naar goeddunken van de senaat ter hand genomen moest worden. Toen de consuls op de rij af naar de mening van de senatoren vroegen, belette Vulcarius Tertullinus, een volkstribuun, dat er enige besluit over zo'n grote kwestie in afwezigheid van de princeps genomen werd. Helvidius had voorgesteld dat het Capitolium op staatskosten zou worden hersteld en dat Vespasianus zou helpen. Juist de bescheidensten lieten dit voorstel in stilte voorbijgaan: er zijn er geweest die het zich ook herinnerden.

10. Toen is Musonius Rufus tegen Publius Celer uitgevaren, die hij ervan betichtte dat door hem Barea Soranus¹ op grond van een valse getuigenis in het nauw gebracht was. Door dit onderzoek schenen de haatgevoelens van de aanklachten opnieuw op te laaien. Maar de verachtelijke en schuldige beschuldigde kon niet worden beschermd: de herinnering immers aan Soranus was heilig; Celer had filosofie onderwezen, daarna had hij tegen Barea getuigd en daarmee de vriendschap verraden en geschonden, waarvan hij zich als meester voordeed. De volgende dag werd tot dag van het proces bestemd en niet zozeer keek men uit naar Musonius of Publius als naar Priscus en Marcellus en de overigen, omdat hun gemoederen tot wraak aangezet waren.

11. Toen de zaken er zo voorstonden, toen er tweedracht onder de senatoren was, woede bij de overwonnenen, toen er geen wetten, geen keizer in de burgerij waren,

¹ *Quintus Marcius Barea Soranus was een Romeinse senator uit de 1e eeuw. Hij was lid van de Gens Marcia. Hij was de zoon van Quintus Marcius Barea, consul suffectus in 26. Zijn broer was Quintus Marcius Barea Sura, een vriend van de toekomstige keizer Vespasianus. Zijn nichten waren Marcia, de moeder van Ulpia Marciana en de toekomstige keizer Trajanus. Soranus was geboren en getogen in Rome, hij groeide op bij Publius Egnatius Celer.*

Mucianus urbem ingressus cuncta simul in se traxit. fracta¹ Primi Antonii Varique Arrii potentia, male² dissimulata³ in eos Muciani iracundia⁴, quamvis vultu tegetur. sed civitas rimandis⁵ offensis⁶ sagax⁷ verterat se transtuleratque⁸: ille unus ambiri⁹, coli. nec deerat ipse, stipatus¹⁰ armatis domos hortosque permutans¹¹, apparatu¹² incessu¹³ excubiis¹⁴ vim principis amplecti, nomen remittere¹⁵. plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. is fuit filius Gai Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne¹⁶ et decora¹⁷ ipsius iuventa¹⁸ rumore vulgi celebrabantur¹⁹, erantque in civitate adhuc turbida²⁰ et novis sermonibus laeta qui principatus inanem²¹ ei famam²² circumdarent. iussu Muciani custodia militari cinctus²³, ne in ipsa urbe conspectior²⁴ mors foret, ad quadragensimum ab urbe lapidem Appia via fuso per venas²⁵ sanguine extinguitur²⁶. Iulius Priscus praetoriarum sub Vitellio cohortium praefectus se ipse interfecit, pudore magis quam necessitate. Alfenus Varus ignaviae²⁷

¹ frangere 3	breken
² male	nauwelijks
³ dissimulare	verbergen
⁴ iracundia	woede
⁵ rimari	onderzoeken
⁶ offensae <i>pl.</i>	de gespannen verhouding
⁷ sagax	slim, knap
⁸ se transferre	veranderen
⁹ ambire	zich met een verzoek wenden tot
¹⁰ stipatus	omgeven
¹¹ permutare	verruilen
¹² apparatus 4	pracht, praal
¹³ incessus 4	ingang, toegang, verschijning
¹⁴ excubiae	het waken, wachtpost
¹⁵ remittere 3	afzien van
¹⁶ insignis	opvallend, eervol
¹⁷ decorus	fatsoenlijk, charmant, bekoorlijk
¹⁸ iuventa	jeugdige jaren, jeugdige kracht
¹⁹ celebrare	vieren, prijzen
²⁰ turbidus	opstandig, onrustig
²¹ inanis	leeg, ijdel
²² fama	roem, naam
²³ cingere 3	omgeven
²⁴ conspici	in het oog vallen
²⁵ vena	ader
²⁶ extinguerere 3	uitblussen, doden
²⁷ ignavia	lafheid

is Mucianus de stad ingegaan en heeft hij alles tegelijk naar zich toe getrokken. De macht van Primus Antonius en Varus Arrius werd gebroken, de woede van Mussonius jegens hen werd nauwelijks onder stoelen of banken gestopt, ook al liet hij zich niets aanzien, maar de burgerij was knap in het uitzoeken van gespannen verhoudingen en had zich dus gekeerd en was van koers veranderd: men wendde zich allen tot Mucianus, alleen voor hem had men respect. En niet liet hijzelf zich onbetuigd: hij was omgeven met gewapenden, ging van huis tot huis, van tuin tot tuin en met pracht en door zijn verschijning en met wachtposten omarmde hij de macht van de keizer, maar hij zag van de titel af. De moord op Calpurnius Galerianus bezorgde de meeste angst. Hij was de zoon van Gaius Piso en hij had zich aan niets gewaagd, maar zijn eervolle naam en de fatsoenlijke jeugd van hemzelf werden geprezen in de praatjes van de mensen en in de burgerij die nog roerig en blij met nieuwe praatjes was, waren lieden die hem de roem van het principaat gaven zonder dat dat ergens opgestoeld was. Op bevel van Mucianus werd hij omgeven door een wacht van soldaten en om te voorkomen dat zijn dood in de stad zelf te veel in het oog zou vallen, werd hij bij de veertigste mijlpaal vanaf de stad op de via Appia gedood door het bloed uit zijn aderen te laten gutsen. Iulius Priscus die onder Vitellius praefect was van de praetoriaanse cohorten, doodde zichzelf, meer uit schaamte dan gedwongen. Alfenus Varus overleefde zijn eigen

infamiaeque¹ suae superfuit². Asiaticus (is enim libertus) malam
potentiam servili supplicio expiavit.³

¹ infamia

slechte naam

² superesse + *dat.*

overleven

³ expiare

weer goed maken, betalen

lafheid en slechte naam. Asiaticus (hij was immers een vrijgelatene) heeft voor zijn kwade invloed betaald met de straf van een slaaf.

12. Desinteresse in Rome en de Bataven

Isdem diebus crebrescentem¹ cladis Germanicae² famam nequaquam³ maesta civitas excipiebat⁴; caesos exercitus⁵, capta legionum⁶ hiberna⁷, descivisse⁸ Gallias⁹ non ut¹⁰ mala loquebantur. id bellum quibus¹¹ causis ortum¹², quanto¹³ externarum¹⁴ sociarumque gentium motu flagraverit¹⁵, altius expediam¹⁶. Batavi, donec¹⁷ trans Rhenum agebant¹⁸, pars Chattorum¹⁹, seditione²⁰ domestica²¹ pulsi extrema²² Gallicae orae²³ vacua²⁴ cultoribus²⁵ simulque insulam iuxta²⁶ sitam²⁷ occupavere¹, quam

¹ crebrescere 3

toenemen, groeien, zich verspreiden

² Germanicus

Germaans, in Germanië

³ nequaquam

volstrekt niet, geenszins

⁴ excipere 5

ontvangen

⁵ Plaats vooraan in de zin loquebantur, dat 3 volgende a.c.i. regeert

⁶ Legio, legionis

legioen; vanaf Augustus gold de Rijn als grens

van het Imperium Romanum; om die te versterken had men castra langs de grens gebouwd, waarin 1 of 2 legioenen gelegerd waren; een legioen bestond uit 5500 legioensoldaten en werd met 500 man auxilia uit de omgeving van het betreffende kamp aangevuld.

⁷ hiberna n.p.

winterkamp

⁸ desciscere 3, -scivi, -scitum (ab)

afvallen van, overlopen

⁹ Geheel Gallia, bestond uit meerdere gebieden, bv. Gallia Belgica, Gallia Cisalpina.

¹⁰ ut

zoals, evenals, alsof; non ut mala bijstelling bij

de eerdere a.c.i.: alsof het geen rampen waren.

¹¹ Lees quibus causis id bellum sit

¹² oriri, ortum

ontstaan

¹³ Lees bij quanto motu; motus 4

beweging

¹⁴ externus

vreemd, buitenlands

¹⁵ flagrare

ontbranden

¹⁶ expedire

uit de doeken doen

¹⁷ donec

totdat, zolang als

¹⁸ (vitam) agere 3

leven

¹⁹ Chatti: een Germaanse volksstam in Hessen

²⁰ seditio, -ionis

opstand

²¹ domesticus

huiselijk, inwendig, intern

²² extrema n.pl.

het uiterste gebied

²³ ora

streek

²⁴ vacuus + abl. sep.

vrij van, zonder

²⁵ cultor

bewoner

²⁶ iuxta

ernaast

²⁷ situs

gelegen

12. In diezelfde dagen vernam men in Rome zonder dat men daarover enigszins ontzet was het als maar sterker wordende gerucht van een nederlaag tegen de Germanen. Alsof het geen rampen waren, vertelde men dat de legers waren afgemaakt, de winterkwartieren van de legioenen ingenomen waren en dat de delen van Gallia in opstand gekomen waren. Ik zal dieper ingaan op de oorzaken waardoor deze oorlog ontstaan is en met hoe een grote mobilisatie van buitenlandse bondgenoten en volkeren deze oorlog gewoed heeft.

De Bataven waren, zolang de Bataven aan de overkant van de Rijn woonden, een deel van de stam de Chatti ², maar zij zijn bij een intern conflict verdreven en hebben het uiteinde van het Gallische gebied, dat onbewoond was, in bezit genomen en tegelijk het aangrenzende eiland.

¹ occupare

bezetten

² Een van de meest oorlogszuchtige Germaanse stammen. Zij woonden in het huidige Hessen-Nassau.

mare Oceanus a fronte¹, Rhenus amnis² tergum ac latera³ circumluit⁴. nec opibus (rarum⁵ in societate⁶ validiorum) attritis⁷ viros tantum armaque imperio⁸ ministrant⁹, diu Germanicis bellis exerciti, mox aucta¹⁰ per Britanniam gloria, transmissis illuc¹¹ cohortibus¹², quas vetere instituto¹³ nobilissimi popularium¹⁴ regerant. erat et domi delectus¹⁵ eques¹⁶, praecipuo¹⁷ nandi studio¹⁸, arma equosque retinens¹⁹ integris²⁰ turmis²¹ Rhenum perrumpere . . .
22

13 Civilis

Iulius Paulus et Iulius Civilis regia stirpe²³ multo ceteros anteibant²⁴. Paulum Fonteius Capito²⁵ falso rebellionis

¹ frons, -ntis	voorhoofd, voorkant
² amnis	rivier
³ latus, lateris	zijde
⁴ circumluere 3 + acc.	stromen om
⁵ rarus	zeldzaam; <i>vul aan est</i>
⁶ societas, -atis + gen.	een verbond met
⁷ atterere, -trivi, tritus	uitputten (door belastingen)
⁸ sc. dat van de Romeinen	
⁹ ministrare	leveren
¹⁰ augere 2, auxi, auctus	vergroten
¹¹ Illuc	daarheen
¹² cohors, -ortis	cohort, <i>afdeling van 600 man, een legioen</i>
<i>bestond uit 10 cohorten</i>	
¹³ institutum	instelling, gewoonte
¹⁴ popularis	landgenoot
¹⁵ delectus	uitgelezen
¹⁶ Collectief enkelvoud	
¹⁷ praecipuus	bijzonder, uitzonderlijk
¹⁸ studium	toeleg
¹⁹ retinere 2	behouden
²⁰ integer, -gra, -grum	compleet
²¹ turma	ruitereskadron (30 ruiters)
²² Hier ontbreekt in ieder geval één woord; vul aan solebat.	
²³ stirps, stirpis	afstamming
²⁴ anteire + acc.	uitsteken boven
²⁵ Fonteius Capito was in 59 na Nero consul; hij is in 69 gestorven; als gouverneur van Germania Inferior was hij mede verantwoordelijk voor het uitbreken van de Bataafse opstand: hij had Iulius Paulus laten executeren en diens broer Civilis in de boeien laten slaan.	

Om dit eiland heen stroomt aan de voorkant de Oceaan en aan de achterzijde en de flanken de Rijn ¹. Zonder dat hun middelen door belastingen uitgeput waren – dit komt niet vaak voor bij een bondgenootschap met sterkeren– leverden zij alleen mannen en wapens aan ons gezag. Zij waren door lange oorlogen met de Germanen getraind en hun roem was in Brittannia toegenomen, toen daarheen cohorten van hen gestuurd waren, waarover volgens hun oude gewoonte de aanzienlijksten van hun landslieden het commando voerden. Er was ook thuis een uitgelezen ruitery, die vooral getraind was in het zwemmen: met behoud van wapens en paarden wisten zij in complete afdelingen de Rijn over te steken.

13. Iulius Paulus en Iulius Civilis staken door hun koninklijke afkomst hoog boven de anderen uit. Fonteius Capito had Paulus ter dood gebracht onder valse beschuldiging van opstand.

¹ De Betuwe

crimine interfecit; iniectae¹ Civili catenae, missusque ad Nerone² et a Galba absolutus³ sub Vitellio rursus discrimen³ adiit, flagitante⁴ supplicium⁵ eius exercitu: inde causae irarum spesque ex malis nostris. sed Civilis ultra quam barbaris solitum ingenio sollers⁶ et Sertorium⁷ se aut Hannibalem ferens⁸ simili oris dehonestamento⁹, ne ut hosti obviam iretur, si a populo Romano palam descivisset¹⁰, Vespasiani amicitiam studiumque¹¹ partium praetendit¹², missis sane¹³ ad eum Primi Antonii¹⁴ litteris, quibus avertere¹⁵ accita¹⁶ Vitellio auxilia et tumultus Germanici specie¹⁷ retentare¹⁸ legiones iubebatur. eadem Hordeonius Flaccus¹⁹ praesens monuerat, inclinato²⁰ in Vespasianum animo et rei publicae cura, cui excidium²¹ adventabat²², si redintegratum²³ bellum et tot armatorum milia Italiam inrupissent²⁴.

¹ inicere 5 + dat.

werpen op

² absolvere, -solvi, -solutus

loslaten

³ discrimen

gevaar

⁴ flagitare

eisen

⁵ supplicium

de doodstraf

⁶ sollers

sluw

⁷ *Quintus Sertorius heerste als rebel van 83 tot 72 over Spanje. Hij gold als de nieuwe Hannibal, omdat hij met minimale middelen tegen een overmacht de overwinning kon behalen. Evenals Hannibal miste hij een oog.*

⁸ se ferre

optreden als

⁹ dehonestamentum

misvorming

¹⁰ desciscere 3, -scivi

afvallen van

¹¹ studium

voorliefde, genegenheid

¹² praetendere 3

voorwenden

¹³ sane

zeker, helemaal

¹⁴ *aanhanger van Vespasianus, in 62 uit de senaat gezet wegens vervalsing van een testament, door Galba in ere hersteld*

¹⁵ avertere 3

afwenden, afkeren

¹⁶ accire

ontbieden

¹⁷ species 5

schijn

¹⁸ retentare

tegenhouden

¹⁹ *(14?-69) Romeins consul, gouverneur en militair commandant*

²⁰ inclinare

doen neigen naar

²¹ excidium

vernietiging

²² adventare + dat.

naderen, toesnellen

²³ redintegrare

hernieuwen

²⁴ inrupere

binnenstormen

Civilis had hij in de boeien geslagen. Toen hij naar Nero toegestuurd was en door Galba¹ vrijgelaten was, kwam hij onder Vitellius weer in gevaar, doordat het leger zijn dood eiste: daar lag de oorzaak van zijn woede en daarom vatte hij hoopvolle verwachtingen op door onze rampspoeden². Maar Civilis was sluwder dan normaal voor barbaren en terwijl hij als een Sertorius of Hannibal door een zelfde verminking van het gezicht³ optrad, veinsde hij om te voorkomen dat men hem als een vijand tegemoet trad, als hij in het openbaar van het Romeinse volk was afgefallen, een vriend van Vespasianus te zijn en voor hem te zijn, zeker toen Primus Antonius hem een brief gestuurd had waarin hij Civilis beval de troepen, die Vitellius had opgeroepen, terug te roepen en onder het mom van een opstand in Germania de legioenen vast te houden. Hordoneus Flaccus had hem persoonlijk hetzelfde dringend aangeraden. Hij was aanhanger van Vespasianus en bezorgd om de staat die vernietiging te wachten stond, als de oorlog weer hernieuwd zou zijn en als zoveel duizenden gewapenden Italia binnengestormd zouden zijn.

¹ Opvolger van Nero. Vitellius kwam weer na Galba.

² Na de zelfmoord van Nero ontbrandde er een machtsstrijd waarin 4 keizers een rol speelden: Galba, Otho, Vitellius en de laatste Vespasianus.

³ Hij was een oog kwijt.

14 Civilis' plannen

Igitur Civilis desciscendi¹ certus², occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu³ iudicaturus, novare res⁴ hoc modo coepit. iussu Vitellii Batavorum iuventus ad dilectum⁵ vocabatur, quem suapte natura gravem onerabant⁶ ministri⁷ avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo⁸, quos pretio dimitterent⁹: rursus impubes¹⁰ et forma conspicui¹¹ (et est plerisque procera¹² pueritia¹³) ad stuprum¹⁴ trahebantur. hinc invidia, et compositae¹⁵ seditionis¹⁶ auctores perpulere ut dilectum abnuerent¹⁷. Civilis primores gentis et promptissimos vulgi specie epularum sacrum in nemus¹⁸ vocatos, ubi nocte ac laetitiae incaluisse¹⁹ videt, a laude gloriaque gentis orsus²⁰ iniurias et raptus et cetera servitii mala enumerat: neque enim societatem²¹, ut olim, sed tamquam mancipia²² haberi: quando legatum²³, gravi quidem comitatu²⁴ et superbo, cum imperio

¹ desciscere 3	afvallen
² certus + <i>gen.</i>	zeker van
³ eventus 4	afloop
⁴ novare res	onrust veroorzaken
⁵ dilectus 4	lichting
⁶ onerare	belasten, overladen
⁷ minister	dienaar, ondergeschikte
⁸ conquirere 3	bijeenzoeken, verzamelen, opdrijven
⁹ dimittere	laten gaan
¹⁰ impubes, -pubis	onvolwassen
¹¹ conspicuus	opvallend
¹² procerus	lang
¹³ pueritia	kinderjaren
¹⁴ stuprum	ontucht
¹⁵ componere 3	beramen
¹⁶ seditio	opstand
¹⁷ abnuere 3	afwijzen
¹⁸ nemus, nemoris	woud
¹⁹ incallescere 3	verhit raken
²⁰ ordiri, orsus	beginnen (te spreken)
²¹ societas, -tatis	bondgenootschap
²² mancipium	slaaf
²³ legatus	legaat, onderbevelhebber, gouverneur
²⁴ comitatus 4	gezelschap, begeleiding

14. Dus Civilis was er zeker van in opstand te komen, maar hield zijn plan intussen behoorlijk verborgen, omdat hij van plan was het verdere verloop te beoordelen op grond van hoe het zou uitpakken. Zo begon hij aan zijn revolutie. Op bevel van Vitellius werd de jeugd van de Bataven onder de wapens geroepen. Deze lichterding was van zichzelf al zwaar voor de Bataven, maar werd door de ambtenaren nog verzwaaard door hun hebzucht en weeldezucht: zij verzamelden oude mannen of zwakken om die tegen een losprijs te laten gaan; daarentegen werden onvolwassen knapen, die door hun schoonheid opvielen (en de meesten zijn in hun jeugd al lang) met geweld meegenomen voor ontucht. Dit leidde tot nijd en de leiders van de geplande opstand hebben hun volk ertoe aangezet om de lichterding te weigeren. Civilis riep de eersten van de stam en de slagvaardigsten van het volk onder het mom van een maaltijd naar hun heilige woud. Zodra hij had gezien dat zij door de nacht en door vreugde verhit waren, begon hij te vertellen over de lovenswaardige roem van hun volk en somde hij daarna de onrechten, de roofpartijen en de rest van de rampen van hun slavernij op: men ging niet met hen om, zoals eens, als bondgenoten maar als slaven. Wanneer zou er een stadhouder komen, weliswaar met een zwaar en hautain gevolg, maar wel met gezag?

venire? tradi se praefectis¹ centurionibusque: quos ubi spoliis² et sanguine expleverint, mutari³, exquirique novos sinus⁴ et varia praedandi⁵ vocabula⁶. instare⁷ dilectum quo liberi a parentibus, fratres a fratribus velut supremum⁸ dividantur. numquam magis adflictam⁹ rem Romanam nec aliud in hibernis¹⁰ quam praedam et senes: attollerent tantum oculos et inania¹¹ legionum nomina ne pavescerent¹². at sibi robur¹³ peditum equitumque, consanguineos¹⁴ Germanos, Gallias idem cupientis. ne Romanis quidem ingratum¹⁵ id bellum, cuius ambiguam¹⁶ fortunam Vespasiano imputaturos¹⁷: victoriae rationem¹⁸ non reddi.

15 Brinno

Magno cum adsensu auditus barbaro ritu¹⁹ et patriis execrationibus²⁰ universos adigit²¹. missi ad Canninefatis qui consilia²² sociarent. ea gens partem insulae colit, origine

¹ praefectus	commandant
² spolia <i>n.pl.</i>	buit
³ mutare	veranderen, doen weggaan
⁴ sinus 4	beurs
⁵ praedari	plunderen, buit maken
⁶ vocabulum	woord, benaming, voorwendsel
⁷ instare	op handen zijn
⁸ supremum	voor de laatste keer, voorgoed
⁹ adfligere, -flixi, -flictus	treffen
¹⁰ hiberna <i>n.pl.</i>	winterkwartier
¹¹ inanis	ijdel, niets betekenend
¹² pavescere	bang zijn voor
¹³ robur <i>n.</i>	kerntroepen
¹⁴ consanguineus	bloedverwant
¹⁵ ingratus	onwelgevallig
¹⁶ ambiguus	onzeker
¹⁷ imputare + <i>dat.</i>	in rekening brengen bij
¹⁸ ratio	rekenschap, verantwoording
¹⁹ ritus 4	wijze
²⁰ execratio	eed (met verwensing bij het niet gestand doen)
²¹ adigere 3 + <i>dat.</i>	brengen tot
²² consilia sociare	gezamenlijk plannen maken

Nu werden ze overgeleverd aan prefecten en centuriones¹. Zodra ze dezen met buit en bloed hadden verzadigd, zouden ze naar elders gaan en werden er nieuwe beurzen en steeds weer andere voorwendsels voor het maken van buit gezocht. Nu dreigde een lichting waardoor kinderen van ouders, broers van broers als het ware voor de laatste maal gescheiden werden. De Romeinse staat was nooit méér in crisis geweest en in de winterkwartieren waren alleen buit en grijsaards. Zij moesten slechts hun ogen openen en niet bang zijn voor de betekenisloze namen van de legioenen. Zij daarentegen hadden de kerntroepen van de infanterie en cavalerie, zij hadden de hun verwante Germanen en de delen van Gallia, die hetzelfde verlangden. Zelfs de Romeinen was de oorlog aangenaam: zij zouden een hachelijke afloop Vesapasianus in de schoenen schuiven, als ze zouden winnen, werd er geen rekenschap afgelegd.

15. Met luide bijval volgens barbaarse gewoonte werd er naar hem geluisterd en hij liet hen traditionele eden afleggen. Er werden boden naar de Canninefaten gestuurd om gezamenlijke plannen te maken. Dit volk bewoont een deel van de Betuwe.

¹ *Officieren over 100 man.*

lingua virtute par Batavis; numero superantur. mox occultis nuntiis pellexit¹ Britannica auxilia, Batavorum cohortis missas in Germaniam, ut supra rettulimus, ac tum Mogontiaci² agentis³. erat in Canninefatibus stolidae⁴ audaciae Brinno, claritate natalium⁵ insigni; pater eius multa hostilia ausus Gaianarum⁶ expeditionum ludibrium⁷ impune⁸ spreverat⁹. igitur ipso rebellis¹⁰ familiae nomine¹¹ placuit impositusque scuto more gentis et sustinentium umeris vibratus¹² dux deligitur¹³. statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna proxima Oceano inrumpit¹⁴.

¹ pellicere 5 aantrekken, verleiden

² Mogontiacum Mainz

³ agere *intr.* verblijven, leven

⁴ stolidus dom, dwaas

⁵ natales *pl.* afkomst

⁶ Gaianus van Gaius Caligula; *Caligula's korte regeerperiode zag slechts kleine militaire ondernemingen, waarvan de chronologie ten zeerste onduidelijk is. In de herfst van 39 stak hij met een leger de Alpen over, om in navolging van zijn voorvaderen de alsnog niet afgesloten expansie in Germania en Britannia voort te zetten. Zijn ambities in Germania werden echter niet met succes bekroond. Caligula moest zijn troepen terugtrekken zonder significante territoriale winst te boeken. Ook slaagde hij er niet in de provisorische militaire territoria van Germania Superior en Inferior de status te geven van provincia met de hiervoor noodzakelijke infrastructuur, hetgeen pas in 85 n.Chr. gerealiseerd werd. Met betrekking tot de veldtocht tegen Britannia berichten de bronnen uitsluitend over meestal groteske acties van de keizer. Zo liet hij zijn troepen zeemosselen verzamelen op de stranden van het Kanaal, die als exotische buitstukken het succes van de veldtocht moesten voorstellen. Volgens sommige bronnen was dit aan de Noordzee bij Katwijk, de uiterste noordwesthoek van het Romeinse rijk, maar dit valt niet met zekerheid vast te stellen. Plannen voor een luxueuze triomftocht, waarbij eigen Gallische gladiatoren met roodgeverfde haren als Germaanse krijgsgevangenen zouden worden opgevoerd, werden uiteindelijk niet op deze wijze uitgevoerd. De muntslag van Caligula toont echter de militaire grootte van de princeps en is daarom in tegenspraak met de literaire overlevering.*

⁷ ludibrium spot, hoon

⁸ impune onbestraft

⁹ spernere 3, sprevi, spretus verachten

¹⁰ rebellis opstandig

¹¹ *gen.* + nomine wegens

¹² vibrari trillen, schokken

¹³ deligere 3 uitkiezen

¹⁴ inrumpere 3 binnendringen, -stormen

Qua afkomst, taal en moed zijn ze gelijk aan de Bataven, maar in aantal de minderen. Al snel won hij door geheime boodschappen de hulptroepen uit Brittannia voor zich en de cohorten van de Bataven die naar Germania gestuurd waren, zoals we boven hebben verteld en die toen in Mogontiacum verbleven. In het land van de Canninefates leefde ene Brinno, een man van domme vermetelheid, wiens voorouders bijzonder beroemd waren. Zijn vader had vele heldendaden gedurfd en hij had ongestraft de bespottelijke expedities van Caligula veracht. Dus alleen al wegens zijn opstandige familie viel Brinno in de smaak en volgens de gewoonte van zijn volk geplaatst op zijn schild en balancerend op de schouders van hen die hem droegen, werd hij tot aanvoerder gekozen. Onmiddellijk deed hij een beroep op de Frisii (dit volk leeft over de Rijn) en stormde in de onmiddellijke nabijheid van de zee het winterkwartier van twee cohorten binnen.

nec providerant impetum hostium milites, nec, si providissent, satis virium ad arcendum erat: capta igitur ac direpta¹ castra. dein vagos² et pacis modo³ effusos lixas⁴ negotiatoresque⁵ Romanos invadunt. simul excidiis⁶ castellorum imminebant⁷, quae a praefectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant⁸. signa vexillaque⁹ et quod militum in superiorem insulae partem congregantur¹⁰, duce Aquilio primipilari¹¹, nomen magis exercitus quam robur: quippe viribus cohortium abductis Vitellius e proximis Nerviorum Germanorumque pagis¹² segnem¹³ numerum armis oneraverat.

16 Civilis' list

Civilis dolo grassandum¹⁴ ratus incusavit ultro¹⁵ praefectos quod castella deseruissent: se cum cohorte, cui praeerat¹⁶, Canninefatem tumultum compressurum¹⁷, illi sua quisque hiberna repeterent. subesse¹⁸ fraudem consilio et disper-
sas¹⁹ cohortis facilius opprimi, nec Brinnonem ducem eius

¹ diripere 5	plunderen
² vagus	dolend
³ <i>gen. + modo</i>	als, op de wijze van
⁴ lixa	marketenter
⁵ negotiator	koopman
⁶ excidium	vernietiging
⁷ imminere + <i>dat.</i>	streven naar, loeren op
⁸ nequire	nniet kunnen
⁹ vexillum	vaandel
¹⁰ congregare	bijeenbrengen
¹¹ primipilaris	centurio van het 1e manipel van het eerste cohort van
een legioen	
¹² pagus	gouw
¹³ segnis	traag, slap
¹⁴ grassari	te werk gaan
¹⁵ ultro	zelfs
¹⁶ praeesse + <i>dat.</i>	aan het hoofd staan van
¹⁷ comprimere 3	de kop in drukken
¹⁸ subesse + <i>dat.</i>	zitten/liggen onder
¹⁹ dispergere 3	verspreiden

Niet hadden de soldaten de aanval van de vijanden zien aankomen en niet hadden ze voldoende strijdkrachten om ze af te weren, als ze het wel hadden voorzien. Het kamp is dus ingenomen en geplunderd. Daarna vielen zij marketenters en handelslui aan die rondzwierven en verspreid waren als was het vrede. Tegelijkertijd dreigden ze de forten te vernietigen, maar die zijn door de praefecten van de cohorten in brand gestoken, omdat ze niet verdedigd konden worden. Maar de veldtekens en vaandels en wat er aan soldaten was, werd verzameld in het noordelijke deel van het eiland, terwijl hun leider Aquilus, de primipilaris was. Het was meer een leger in naam dan in slagkracht. Immers Vitellius had de strijdkrachten der cohorten weggevoerd en daarna een nutteloos aantal uit de dichtstbijzijnde dorpen van de Nervii en Germanen met wapens overladen.

16. Civilis meende, dat hij met list te werk moest gaan en daarom beschuldigde hij zelfs de praefecten ervan dat zij hun forten verlaten hadden: hij zou met het cohort waarvan hij aan het hoofd stond, het oproer van de Canninefaten de kop indrukken, maar zij moesten ieder voor zich teruggaan naar hun winterkwartier. Dat aan het plan bedrog ten grondslag lag en dat de cohorten, wanneer ze verspreid waren, gemakkelijker overweldigd konden worden en dat niet Brinno de

belli, sed Civilem esse patuit¹, erumpentibus paulatim² indicii³, quae Germani, laeta bello gens, non diu occultaverant. ubi insidiae parum cessere⁴, ad vim transgressus Canninefatis, Frisios, Batavos propriis⁵ cuneis⁶ componit: directa⁷ ex diverso⁸ acies haud procul a flumine Rheno et obversis⁹ in hostem navibus, quas incensis castellis illuc adpulerant¹⁰. nec diu certato¹¹ Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit, percussique¹² milites improvisa proditione a sociis hostibusque caedebantur. eadem etiam <in> navibus perfidia: pars remigum¹³ e Batavis tamquam imperitia¹⁴ officia nautarum propugnatorumque¹⁵ impediabant¹⁶; mox contra tendere¹⁷ et puppis¹⁸ hostili ripae obicere¹⁹: ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, trucidant, donec universa²⁰ quattuor et viginti navium classis transfugeret aut caperetur.

17 Civilis' rede

Clara ea victoria in praesens, in posterum usui²¹;

¹ patere 2	duidelijk zijn
² paulatim	geleidelijk. langzamerhand
³ indicium	aanwijzing
⁴ cedere 3	gaan, lukken
⁵ proprius	eigen
⁶ cuneus	wigvormige troepenopstelling
⁷ dirigere 3, -rexi, -rectus	in een rechte lijn opstellen
⁸ exdiverso	aan de andere kant, bij de tegenpartij
⁹ obvertere 3	tegemoet wenden
¹⁰ adpellere 3	doen landen
¹¹ onpersoonlijke abl. abs.	
¹² percellere 3	hevig schokken
¹³ remex, remigis	roeier
¹⁴ imperitia	onervarenheid
¹⁵ propugnator	marinier
¹⁶ impedire	belemmeren
¹⁷ contra tendere 3	tegenwerken
¹⁸ puppis	achterstevan
¹⁹ obicere + dat.	toewerpen aan
²⁰ universus	geheel, gezamenlijk
²¹ usus 4	nut, usui – dat. finalis: tot nut, nuttig

leider van deze oorlog was, maar Civilis, was duidelijk. Immers geleidelijk kwamen aanwijzingen daarvan naar buiten, die de Germanen, een volk dat plezier heeft in oorlog, niet lang hadden geheim gehouden. Toen de hinderlaag te weinig succes had opgeleverd, ging Civilis over tot geweld en stelde hij de Canninefaten, de Frisii en de Bataven wigvormig op in eigen afdelingen. Daar tegenover hebben de Romeinen een slaglinie opgesteld helemaal niet ver van de rivier de Rijn en ook niet van de schepen, die met hun voorsteven naar de vijand toe gewend waren. De Romeinen hadden deze schepen, nadat hun fort in brand gestoken waren, daar aangemeerd. Toen men nog maar kort gestreden had, liep een cohort van de Tungri over naar Civilis en de Romeinse soldaten die hevig getroffen waren door het onverwachte verraad, werden door bondgenoten en vijanden gedood. Eenzelfde ontrouw vond ook plaats op de schepen. Een deel van de roeiers van de Bataven belemmerde zogenaamd omdat ze geen ervaring hadden, de werkzaamheden van de bemanning en de mariniers; al snel verzetten zij zich actief en keerden zij de achtersteven naar de vijandelijke oever. Tenslotte hieuwen zij de stuurman en centurio's, als ze niet hun kant kozen, neer, totdat de hele vloot van 24 schepen overliep of veroverd werd.

17. Deze overwinning was voor het moment roemvol en voor later

armaque et navis, quibus indigebant¹, adepti² magna per Germanias Galliasque fama libertatis auctores³ celebrabantur⁴. Germaniae statim misere legatos auxilia offerentis: Galliarum societatem Civilis arte donisque adfectabat⁵, captos cohortium praefectos suas in civitates remittendo, cohortibus, abire an manere mallent, data potestate⁶. manentibus honorata⁷ militia, digredientibus⁸ spolia Romanorum offerebantur: simul secretis⁹ sermonibus admonebat¹⁰ malorum, quae tot annis perpassi¹¹ miseram servitutem falso¹² pacem vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertis¹³, arma contra communis¹⁴ dominos cepisse; prima acie¹⁵ fusum victumque Romanum. quid si Galliae iugum¹⁶ exuant¹⁷? quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis¹⁸ aciem

¹ indigere 2 + *abl.*

gebrek hebben aan

² adipisci, adeptus

verwerven

³ auctor

de verantwoordelijke persoon, grondlegger

⁴ celebrare

vieren

⁵ adfectare

streven naar

⁶ potestas, -tatis

gelegenheid

⁷ honoratus

eervol

⁸ digredi 5

weggaan

⁹ secretus

afgezonderd, geheim, onder vier ogen

¹⁰ admonere 2 + *gen.*

doen denken aan, in herinnering roepen

¹¹ perpeti 5

verdragen, doorstaan

¹² falso

onjuist

¹³ experts + *gen.*

verstoken van, zonder

¹⁴ communis

gemeenschappelijk

¹⁵ acies 5

slaglinie, gevecht

¹⁶ iugum

juk

¹⁷ exuere 3

afdoen

¹⁸ *Vindex Gaius Iulius was een Aquitanische Galliër, Romeins senator (wat mogelijk was omdat Claudius Galliërs tot de senatoriale stand toeliet) en gouverneur onder het bevel van Galba in Gallia Lugdunensis en gevestigd in Lugdunum (het huidige Lyon). Hij speelde een belangrijke rol in de aanloop naar het beruchte Vierkeizerjaar 69. In maart 68 begon Vindex een opstand tegen de corrupte regering van Nero. Hij vond grote steun onder de lokale bevolking die zich onderdrukt voelde en wist een legermacht van ongeveer 100.000 man op te bouwen. Aangezien hij beseftte dat hij kansloos was ooit als keizer van Rome geaccepteerd te worden, vroeg hij de steun van Galba, die dit toezegde. Vindex' leger rukte op en nam Lugdunum (Lyon) in. Vervolgens trokken ze in de richting van Vesontio (het huidige Besançon). Het nieuws van het enorme leger van Vindex bereikte Rome en veroorzaakte grote paniek, terwijl Nero's steun in Rome snel afbrokkelde. Vindex' leger werd in mei bij*

nuttig; nu zij in het bezit van wapens en schepen waaraan ze gebrek hadden, waren gekomen, genoten zij grote roem in de delen van Germania en van Gallia en werden zij daarom als voorvechters van de vrijheid gevierd. De Germaanse provincies zonden onmiddellijk gezanten die hulptroepen aanboden: Civilis streefde naar een bondgesnootschap met de delen van Gallia door middel van diplomatie en geschenken, door namelijk krijgsgevangen cohortcommandanten naar hun eigen burgerijen terug te sturen en door aan de cohorten de gelegenheid te geven ervoor te kiezen weg te gaan of te blijven. Wie bleef kreeg eervolle militaire dienst aangeboden en wie wegging buit behaald op de Romeinen: tegelijk riep hij in geheime gesprekken de ellende in herinnering die zij zovele jaren hadden doorstaan en de ellendige slavernij die zij ten onrechte vrede noemden. De Bataven hadden, zo zei hij, hoewel zij geen belastingen betaalden, de wapens tegen hun gemeenschappelijke meesters opgenomen; bij de eerste slag was de Romein op de vlucht gejaagd en opverwonnen. Wat als de delen van Gallia het juk zouden afleggen? Hoeveel was er dan in Italia over? De provincies werden overwonnen met het bloed van de provincies.

Vesontio geconfronteerd met de legioenen van Lucius Verginius Rufus, die trouw gebleven was aan Nero en oprukte om Vindex' opstand te onderdrukken. Na mislukte onderhandelingen tussen Vindex en Rufus, werd Vindex' leger verslagen waarbij hij om het leven kwam.

cogitarent: Batavo equite protrit¹ Aeduos Arvernosque; fuisse inter Verginii auxilia Belgas, vereque reputantibus² Galliam suismet viribus concidisse³. nunc easdem omnium part⁴is, addito⁴ si quid militaris disciplinae in castris Romanorum vigerit⁵; esse secum veteranas⁶ cohortis, quibus nuper Othonis legiones procubuerint⁷. servirent⁸ Syria Asiaque et suetus⁹ regibus Oriens: multos adhuc in Gallia vivere ante tributa genitos¹⁰. nuper certe caeso Quintilio Varo¹¹ pulsam e Germania servitutem, nec Vitellium principem sed Caesarem Augustum bello provocatum¹². libertatem natura etiam mutis¹³ animalibus datam, virtutem proprium¹⁴ hominum bonum; deos fortioribus adesse: proinde arriperent¹⁵ vacui¹⁶ occupatos, integri¹⁷ fessos. dum alii Vespasianum, alii Vitellium foveant¹⁸, patere¹⁹ locum²⁰ adversus utrumque.

¹ proterere 3, -trivi, -tritus vertrappen, in de pan hakken

² vere reputare naar waarheid overdenken, correct denken over

³ concidere 3 ten val komen

⁴ addere 3 toevoegen; *abl.abs. met subj. in de si-zin*

⁵ vigere krachtig zijn

⁶ veteranus oudgediend, beproefde

⁷ procumbere 3 zich op de grond werpen (als smekeling)

⁸ servire dienen, slaaf zijn

⁹ suetus + dat. gewend aan

¹⁰ genitus geboren

¹¹ *Publius Quinctilius Varus, kortweg bekend als Varus (Cremona 46 v.Chr. - Germania 9 na Chr.) was een Romeinse generaal die diende onder Augustus. Hij is vooral bekend gebleven omdat hij drie legioenen verloor, toen hij door Arminius in Germania werd aangevallen tijdens de slag bij het Teutoburgerwoud.*

¹² provocare + dat. uitdagen tot

¹³ mutus stom

¹⁴ proprius + gen. eigen aan

¹⁵ arripere 5 aangrijpen, overvallen, bestormen

¹⁶ vacuus vrij, onbezet

¹⁷ integer ongeschonden, fris

¹⁸ fovere 2 begunstigen

¹⁹ patere 2 openstaan

²⁰ locus plaats, gelegenheid

Zij moesten niet aan de slag van Vindex denken; toen waren de Aedui en de Arverni door de Bataafse ruitery in de pan gehakt; onder de hulptroepen van Verginius waren Belgen geweest; als je de zaak goed bekeek was Gallia door zijn eigen troepen ineengestort. Nu waren zij allen aan dezelfde kant en als er iets van militaire tucht in het kamp van de Romeinen van kracht was geweest, hadden zij dat nu ook overgenomen; bij hem waren de veteranencohorten, waarvoor onlangs de legioenen van Otho gezwicht waren. Syria en Asia moesten maar dienen en de Oriënt, die aan koningen gewend was; in Gallia woonden nog veel mensen, die geboren waren in de tijd voor de Romeinse belastingen. Onlangs was, in ieder geval doordat Quintilius Varus neergehouwen was, de slavernij uit Germania verdreven en niet was toen ene keizer Vitellius, maar Caesar Augustus tot de oorlog uitgedaagd. Vrijheid was door de natuur zelfs aan stomme beesten gegeven; moed was een kwaliteit die kenmerkend is voor de mens; goden hielpen diegenen, die dapperder waren; daarom moesten zij, terwijl ze niets omhanden hadden en fit waren, hen die in beslag genomen en ook vermoeid waren, aanvallen. Zolang als sommigen Vespasianus aanhingen en anderen Vitellius, had men een mogelijkheid tegen ieder van beiden.

18. De slag om de Betuwe

sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent¹, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat².

At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem³ aluit⁴: ubi expugnata castra, deletas cohortis, pulsum Batavorum insula Romanum nomen trepidi⁵ nuntii adferebant, Munium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis praeerat) egredi⁶ adversus hostem iubet. Lupercus legionarios e praesentibus, Vbios⁷ e proximis⁸, Trevirorum⁹ equites haud longe agentis¹⁰ raptim¹¹ transmisit, addita Batavorum ala¹, quae iam pridem corrupta fidem simulabat, ut pro-

¹ provenire

lukken

² imminere 2 + dat.

loeren op

³ dissimulatio

veronachtzaming

⁴ alere 3

voeden

⁵ trepidus

paniekerig

⁶ egredi

uitrukken

⁷ Een civitas (gemeenschap met eigen administratie) werd ingericht met als hoofdplaats de oppidum Ubiorum (het huidige Keulen). Haar gebied liep in het noorden tot aan het legerkamp van Gelduba (huidige Krefeld-Gellep), in het zuiden tot aan de Vinxtbach en in het westen ongeveer tot aan de Rura (Ruhr) en het grondgebied van de Sunici. In 50 n.Chr. werd het oppidum gepromoveerd tot Colonia Claudia Ara Agrippinensium en kwamen veterani er zich vestigen. In 58 n.Chr. werd een groot deel van de civitas opgeschrikt door een grote brand. Opgeroepen tijdens de opstand van de Bataven dient een Ubisch contingent in het Romeins leger.

Toen stammen aan de rechteroever zich bij de opstand aansloten en de gehate civitas wilden binnenvallen en plunderen, sloot het concilium Agrippinensium - dat haar macht als civitas overtrad - voor korte duur een bestand met de opstandige Julius Civilis. Na diens nederlaag bij Augusta Treverorum (het huidige Trier) liepen zij weer over naar de Romeinen. Cohorten werden voor het eerst pas teruggestuurd bij de opstanden van 69 en 70 en zijn voor twee jaren aangeduid en ingeschreven aan het Donaufront. Ubiërs worden ook ingelijfd als corporis custodes (lijfwachters) aan het keizerlijke hof te Rome. De grenzen van hun civitas vormden die van de Romeinse provincie Germania Inferior.

⁸ proxima n.pl.

de onmiddellijke nabijheid

⁹ De Trevi (of Treveri), in het Nederlands meestal bekend als Trevieren, waren een Germaanse of Keltische stam die bekend is uit de geschriften van Julius Caesar. Zij bewoonden het gebied rond Augusta Treverorum, de huidige stad Trier, vandaar de naam.

¹⁰ agere 3 intr.

verblijven

¹¹ raptim

ijlings

¹ alaruiterafdeling, hulptroepen van bondgenoten

De vader van Flaccus was procurator in de provincie Gallia Narbonensis ten tijde van keizer Tiberius. Hij stierf in de grote brand van Rome in 64. Over het vroege leven van Flaccus is weinig bekend. In 47 werd hij consul en hij werd daarna hoogstwaarschijnlijk gouverneur van een kleine Romeinse provincie, maar welke is niet bekend. In 69 was hij gouverneur (legatus pro praetore) van de militaire provincie Opper-Germanië (Germania Superior), als opvolger van de door keizer Galba afgezette Lucius Verginius Rufus.

ditis in ipsa acie Romanis maiore pretio fugeret. Civilis captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium coniuges parvosque liberos consistere a tergo iubet, hortamenta¹ victoriae vel pulsis² pudorem. ut virorum cantu³, feminarum ululatu⁴ sonuit⁵ acies, nequaquam par⁶ a legionibus cohortibusque redditur clamor. nudaverat⁷ sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens statimque in nos versa⁸. sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis⁹, arma ordinesque retinebat. Vbiorum Trevirorumque auxilia foeda fuga dispersa¹⁰ totis campis palantur¹¹: illuc¹² incubuere¹³ Germani, et fuit interim effugium¹⁴ legionibus in castra, quibus Veterum¹⁵ nomen est. praefectus alae Batavorum Claudius Labeo, oppidano¹⁶ certamine aemulus¹⁷ Civili, ne interfectus invidiam apud popularis¹⁸ vel, si retinere, semina¹⁹ discordiae²⁰ praeberet, in Frisios avehitur.

19. Gebrek aan daadkracht

Isdem diebus Batavorum et Canninefatium cohortis,

¹ hortamentum	aansporing
² <i>vul aan</i> sibi	
³ cantus 4	gezang
⁴ ululatus 4	gehuil
⁵ sonare, sonui	weerklinken
⁶ par 3	gelijk, opgewassen
⁷ nudare	ontbloten
⁸ verti 3	zich keren
⁹ trepidus	in paniek, in rep en roer
¹⁰ dispergere 3	verspreiden
¹¹ palari	ronddolen
¹² illuc	daarheen
¹³ incubere 3	zich storten op
¹⁴ effugium	mogelijkheid te vluchten
¹⁵ <i>castra Vetera bij het huidige Birten in de buurt van Xanten; mogelijk is Vetera een verlatinisering van de Germaanse voorloper van het de naam Birten.</i>	
¹⁶ oppidanus	stedelijk
¹⁷ aemulus	concurrent
¹⁸ popularis	landgenoot
¹⁹ semen	zaad, kiem
²⁰ discordia	tweedracht

Zij wilden namelijk de Romeinen in de slag zelf verraden en tegen een des te grotere beloning vluchten. Civilis was omgeven met de standaards van de gevangen genomen cohorten, opdat zijn eigen soldaten de pas verworven roem voor ogen zou staan en de vijanden door de herinnering aan de nederlaag angst ingeboezemd zou worden. Hij beval zijn moeder en zusters en tegelijk de vrouwen van allen en hun kleine kinderen achter hen te gaan staan. Zo moesten zij hun mannen aanzetten tot de overwinning of tot schaamte, als ze verdreven waren. Toen de linie weerklonken had van het gezang van de mannen en van het gehuil van de vrouwen, weerklonk van de legioenen en cohorten absoluut geen geschreeuw dat aan die van hen kon tippen. Het ruiterskadron van de Bataven had de rechter vleugel van de Romeinen verlaten. Het liep over en keerde zich onmiddellijk tegen ons. Maar de legioensoldaten behielden ondanks de paniek hun wapens en post. De hulptroepen van de Ubii en de Treviri waren door een schandelijke vlucht verspreid en doolden over alle velden. De Germanen stortten zich op hen en intussen konden de legioenen wegvluchten naar hun legerkamp, dat Vetera heette. De praefect van het eskadron Bataven Claudius Labeo was in de concurrentiestrijd in hun burgerij de tegenstrever van Civilis. Civilis liet hem wegbrengen naar de Frisii om niet door hem te doden de woede van zijn stamgenoten op te wekken, of anders aanleiding van tweedracht te geven, als hij zou worden vastgehouden.

19. In diezelfde dagen bereikte een bode, die door Civilis gestuurd

cum iussu¹ Vitellii in urbem pergerent², missus a Civile nuntius adsequitur³. intumescere⁴ statim superbia ferociaque et pretium itineris donativum⁵, duplex stipendium, augeri equitum numerum, promissa sane⁶ a Vitellio, postulabant⁷, non ut adsequerentur⁸, sed causam seditioni⁹. et Flaccus multa concedendo nihil aliud effecerat quam ut acrius exposcerent quae sciebant negaturum. spreto Flacco inferiorem Germaniam¹⁰ petivere ut Civili iungerentur¹¹. Hordeonius adhibitis¹² tribunis centurionibusque consultavit¹³ num obsequium abnuentis¹⁴ vi coerceret¹⁵; mox insita¹⁶ ignavia¹⁷ et trepidis ministris, quos ambiguus¹⁸ auxiliorum animus et subito dilectu suppletas¹⁹ legiones angebant²⁰, statuit continere²¹ intra castra militem: dein paenitentia²² et arguentibus²³ ipsis qui suaserant, tamquam secuturus scripsit Herennio Gallo legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat²⁴, ut arceret²⁵ transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum haesurum¹. et opprimi poterant

¹ iussu + <i>abl.</i>	op bevel van
² pergere 3	opbreken, zich op weg begeven
³ adsequi	bereiken
⁴ intumescere 3	trots, opgeblazen worden
⁵ donativum	schenking, bonus (van de keizer aan de soldaten)
⁶ sane	zeker (wel), jazekeer
⁷ postulare	eisen
⁸ assequi	verkrijgen
⁹ seditio	opstand
¹⁰ <i>Germania aan de benedenloop van de Rijn</i>	
¹¹ iungi 3 + <i>dat.</i>	zich aansluiten bij
¹² adhibere 2	erbij halen
¹³ consultare	overleggen
¹⁴ abnuere 3	weigeren, afwijzen
¹⁵ coercere 2	bedwingen
¹⁶ insitus	aangeboren
¹⁷ ignavia	traagheid, lafheid
¹⁸ ambiguus	onzeker, onbetrouwbaar
¹⁹ supplere 2	aanvullen
²⁰ angere 3	benauwen, beklemmen
²¹ continere 2	bijeenhouden
²² paenitentia	berouw
²³ arguere 3	van schuld overtuigen, overtuigen dat iets verkeerd is
²⁴ obtinere 2	besturen
²⁵ arcere 2 + <i>abl.</i>	afhouden van

was, de cohorten van de Bataven en Canninefaten, toen die op bevel van Vitellius oprukten naar Rome. Onmiddellijk raakten zij opgeblazen van trots en driestheid en eisten als beloning voor hun tocht een financiële gift. Niet eisten ze dit met de bedoeling dat te verkrijgen maar om een reden te hebben om in opstand te komen. Flaccus had door veel toe te staan niets anders bereikt dan dat ze nog feller eisen stelden, waarvan zij wisten dat hij het zou weigeren. Zij verachtten Flaccus en gingen naar Germania om zich bij Civilis te voegen. Hordeonius haalde er zijn tribunen en centurio's bij en overlegde of hij hen die gehoorzaamheid weigerden, met geweld in het gareel moest houden. Al spoedig besloot hij door zijn aangeboren angst en door de paniek van zijn ondergeschikten die beangstigd werden door de twijfelachtige houding van de hulptroepen en door de legioenen, die aangevuld waren met een plotselinge lichterding, zijn soldaten binnen het kamp te houden. Vervolgens schreef hij uit spijt en omdat juist diegenen, die hem dat hadden aangeraden, hem nu de fout daarvan in lieten zien, aan Herennius Gallus, de legaat van het eerste legioen, die Bonna bestuurde, om de Bataven te beletten langs te trekken. Hij schreef namelijk, dat hij hun continu in de rug zou zitten.

¹ haerere, haesi, haesum + *dat.* vastzitten aan

si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque¹ copiis, medios clausissent. Flaccus omisit² inceptum³ aliisque litteris Gallum monuit ne terreret abeuntis: unde⁴ suspicio⁵ sponte⁶ legatorum excitari bellum cunctaque quae acciderant aut metuebantur non inertia⁷ militis neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

20. De slag bij Bonna

Batavi cum castris Bonnensibus propinquarent, praemisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent: longa atque inrita⁸ militia fessis⁹ patriae atque otii cupidinem esse. si nemo obsisteret¹⁰, innoxium¹¹ iter fore: sin arma occurrant¹², ferro viam inventuros. cunctantem¹³ legatum milites perpulerant¹⁴ fortunam proelii experiretur. tria milia legionariorum et tumultuariae¹⁵ Belgarum cohortes, simul paganorum¹⁶ lixarumque¹⁷ ignava sed procax¹⁸ ante periculum manus omnibus portis prorumpunt¹⁹ ut Batavos numero imparis²⁰ circumfundant¹. illi veteres militiae² in cuneos congregantur³,

¹ utrimque	aan beide zijden
² omittere 3	opgeven
³ inceptum	plan, onderneming
⁴ = inde	vandaar; <i>rel. aansluiting</i>
⁵ suspicio	het vermoeden
⁶ sponte + <i>gen.</i>	volgens de wil van
⁷ inertia	laksheid, lafheid
⁸ inritus	zonder iets te bereiken
⁹ fessus	vermoeid
¹⁰ obsistere 3	in de weg gaan staan
¹¹ innoxius	onschadelijk, veilig
¹² occurrere 3	tegemoet rennen
¹³ cunctari	talmen
¹⁴ percellere 3 + <i>coni.</i>	ertoe drijven/aanzetten te
¹⁵ tumultuarius	samengeraapt
¹⁶ paganus	dorpsbewoner, boer
¹⁷ lixae	legertros
¹⁸ procax	schaamteloos
¹⁹ prorumpere 3 + <i>abl.</i>	tevoorschijn stormen uit
²⁰ impar	ongelijk

Zij hadden overweldigd kunnen worden, als Hordeonius aan de ene zijde, Gallus aan de andere hen in het midden zouden hebben opgesloten, indien zij aan beide kanten de troepen gemobiliseerd zouden hebben. Maar Flaccus liet zijn plan varen en in een andere brief waarschuwde hij Gallus om hen niet af te schrikken bij hun aftocht. Hierdoor ontstond het vermoeden dat volgens de wil van de commandanten de oorlog opgewekt werd en dat alles wat gebeurd was of gevreesd werd niet door de laksheid van de soldaten en niet door de kracht van de vijand, maar door het bedrog van hun commandanten gebeurde.

20. Toen de Bataven het kamp van Bonna naderden, hebben zij een gezant vooruit gestuurd om aan Herennius Gallus de opdrachten van de cohorten uiteen te zetten: zij hadden geen oorlog met de Romeinen, voor wie zij zo vaak gestreden hadden; maar ze waren moe door de lange en vruchteloze krijgsdienst en verlangden naar rust. Als niemand hun voor de voeten zou lopen, zou de tocht zonder schade verlopen: als wapens op hun weg zouden komen, zouden ze hun weg met ijzer banen. De soldaten hadden de legaat, terwijl hij aarzelde, ertoe aangezet zijn geluk in de oorlog te beproeven. Drie duizend legioensoldaten en bijeengeraapte cohorten van de Belgen, tegelijkertijd een schare boeren en marketenters die laf waren maar vóór het gevaar driest, stormden uit alle poorten te voorschijn om de Bataven die hen overtroffen in aantal, te omsingelen. Dat waren oudgedienden in de krijgsdienst en balden zich samen in wigvormige

¹ circumfundere 3

omsingelen

² vetus + gen.

ervaren in

³ congregare

samenballen

densi¹ undique et frontem tergaque ac latus tuti²; sic tenuem³ nostrorum aciem perfringunt⁴. cedentibus Belgis pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant⁵. ibi plurimum cladis: cumulatae⁶ corporibus fossae⁷, nec caede tantum et vulneribus, sed ruina et suis plerique telis interiere. victores colonia⁸ Agrippinensium vitata, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense proelium excusabant⁹, tamquam petita pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consulissent.

21 Civilis wedt op twee paarden.

Civilis adventu veteranarum cohortium iusti¹⁰ iam exercitus ductor, sed consilii ambiguus¹¹ et vim Romanam reputans, cunctos qui aderant in verba Vespasiani adigit¹² mittitque legatos ad duas legiones, quae priore acie pulsae in Vetera castra concesserant, ut idem sacramentum¹³ acciperent. redditur responsum: neque proditoris neque hostium se consiliis uti; esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos¹⁴: proinde¹⁵ perfuga¹⁶ Batavus arbitrium¹⁷ rerum Romanarum ne ageret, sed meritis¹⁸ sceleris poenas expectaret. quae ubi relata¹⁹ Civili,

¹ densus	dicht opeen
² tutus	veilig
³ tenuis	ondiep, zwak
⁴ perfringere 3	doorbreken
⁵ petere 3	proberen te bereiken
⁶ cumulare	bedelven
⁷ fossa	gracht
⁸ colonia	kolonie, nederzetting
⁹ excusare	rechtvaardigen
¹⁰ iustus	geregeld
¹¹ ambiguus + <i>gen.</i>	onzeker van
¹² adigere in verba + <i>gen.</i>	een eed van trouw laten zweren aan
¹³ sacramentum	eed van trouw
¹⁴ retinere 2	behouden
¹⁵ proinde	derhalve
¹⁶ perfuga	overloper
¹⁷ arbitrium agere	de baas spelen
¹⁸ meritis	verdiend
¹⁹ referre, rettuli, relatus	rapporteren

opstellingen; ze stonden aan alle kanten dicht opeen en waren van voren en in de rug en in de flank veilig. Zo braken zij door de zwakke linie van de onzen heen. Omdat de Belgen weken, werd het legioen verdreven en in paniek probeerden ze de wal en poorten te bereiken. Daar was een enorme slachting: de grachten lagen volgestapeld met lijken en niet alleen kwamen ze om omdat ze werden neergehouwen of door wonden, maar ook doordat bouwwerken ineens stortten en de meesten sneuvelden door hun eigen wapens. De overwinnaars vermeden Colonia Agrippinensis en waagden op de rest van hun mars geen vijandelijkheid. Als excuus voor het gevecht te Bonna voerden zij aan dat zij wel vrede hadden gevraagd, maar dat zij, toen dat geweigerd werd, voor zichzelf gezorgd hadden.

21. Door de komst van de oudgediende cohorten was Civilis nu de leider van een geregeld leger, maar hij was niet zeker over zijn plan van aanpak en terwijl hij de kracht van de Romeinen overwoog, liet hij allen die aanwezig waren, een eed van trouw aan Vespasianus zweren en stuurde hij boden naar de twee legioenen, die in een eerdere slag verdreven en naar Castra Vetera uitgeweken waren, om hen dezelfde eed af te laten leggen. Het antwoord luidde: zij maakten noch van de adviezen van een verrader noch van die van de vijand gebruik; hun keizer was Vitellius, voor wie zij hun trouw, hun wapens tot aan de laatste adem zouden behouden: derhalve moest hij als Bataafse overloper niet de beslissende rol in de Romeinse aangelegenheden proberen te spelen maar wachten op terechte straffen voor zijn misdaad. Zodra dit aan Civilis bericht was,

incensus ira universam Batavorum gentem in arma¹ rapit;
iunguntur Bructeri Tencterique et excita² nuntiis Germania ad
praedam famamque.

22 De Romeinen in het nauw

Adversus has concurrentis belli minas³ legati legio-
num Munius Lupercus et Numisius Rufus vallum muros-
que firmabant. subversa⁴ longae pacis opera⁵, haud procul⁶
castris in modum municipii⁷ extracta⁸, ne hostibus usui⁹ fo-
rent. sed parum provisum¹⁰ ut copiae in castra conveheren-
tur; rapi permisere: ita paucis diebus per licentiam¹¹ absum-
pta¹² sunt quae adversus necessitates¹³ in longum¹⁴ suffecissent¹⁵.
Civilis medium agmen cum robore¹⁶ Batavorum obtinens¹⁷ utram-
que Rheni ripam, quo truculentior¹⁸ visu¹⁹ foret, Germanorum
catervis²⁰ complet, adsultante²¹ per campos equite; simul na-
ves in adversum²² amnem agebantur. hinc veteranarum cohori-
tium signa, inde depromptae²³ silvis lucisque¹ ferarum imagi-

¹ in arma rapere 5	mobliseren
² exciere	oproepen, aanzetten
³ minae	dreigementen
⁴ subvertere 3	vernietigen
⁵ opus, -eris	bouwwerk
⁶ procul + <i>abl.</i>	ver van
⁷ municipium	stad
⁸ extruere 3	opbouwen
⁹ usui esse	tot nut zijn
¹⁰ providere ut + <i>conj.</i>	voorzien dat
¹¹ licentia	teugelloosheid
¹² absumere 3, -sumpsi, -sumptus	verbruiken
¹³ necessitas	noodzaak, noodsituatie
¹⁴ in longum	voor een lange periode
¹⁵ sufficere	voldoende zijn
¹⁶ robur, roboris	de kern, de kerntroepen
¹⁷ obtinere 2	bezetten
¹⁸ truculentus	grimmig
¹⁹ <i>sup.</i> 2	
²⁰ caterva	drom, menigte
²¹ adsultare	erop afspringen
²² adversus	gekeerd (opwaarts)
²³ depromere 3	tevoorschijn halen

ontstak hij in woede en bracht snel heel het volk der Bataven onder de wapenen; de Bructeri werden toegevoegd en de Tencteri en Germania dat door boden in beweging gekomen was om buit en naam te maken.

22. Omdat de oorlog dreigde los te barsten, waren de legaten van de legioenen Munius Lupercus en Nimisius Rufus de wal en de muren aan het versterken. Wat er aan gebouwen in de lange tijd van de vrede gebouwd was, werd neergehaald. Deze gebouwen lagen zeer dicht bij het kamp en waren als een stad opgericht. Ze haalden ze neer om te voorkomen, dat de vijanden ze konden gebruiken. Er zijn echter te weinig voorzorgsmaatregelen getroffen om de troepen bijeen te brengen binnen het kamp. Ze stonden de soldaten toe te plunderen. Zo is binnen een paar dagen door teugelloosheid verbruikt wat lange tijd genoeg zou zijn geweest voor noodsituaties. Civilis bezette met de keurtroepen van de Bataven het centrum van zijn leger en zette op beide Rijn oevers afdelingen van de Germanen, opdat hij zo des te woester om te zien zou zijn. Bovendien kwam zijn ruitery over de velden aanrennen. Tegelijkertijd liet hij de schepen stroomopwaarts brengen. Aan de ene zijde waren de emblemen van oudgediende cohorten, aan de andere kant de beelden van wilde beesten ontleend aan de wouden en de bossen, al naar gelang ieder

¹ lucus

heilig woud, bos

nes, ut cuique genti inire¹ proelium mos est, mixta belli civilis externique² facie obstupefecerant³ obsessos. et spem obpugnantium augebat amplitudo⁴ valli, quod duabus legionibus situm⁵ vix quinque milia armatorum Romanorum tuebantur⁶; sed lixarum multitudo turbata⁷ pace illuc congregata et bello ministra⁸ aderat.

23. De belegering

Pars castrorum in collem leniter exurgens⁹, pars aequo¹⁰ adibatur. quippe illis hibernis¹¹ obsideri premique Germanias Augustus crediderat, neque umquam id malorum ut obpugnatum¹² ultro¹³ legiones nostras venirent; inde non loco neque munimentis¹⁴ labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta¹⁵ virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt¹⁶, eminus¹⁷ lacescentes¹⁸. post ubi pleraque telorum turribus pinnisque¹⁹ moenium irrita haerebant et desuper²⁰ saxis vulnerabantur, clamore atque impetu invasere vallum, adpositis plerique scalis²¹, alii per te-

¹ inire	aangaan
² externus	buitenlands
³ obstupefacere	verbijsteren
⁴ amplitudo	de omvang
⁵ situs	gebouwd, opgericht
⁶ tueri 2	beschermen
⁷ turbare	in verwarring brengen
⁸ minister	dienend
⁹ exurgere	omhooggaan
¹⁰ aequum	effen terrein
¹¹ hiberna <i>n.pl.</i>	winterkwartier
¹² <i>sup.1</i>	
¹³ ultro	zelfs
¹⁴ munimentum	verdedigingswerk
¹⁵ discretus	afgescheiden, afzonderlijk
¹⁶ consistere	aantreden, stelling betrekken
¹⁷ eminus <i>adv.</i>	van een afstand
¹⁸ lacescere 3	uitdagen
¹⁹ pinna	kanteel
²⁰ desuper	vanbovenaf
²¹ scala	ladder

volk de gewoonte had de strijd aan te gaan. Juist deze beelden en emblemen hadden de belegerden verbijsterd, omdat er zowel sprake leek van een burgeroorlog als van een buitenlandse. De hoop van de aanvallers werd vergroot door de omvang van de wal, omdat die aangelegd was voor twee legioenen, maar nu door nauwelijks 5000 gewapende Romeinen verdedigd werd. Een menigte marketenters had zich daar echter verzameld, toen de vrede in onrustig water gekomen was en die menigte was nu aanwezig om in de oorlog te helpen.

23. Een deel van het kamp verhief zich licht tegen een heuvel op en het andere deel naderde men over even terrein. Augustus had immers geloofd dat door dat kamp de Germaanse gebieden belegerd werden en onder druk gehouden werden. Nooit had Augustus in zo'n ramp geloofd, dat de Germanen zelf zouden komen om onze legioenen te belegeren. Dus spendeerde men geen extra inspanning aan de plaats of de versterkingen. De mankracht en wapenen vond men genoeg. De Bataven en de volkeren van over de Rijn gingen ieder in eigen groepen bijeen staan om hun eigen moed afzonderlijk te laten zien en zij daagden de Romeinen van een afstand uit. Daarna, toen de meeste wapens zonder iets bereikt te hebben bleven vastzitten in de torens en de tinnen van de muren en zij van bovenaf werden verwond met stenen, hebben ze schreeuwend en in stormloop de wal aangevallen. De meesten deden dat door ladders tegen de wal aan te plaatsen, anderen met een schilddak van hun

studinem¹ suorum; scandebantque² iam quidam, cum gladiis et armorum incussu³ praecipitati⁴ sudibus⁵ et pilis obruuntur⁶, praeferoces⁷ initio et rebus secundis nimii⁸. sed tum praedae cupidine adversa⁹ quoque tolerabant; machinas¹⁰ etiam, insolitum sibi, ausi. nec ulla ipsis sollertia¹¹: perfugae captivique¹² docebant struere¹³ materias¹⁴ in modum pontis, mox subiectis rotis¹⁵ propellere¹⁶, ut alii superstantes tamquam ex aggere¹⁷ proeliarentur¹⁸, pars intus¹⁹ occulti²⁰ muros subruerent²¹. sed excussa²² ballistis²³ saxa stravere informe²⁴ opus. et cratis²⁵ vineasque²⁶ parantibus adactae tormentis²⁷ ardentes hastae, ultroque ipsi obpugnatores ignibus petebantur, donec desperata vi verterent consilium ad moras²⁸, haud ignari²⁹ paucorum dierum inesse alimenta¹ et multum imbellis² turbae; simul ex

¹ testudo	schilddak
² scandere 3	klimmen
³ incussus 4	het slaan, schok
⁴ praecipitare	voorover naar beneden gooien
⁵ sudis <i>f.</i>	paal
⁶ obruere 3	bedelven
⁷ praeferox	zeer woest
⁸ nimius	overmoedig
⁹ adversa <i>n.pl.</i>	tegenslag
¹⁰ machina	belegeringswerktuig
¹¹ sollertia	bedrevenheid
¹² captivus	krijgsgevangen
¹³ stuere	maken, bouwen
¹⁴ materia	hout
¹⁵ rota	wiel
¹⁶ propellere 3	voortduwen
¹⁷ agger, aggeris	aarden wal, verschansing
¹⁸ proeliari	strijden
¹⁹ intus <i>adv.</i>	binnenin
²⁰ occulere 3, =cului, -cultus	verstoppen
²¹ subruere 3	ondermijnen
²² excutere 5	wegschieten
²³ ballista	katapult
²⁴ informis	lelijk
²⁵ cratis	vlechtwerk, rooster
²⁶ vinea	schutdak
²⁷ tormentum	werptuig, geschut
²⁸ mora	verblijf, uitstel
²⁹ ignarus	niet wetend

manschappen. Reeds beklommen sommigen de ladders, toen zij met zwaarden en doordat er met wapens op hen geslagen werd, naar beneden gegooid werden en met palen en speren overdekt werden. Normaal zijn Germanen in het begin woest en kennen zij door successen geen grenzen, maar toen verdroegen ze ook, doordat ze naar buit verlangden, tegenslag. Ze hebben het ook aangedurfd belegeringswerktuigen te gebruiken, hoewel dat voor hen ongewoon is. Ze hadden op dat gebied geen enkele expertise: overlopers en krijgsgevangenen leerden hun hout te verwerken tot een brug, er wielen onder te zetten, het gevaarte voort te duwen, opdat sommige er bovenop zouden staan en van daar zouden strijden als vanaf een verschansing en weer anderen in die brug verborgen de muren zouden ondermijnen. Maar rotsblokken door katapulten weggeslingerd hebben het gedrocht tegen de grond geworpen. Terwijl de aanvallers bezig waren met vlechtwerken en schutdaken, werden brandende lansen met slingerwerktuigen op hen afgeworpen en zelfs werden de aanvallers zelf met vuur bestookt, totdat zij geen geloof meer in geweld hadden, hun plan wijzigden en besloten te wachten, omdat ze dondersgoed wisten, dat er maar voor een paar dagen voedsel en een grote, laffe menigte in het kamp was. Zij hoopten dat er verraad gepleegd zou worden, zodra er gebrek was en

¹ alimentum

voeding

² imbellis

niet strijdvaardig

inopia proditio¹ et fluxa² servitiorum fides ac fortuita belli sperabantur.

24 Onvrede over Flaccus

Flaccus interim cognito castrorum obsidio³ et missis per Gallias qui auxilia concirent⁴, lectos⁵ e legionibus Dillio Voculae duoetvicensimae legionis legato tradit, ut quam maximis per ripam itineribus⁶ celeraret⁷, ipse navibus <invadit> invadidus corpore, invisus⁸ militibus. neque enim ambigue⁹ fremebant¹⁰: emissas a Mogontiaci Batavorum cohortis, dissimulatos¹¹ Civilis conatus, adsciri¹² in societatem Germanos. non Primi Antonii¹³ neque Muciani¹ ope Vespasianum magis adolevisse².

¹ proditio	verraad
² fluxus	weifelend, onzeker
³ obsidium	belegering
⁴ concire	bijeenbrengen
⁵ lectus	uitgelezen
⁶ iter <i>n.</i> itineris	mars
⁷ celerare	zich haasten
⁸ invisus	gehaat
⁹ ambigue <i>adv.</i>	onduidelijk, raadselachtig
¹⁰ fremere <i>3</i>	morren
¹¹ dissimulare	geheim houden, ontkennen
¹² adscire	opnemen

¹³ *Marcus Antonius Primus (Tolosa, 30/35 - na 81) was een Romeins generaal. Primus werd geboren in Tolosa (het huidige Toulouse) in Gallië.*

Gedurende de burgeroorlog was Primus' was een van Vespasianus' sterkste supporters. Opgerukt naar Italia behaalde hij in oktober 69 in de tweede slag bij Bedriacum (bij het huidige Calvatone) een beslissende overwinning op de troepen van Vitellius. Dezelfde dag bestormde hij Cremona en stak hij deze stad in brand. Daarna stak hij de Apennijnen over en ging hij op weg naar Rome, waar hij zich na veel verzet naar binnen vocht. Vitellius werd gevangen genomen en ter dood gebracht. Een paar dagen was Primus de feitelijke heerser over Rome. De Senaat verleende hem de rang en het insigne van een consul, maar na de komst van Licinius Mucianus verliet hij Rome, nadat hij van eigenmachtig handelen en gruweldaden werd beschuldigd. Hij begaf zich naar het oosten naar Vespasianus. Deze bedankte hem weliswaar voor zijn doortastend handelen, maar ontsloeg hem wel uit de militaire dienst.

Daarna trok Primus zich in zijn vaderstad terug. Hij heeft nog brieven ontvangen van de toenmalige keizer Domitianus wat bewijst dat hij in het jaar 81 nog in leven was. Ook droeg in deze tijd de schrijver Martialis nog vier epigrammen aan hem op.

dat de trouw van de slaven onzeker zou zijn en verder hoopten ze op de toevalligheden van de oorlog.

24. Intussen toen Flaccus van de belegering van het kamp gehoord had en toen hij mensen door de delen van Gallia heen had gestuurd om hulp bijeen te brengen, overhandigde hij keurtroepen van de legioenen aan Dillius Vocola, de legaat van het 22e legioen, met als opdracht in zo groot mogelijke marsen zich langs de oever te haasten, terwijl hijzelf per schip ging, omdat hij lichamelijk zwak was en bij de soldaten gehaat was. Want zij morden ondubbelzinnig: Flaccus had de cohorten der Bataven uit Mogontiacum laten gaan en had geprobeerd de pogingen van Civilis te verbloemen en hij ging met de Germanen een bondgenootschap aan. Niet met de hulp van Primus Antonius en niet met die van Mucianus was Vespasianus sterker

¹ *Gaius Licinius Mucianus (1ste eeuw) was een generaal, schrijver en politicus in het oude Rome. Hij was lid van de Gens Licinia. Hij is bekend geworden door zijn 'mars naar Rome' in 69, ten tijde van het Vierkeizerjaar. In Rome herstelde hij de orde en zetelde enkele maanden in Rome als interim-staatshoofd, totdat Vespasianus de macht overnam. Voordat hij naar Rome ging, hielp hij Vespasianus eerst de Joodse Opstand neer te slaan.*

² *adolescere* in macht toenemen

aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura
 eoque inevitabilia¹. Civilem stare contra, struere² aciem: Hor-
 deonium e cubiculo³ et lectulo⁴ iubere quidquid hosti conducat⁵.
 tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valetu-
 dine⁶ regi: quin⁷ potius interfecto traditore fortunam virtu-
 temque suam malo omine⁸ exolverent⁹. his inter se vocibus
 instinctos¹⁰ flammavere insuper¹¹ adlatæ a Vespasiano litterae,
 quas Flaccus, quia occultari nequibant¹², pro contione¹³ recita-
 vit¹⁴, vinctosque qui attulerant ad Vitellium misit.

25. Hordeonius de zondebok

Sic mitigatis¹⁵ animis Bonnam, hiberna primæ legio-
 nis, ventum. infensor¹⁶ illic miles culpam cladis in Hordeo-
 nium vertebat: eius iussu¹⁷ derectam¹⁸ adversus Batavos aciem,
 tamquam a Mogontiaci legiones sequerentur; eiusdem pro-
 ditione caesos, nullis supervenientibus¹⁹ auxiliis: ignota haec
 ceteris exercitibus neque imperatori suo nuntiari, cum ad-
 cursu²⁰ tot provinciarum extinguere²¹ repens perfidia²² potuerit.
 Hordeonius exemplaris¹ omnium litterarum, quibus per Gal-

¹ inevitabilis	onontkoombaar
² struere	opstellen
³ cubiculum	slaapkamer
⁴ lectulus	bed, sofa
⁵ conducit	het is voordelig
⁶ valetudo	(slechte) gezondheid
⁷ quin + <i>coni.</i>	waarom niet = adhortatief
⁸ omen	voorteken
⁹ exsolvere 3 + <i>abl.</i>	bevrijden van
¹⁰ instinguere 3	ontsteken
¹¹ insuper	bovendien
¹² nequire	niet kunnen
¹³ contio	vergadering van soldaten
¹⁴ recitare	voorlezen
¹⁵ mitigare	zacht stemmen
¹⁶ infensus	vijandig
¹⁷ <i>gen.</i> + iussu	op bevel van
¹⁸ derigere 3	opstellen
¹⁹ supervenire	te hulp komen
²⁰ adcursor 4	toeloop, het snel komen
²¹ extinguere 3	uitblussen
²² perfidia	trouweloosheid

geworden dan door wat Flaccus gedaan had. Openlijke uitingen van haat en openlijk wapengeweld verdreef men openlijk, maar bedrog en list waren duister en daarom onontkoombaar. Civilis stond tegenover hen. Hij stelde zijn slaglinie op, maar Hordeonius beval vanuit zijn slaapvertrek en bed wat in het voordeel was voor de vijand. Zoveel gewapende handen van beresterke kerels waren afhankelijk van een ongezonde, oude man. Ja, liever moesten zij de verrader doden en hun lot en dapperheid losmaken van dit kwade voorteken.

Door deze onderlinge opmerkingen waren zij al ontstoken. Bovendien raakten zij in vlam en vuur, doordat een brief van Vespasianus gebracht werd. Omdat deze brief niet geheim gehouden kon worden, las Flaccus hem in een vergadering voor en de brengers van die brief stuurde hij geboeid naar Vitellius.

25. Toen de gemoederen zo bedaard waren, kwam men in Bonna, het vaste kamp van het 1e legioen. De soldaten daar waren vijandiger en gaven Hordeonius de schuld van de ramp: op zijn bevel was de slaglinie tegenover de Bataven ontvouwd onder het mom dat de legioenen uit Mogontiacum volgden; door verraad van diezelfde Hordeonius waren ze neergehouwen, zonder dat er nog hulptroepen bijkwamen: dit was niet bekend bij de overige legers en het werd niet aan hun imperator bericht, hoewel de plotselinge trouweloosheid beteugeld had kunnen worden, als zoveel provincies erop af gekomen zouden zijn. Hordeonius liet afschriften van alle brieven, waarmee hij overal in de delen van Gallia, in Brittannië en de

lias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui re-
citavit instituitque¹ pessimum facinus, ut epistulae aquiliferis²
legionum traderentur, a quis ante militi quam ducibus lege-
bantur. tum e seditiosis³ unum vinciri iubet, magis usurpandi⁴
iuris, quam quia unius culpa foret. motusque Bonna exercitus
in coloniam Agrippinensem, adfluentibus⁵ auxiliis Gallorum,
qui primo rem Romanam enixe⁶ iuvabant: mox valescentibus⁷
Germanis pleraeque civitates adversum nos arma <sumpsere>
spe libertatis et, si exuissent⁸ servitium, cupidine imperitandi⁹.
gliscebat¹⁰ iracundia legionum, nec terrorem unius militis vin-
cula¹¹ indiderant¹²: quin¹³ idem ille arguebat¹⁴ ultro conscientiam¹⁵
ducis, tamquam nuntius inter Civilem Flaccumque falso cri-
mine testis¹⁶ veri opprimeretur. conscendit¹⁷ tribunal¹⁸ Vocula
mira constantia¹⁹, presumque militem ac vociferantem²⁰ duci
ad supplicium iussit: et dum mali pavent²¹, optimus quisque
iussis parere. exim²² consensu²³ ducem Voculam poscentibus,
Flaccus summam rerum¹ ei permisit.

¹ instituere 3	instellen
² aquilifer	vaandeldrager
³ seditiosus	opstandig
⁴ usurpare	doen gelden; <i>gen. causae</i>
⁵ adfluere	toestromen
⁶ enixe	met inzet, ijverig
⁷ valescere 3	sterker worden
⁸ exuere 3	van zich af leggen, uitdoen
⁹ imperitare	de scepter zwaaien
¹⁰ gliscere 3	toenemen
¹¹ vinculum	boei
¹² indere 3	inboezemen
¹³ quin	ja werkelijk, zelfs
¹⁴ arguere 3	bewijzen, tonen
¹⁵ conscientia	medeplichtigheid
¹⁶ testis	getuige
¹⁷ conscendere 3	beklimmen
¹⁸ tribunal <i>n.</i>	podium, spreekgestoelte
¹⁹ constantia	standvastigheid
²⁰ vociferari	schreeuwen
²¹ pavere 2	bang zijn
²² exim = exinde = deinde	
²³ consensus 4	eensgezindheid

Spaanse provincies om hulp verzocht, aan zijn leger voorlezen en introduceerde een zeer slechte traditie, namelijk dat brieven aan de vaandeldragers van de legioenen, overhandigd werden, door wie ze eerst aan de soldaten en dan pas aan hun commandanten werden voorgelezen. Toen beval hij, dat één der aanwezigen geboeid werd, meer om zijn recht te laten gelden dan omdat het de schuld van één zou zijn. Het leger brak op uit Bonna naar Colonia Agrippinensis, terwijl de hulptroepen der Galliërs kwamen aanstormen, die in eerste instantie de Romeinse zaak ijverig hielpen. Al snel, toen de Germanen sterker werden, hebben zeer veel burgerijen de wapens tegen ons opgenomen, omdat ze op vrijheid hoopten en omdat ze ernaar verlangden de heerschappij te grijpen, als ze zich van de slavernij ontdaan hadden. De woede van de legioenen nam toe en niet had de arrestatie van één enkele soldaat de rest angst ingeboezemd. Ja zelfs betichtte diezelfde soldaat bovendien de commandant van medeplichtigheid, omdat daarmee de bode tussen Civilis en Flaccus met een valse beschuldiging als getuige van de waarheid overweldigd zou worden. Vocola betrad het het spreekgestoelte met wonderlijke standvastigheid en beval dat de gearresteerde soldaat, die nu aan het schreeuwen was ter dood gebracht zou worden. Terwijl het uitschot bang was, gehoorzaamden juist de besten zijn bevelen. Daarna eisten ze eenduidig Vocola als commandant en Flaccus liet de opperleiding aan hem over.

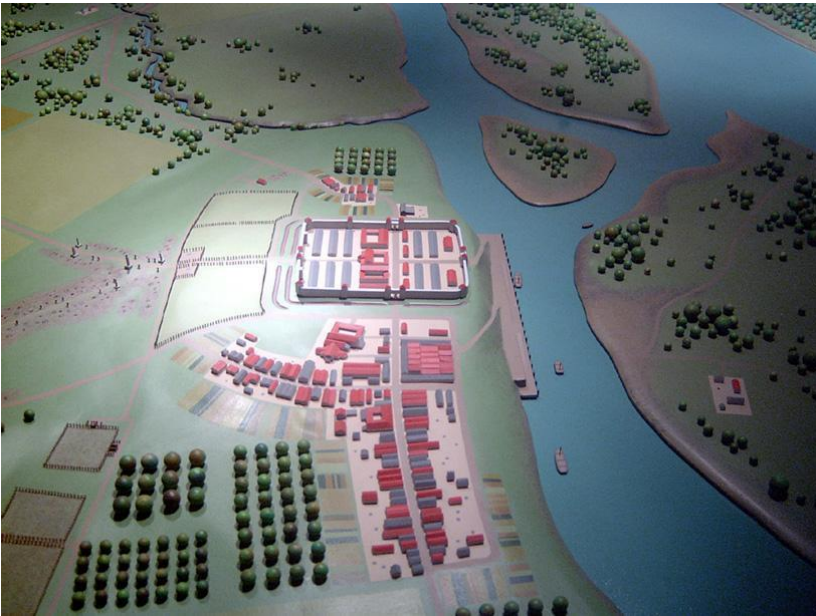
26. Tegenslagen

Sed discordis¹ animos multa efferabant²: inopia stipendii frumentique et simul dilectum tributaque Galliae aspernantes³, Rhenus incognita⁴ illi caelo siccitate⁵ vix navium patiens⁶, arti⁷ commeatus⁸, dispositae per omnem ripam stationes quae Germanos vado arcerent⁹, eademque de causa minus frugum et plures qui consumerent. apud imperitos¹⁰ prodigii¹¹ loco¹² accipiebatur ipsa aquarum penuria¹³, tamquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta¹⁴ desererent: quod in pace fors¹⁵ seu natura, tunc fatum et ira dei vocabatur. Ingressis¹⁶ Novaesium¹⁷ sexta decima legio coniungitur. additus Vuculae in partem curarum Herennius Gallus legatus; nec ausi ad hostem pergere (loco Gelduba¹⁸ nomen est)

¹ discors, -cordis	tweedrachtig
² efferare	woest/woedend maken
³ aspernari	verachten
⁴ incognitus + dat.	onbekend aan
⁵ siccitas	droogte
⁶ patiens + gen.	dulgend
⁷ artus	beperkt
⁸ commeatus 4	verkeer, transport, goederen
⁹ arcere 2+ abl.	afhouden van
¹⁰ imperitus	onervaren met
¹¹ prodigium	voorteken
¹² gen. + loco	als
¹³ penuria	het tekort
¹⁴ munimentum	verdedigingswerk
¹⁵ fors	lot
¹⁶ ingredi 5	binnengaan
¹⁷ Novaesium	Neuss

¹⁸ Gelduba was een Romeins castellum in de provincie Neder-Germanië, gelegen in de hedendaags wijk Gellep-Stratum in het zuidoosten van de Duitse stad Krefeld aan de Rijn.

Maar vele factoren verhitten de onenige gemoederen: gebrek aan soldij en graan en tegelijkertijd het feit dat de delen van Gallia lichtingen en belastingen afwezen, dat de Rijn door een voor dat klimaat onbekende droogte nauwelijks schepen toeliet, beperkt handelsverkeer, het feit dat wachtposten over de hele oever uitgezet waren om de Germanen af te houden van de doorwaadbare plaatsen en dat er om dezelfde reden minder graan was en dat er meer mensen waren om het op te eten. Bij wie er geen ervaring mee had, werd het gebrek aan water zelf als een voorteken opgevat alsof ook de rivieren en de oude verdedigingswerken van het rijk ons in de steek lieten: wat tijdens vrede het toeval of de natuur genoemd wordt, heette toen het noodlot en de toorn van de goden. Toen zij Novaesium binnen waren gegaan, sloot zich bij hen het 16e legioen aan. Aan Vercorva werd de legaat Herennius Gallus toegevoegd om deel te nemen aan diens taken. Niet durfden zij verder naar de vijand te gaan, maar zij sloegen hun kamp op een plaats genaamd Gelduba op.

maquette van Gelduba

castra fecere. ibi struenda¹ acie, muniendo² vallandoque³ et ceteris belli meditamentis⁴ militem firmabant. utque praeda ad virtutem accenderetur, in proximos Cugernorum⁵ pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus a Vocula exercitus; pars cum Herennio Gallo permansit.

¹ struere 3

formeren

² munire

versterken

³ vallare

een wal aanleggen

⁴ meditamentum

voorbereiding, training

⁵ *Cugerni, Germaanse stam aan de Nederrijn, ten zuid-oosten van de Bataven. In 8 v.Chr. werd door Tiberius een deel van de Sugambri van de rechter Rijnsoever naar de linker overgeplaatst; Suetonius (Tiberius 9,2) zegt dat dit 40.000 Germanen waren. Van deze Sugambri zijn de Cugerni wel de afstammelingen. In de opstand van de Bataven (69-70) streden zij aan de zijde van Civilis tegen de Romeinen. Traianus stichtte in hun land de Colonia Ulpia Traiana, waaraan het gebied der Cugerni en dat der Baetasii werden toegewezen. Tacitus is de laatste antieke auteur die de Cugerni noemt. In inscripties vindt men hen onder de naam van Traianenses, zoals de Ubii Agrippinenses waren geworden. Zowel bij de schrijvers als in inscripties treedt naast de vorm Cugerni ook Cuberni op.*

Daar staken zij de soldaten een hart onder de riem door een slaglinie op te stellen, door muren en wallen aan te leggen en door andere vormen van oorlogstrainingen. Om zijn leger door buit tot moed te brengen is door Vocula zijn leger geleid naar de dichtstbijzijnde dorpen van de Cugerni, die een bondgenootschap met Civilis waren aangegaan. Een deel van het leger bleef bij Herennius Gallus.

27. Teugelloosheid en onderdanigheid

Forte navem haud procul castris, frumento gravem, cum per vada haesisset¹, Germani in suam ripam trahebant. non tulit Gallus misitque subsidio² cohortem: auctus et Germanorum numerus, paulatimque adgregantibus³ se auxiliis acie certatum. Germani multa cum strage⁴ nostrorum navem abripiunt⁵. victi, quod tum in morem verterat⁶, non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant⁷. protractum e tentorio, scissa⁸ veste, verberato⁹ corpore, quo pretio, quibus consciis¹⁰ prodidisset¹¹ exercitum, dicere iubent. redit in Hordeonium invidia: illum auctorem sceleris, hunc ministrum vocant, do-

¹ haerere 2	vast blijven zitten
² subsidium	hulp; <i>dat. finalis</i>
³ se adgregare	zich aansluiten
⁴ strages 3	slachting
⁵ abriperere 5	wegrukken
⁶ vertere 3 in + <i>acc.</i>	veranderen in
⁷ culpae	de schuld geven
⁸ scindere 3, scidi, scissus	scheuren
⁹ verberare	geselen
¹⁰ conscius	medeplechtig
¹¹ prodere 3	verraden

27. Toevallig waren de Germanen op kleine afstand van het kamp een schip, zwaar beladen met graan, toen dat op ondiepe plaatsen was blijven vastzitten, naar hun oever aan het trekken. Gallus verdroeg dit niet en stuurde een cohort te hulp. Ook het aantal Germanen nam toe en toen langzaam de hulptroepen zich samenbalden, werd er in linie gestreden. De Germanen roofden het schip en richtten daarbij een grote slachting onder de onzen aan. Hun nederlaag weten ze niet aan hun eigen lafheid, maar de onbetrouwbaarheid van de legaat, wat hun gewoonte geworden was. Ze sleurden hem de tent uit. Zijn kleren waren gescheurd, het lichaam gegeseld en zij bevalen hem te zeggen voor welke prijs en met welke medeplichtigen hij het leger had verraden. Hun woede tegen Hordeonius keerde terug. Zij noemden Hordeonius verantwoordelijk voor de misdaad en Gallus zijn hulpje in die misdaad, totdat Gallus verschrikt, omdat men hem

nec exitium¹ minitantibus² exterritus prodicionem et ipse Hordeonio obiecit³; vinctusque adventu demum⁴ Voculae exolvitur⁵. is postera die auctores seditionis morte adfecit: tanta illi exercitui diversitas⁶ inerat licentiae⁷ patientiaeque⁸. haud dubie gregarius⁹ miles Vitellio fidus, splendidissimus¹⁰ quisque in Vespasianum proni¹¹: inde scelerum ac suppliciorum vices¹² et mixtus obsequio¹³ furor, ut contineri¹⁴ non possent qui puniri poterant.

28 Civilis dringt aan.

At Civilem immensis¹⁵ auctibus¹⁶ universa Germania extollebat¹⁷, societate nobilissimis obsidum¹⁸ firmata. ille, ut cuique proximum, vastari¹⁹ Vbios Trevirosque, et aliam manum Mosam amnem transire iubet, ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret²⁰. actae utrobique²¹ praedae, infestius in Vbiis, quod gens Germanicae originis eiurata²² patria Agrippinenses vocarentur. caesae cohortes eorum in vico¹ Marcoduro² incuriosius³ agentes, quia procul

¹ exitium	ondergang
² minitari	dreigend voorhouden
³ obicere 5	voor de voeten werpen, verwijten
⁴ demum	pas
⁵ exolvere 3	losmaken
⁶ diversitas	verscheidenheid
⁷ licentia	teugelloosheid
⁸ patientia	onderdanigheid
⁹ gregarius	gemeen, gewoon
¹⁰ splendidus	schitterend, beroemd
¹¹ pronus in + acc.	geneigd naar, toegedaan jegens
¹² vici	wisseling, afwisseling
¹³ obsequium	gehoorzaamheid
¹⁴ continere 2	bedwingen
¹⁵ immensus	onmetelijk
¹⁶ auctus 4	grootte, toename
¹⁷ extollere 3	bemoedigen
¹⁸ obses, -sidis	gijzelaar
¹⁹ vastare	plunderen
²⁰ quater 5	schokken
²¹ utrobique	aan beide zijden, bij beide partijen
²² eiurare	afzweren, verloochenen

met de dood dreigde, ook zelf Hordeonius verraad verweet. Hij is in de boeien geslagen en pas losgelaten, toen Vocula aankwam. Hij heeft de volgende dag de mensen achter de opstand ter dood gebracht. In dat leger zat zo'n groot verschil tussen teugelloosheid en onderdanigheid. Zonder twijfel was de gemeen soldaat trouw aan Vitellius, maar juiste de aanzienlijksten waren Vespasianus toegedaan. Daarom wisselden misdaden en straffen elkaar af en ging razernij hand in hand met gehoorzaamheid, zodat zij die gestraft konden worden, niet onder de duim gehouden konden worden.

28. Heel Germania prikkelde Civilis door geweldige versterkingen, terwijl het bondgenootschap versterkt was door de adellijkste gijzelaars. Hij beval om al naar gelang het voor een ieder het meest dichtbij was, het land der Ubii te plunderen en dat van de Treviri en een andere schare beval hij de rivier de Maas over te steken en de Menapii en Morini en de uiterste gebieden der delen van Gallia hevig te treffen. In ieder van beide gebieden is buit gemaakt, maar men is vijandiger tekeer gegaan op het gebied van de Ubii, omdat zij als Germaans volk het vaderland hadden afgezworen en nu Agrippinenses genoemd werden. Hun cohorten werden afgeslacht in het dorp Marcodurum, omdat ze daar te onvoorzichtig bezig waren

¹ vicus

dorp, gehucht

² Marcodurum

Düren *aan de Roer*

³ incuriosus

zorgeloos

ripa aberant. nec quiescere¹ Vbii quo minus² praedas e Germania peterent, primo impune³, dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. contusis⁴ Vbiis gravior et successu rerum ferocior Civilis obsidium legionum urgebat⁵, intentis⁶ custodiis ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret⁷. machinas molemque⁸ operum Batavis delegat: Transrhenanos proelium poscentis ad scindendum vallum ire detrusosque⁹ redintegrare certamen iubet, superante¹⁰ multitudine et facili¹¹ damno.

29. Germaanse roekeloosheid

Nec finem labori nox attulit: congestis circum lignis¹² accensisque, simul epulantes¹³, ut quisque vino incaluerat¹⁴, ad pugnam temeritate¹⁵ inani¹⁶ ferebantur. quippe ipsorum tela per tenebras¹⁷ vana¹⁸: Romani conspicuam¹⁹ barbarorum aciem, et si quis audacia aut insignibus²⁰ effulgens²¹, ad ictum destinabant. intellectum id Civili²² et restincto²³ igne misceri cuncta tenebris

¹ quiescere 3	rusten
² quo minus	dat, om te (<i>na negatieve zin</i>)
³ impune <i>adv.</i>	ongestraft
⁴ contundere 3, -tudi, -tus	verpletteren, vernietigen
⁵ urgere 2	ijverig doen
⁶ intentus	erop gespitst
⁷ penetrare	doordringen
⁸ moles	moeite
⁹ detrudere, -trudi, -trusus	verstoten, verdrijven
¹⁰ superare	in overvloed voorhanden zijn, overwinnen
¹¹ facilis	gemakkelijk te dragen
¹² lignum	hout
¹³ epulari	eten
¹⁴ incallescere 3	verhit raken
¹⁵ temeritas	roekeloosheid
¹⁶ inanis	onbeduidend, ongegrond
¹⁷ tenebrae	duisternis
¹⁸ vanus	ijdel, zonder succes
¹⁹ conspicuus	zichtbaar, opvallend
²⁰ insigne <i>n.</i>	embleem
²¹ effulgere 2	schitteren
²² <i>dat. auct.</i>	
²³ restinguere 3	blussen

en ver van de oever verwijderd waren. Niet zijn de Ubii opgehouden buit uit Germania te halen. Eerst deden ze dat ongestraft, daarna werden zij omsingeld. Gedurende deze hele oorlog waren zij de Romeinen trouwer dan dat ze geluk hadden. Door de verpletterende nederlaag van de Ubii had Civilis meer gewicht en door het succes van zijn ondernemingen was hij onstuimiger. Daarom zette hij meer druk achter de belegering der legioenen, terwijl zijn wachten scherp opletten dat niet een geheim bericht van naderende hulp in het kamp zou binnendringen. De belegeringswerktuigen en de arbeid voor de belegeringswerken vertrouwde hij de Bataven toe. Hij beval de volkeren van over de Rijn die de strijd eisten, om een bres te slaan in de wal en toen ze afgeslagen waren, beval hij hun de strijd te hernieuwen, omdat hun aantal groter was en verlies makkelijk te dragen was.

29. Niet bracht de nacht een einde aan de inspanning. Nadat hout in het rond bijeengebracht en in brand gestoken was, begaven zij zich nog tijdens een feestmaal, al naar gelang een ieder door wijn verhit was, in ijdele roekeloosheid ten strijde. Zelfs troffen hun projectielen in de duisternis geen doel, maar de Romeinen bestemden de opvallende linie van de barbaren en al wie door driestheid en onderscheidingstekens uitblonk tot doelwit. Civilis begreep dit en hij beval het vuur te blussen en alles te hullen in duisternis en met

et armis iubet. tum vero strepitus¹ dissoni², casus incerti, neque feriendi³ neque declinandi⁴ providentia⁵: unde clamor acciderat, circumagere⁶ corpora, tendere⁷ artus⁸; nihil prodesse virtus, fors⁹ cuncta turbare et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. apud Germanos inconsulta¹⁰ ira: Romanus miles periculorum gnarus¹¹ ferratas¹² sudis¹³, gravia saxa non forte iaciebat. ubi sonus molientium¹⁴ aut adpositae scalae hostem in manus dederant, propellere umbone¹⁵, pilo sequi; multos in moenia egressos¹⁶ pugionibus¹⁷ fodere¹⁸. sic exhausta¹⁹ nocte novam aciem dies aperuit.

30. Inzet van belegeringswerktuigen

Eduxerant Batavi turrim duplici tabulato²⁰, quam praetoriae²¹ portae (is aequissimus locus) propinquantem promoti contra validi asseres²² et incussae²³ trabes²⁴ perfringere²⁵ multa su-

¹ strepitus	lawaaï
² insonus	verward
³ ferire	treffen
⁴ declinare	vermijden
⁵ providentia	voorzichtige blik
⁶ circumagere 3	omdraaien
⁷ tendere 3	uitstrekken
⁸ artus 4	ledemaat
⁹ fors, fortis	het lot
¹⁰ inconsultus	niet overlegd
¹¹ <i>gen.</i> + gnarus	bekend met
¹² ferratus	met ijzer beslagen, ijzeren
¹³ sudis 3	paal
¹⁴ moliri	zwoegen, zich inspannen
¹⁵ umbo 3	schildknop
¹⁶ egredi	verlaten
¹⁷ pugio	dolk
¹⁸ fodere 5	doorboren
¹⁹ exhaurire	uitputten, ten einde brengen
²⁰ tabulatum	etage
²¹ praetoria porta	hoofdpoort (<i>in de buurt van de veldheerstent</i>)
²² assere <i>m</i>	staak
²³ incutere 5	ertegenaan beuken
²⁴ trabes <i>f</i>	balk
²⁵ perfringere	breken door, verbrijzelen

wapens te voorzien. Toen klonk er verward gekletter. Wat er gebeurde, was niet zeker. Niet konden ze zien, waar ze moesten slaan, of wanneer ze moesten uitwijken, Waar geschreeuw had geklonken, daar gingen ze omheen staan en daarheen richtten ze hun armen. Moed hielp absoluut niet. Het lot bracht alles in de war en vaak vielen de dappersten door de wapens van lafaards. Bij de Germanen heerste onbezonnen woede. De Romeinse soldaten waren met gevaar bekend en wierpen op goed geluk met ijzer beslagen palen en zware stenen. Zodra het geluid van mensen die in de weer waren, of het plaatsen van ladders de vijand in handen had gegeven, stieten zij hen weg met de knop van het schild en vervolgden zij hem met hun speer. Ze doorboorden met hun dolken velen die de muur hadden beklommen. Nadat zo de nacht ten einde gebracht was, toonde de dag een nieuwe slaglinie.

30. De Bataven hadden een toren gebouwd van twee verdiepingen, maar toen deze de porta praetoria naderde (de plek hier is zeer gelijk), hebben de Romeinen sterke balken en stangen naar buiten gebracht, die tegen de toren aangeslagen en zo de toren verbrijzeld,

perstantium pernicie¹. pugnatumque in percultos² subita et prospera eruptione³; simul a legionariis peritia⁴ et arte praestantibus⁵ plura struebantur. praecipuum⁶ pavorem intulit suspensum⁷ et nutans⁸ machinamentum⁹, quo repente demisso¹⁰ praeter¹¹ suorum ora singuli pluresve hostium sublime rapti verso pondere intra castra effundebantur. Civilis omissa expugnandi spe rursus per otium adsidebat¹², nuntiis et promissis fidem legionum convellens¹³.

31. Verdeeldheid onder de Gallische hulptroepen

Haec in Germania ante Cremonense proelium¹⁴ gesta, cuius eventum¹⁵ litterae Primi Antonii docuere, addito Caecinae edicto; et praefectus cohortis e victis, Alpinus Montanus, fortunam partium praesens fatebatur¹⁶. diversi hinc motus animorum: auxilia e Gallia, quis nec amor neque odium in partis, militia sine adfectu¹⁷, hortantibus praefectis statim a Vitellio desciscunt¹⁸: vetus miles cunctabatur¹⁹. sed adigente²⁰ Hordeonio Flacco, instantibus²¹ tribunis, dixit sacramentum,

¹ pernicies 5	vernietiging
² percellere 3	hevig treffen
³ eruptio	uitval
⁴ peritia	ervaring
⁵ praestare	overtreffen
⁶ praecipuus	bijzonder
⁷ suspensus	opgehesen, zwevend
⁸ nutare	wankelen
⁹ machinamentum	belegeringswerktuig
¹⁰ demittere 3	omlaag laten vallen
¹¹ praeter + acc.	langs
¹² assidere 2	gelegerd zijn, belegeren
¹³ convellere 3	doen wankelen, ondermijnen
¹⁴ slag bij Bedriacum/Cremona 69	
¹⁵ eventus 4	afloop
¹⁶ fateri	bekennen, toegeven
¹⁷ adfectus 4	hartstocht, genegenheid
¹⁸ desciscere 3 ab	afvallen van
¹⁹ cunctari	talmen
²⁰ adigere 3	de eed af laten leggen
²¹ instare	aandringen

zodat velen die erop stonden omkwamen. Plotseling deden ze vanuit het kamp een succesvolle uitval en streden zij tegen een verbijsterde vijand. Tegelijk werden door legioensoldaten die in ervaring en bekwaamheid uitblonken, meer krijgsmiddelen voorbereid. Bijzondere angst werd de Bataven ingeboezemd door een opgehesen en balancerend oorlogstuig. Dat tuig liet men plotseling vallen en langs de ogen van de eigen mannen werden er mensen afzonderlijk of meer vijanden de lucht in gesleurd en door het contragewicht te draaien werden ze in het kamp uitgestort. Civilis gaf de hoop op het kamp met geweld in te nemen en voerde weer in rust het beleg en probeerde door berichten en beloften de trouw van de legioenen aan het wankelen te brengen.

31. Dit gebeurde in Germania voor het gevecht bij Cremona. De uitslag van dat gevecht bracht een brief van Primus Antonius, terwijl aan die brief een edict van Caecina toegevoegd was. Alpinus Montanus een cohortpraefect van de overwonnen partij bevestigde door zijn aanwezigheid de fortuin van de partijen van Vitellius en Vespasianus. De gemoederen werden hierdoor verschillend bewogen. De hulptroepen uit Gallië die noch liefde noch haat voelden jegens de partijen, die noch sympathie voelden voor Vespasianus noch voor Vitellius, vielen onmiddellijk Vitellius af, toen de praefecten daartoe aanspoorden. De oudgediende soldaten aarzelden. Maar toen Hordeonius Flaccus hun de eed wilde afnemen, legden ze de eed af, toen de tribunen er op stonden, maar geen van allen bevestigde die

non vultu neque animo satis adfirmans: et cum cetera iuris iurandi verba conciperent¹, Vespasiani nomen haesitantes² aut levi murmure³ et plerumque⁴ silentio transmittabant⁵.

32. Civilis spreek tot Montanus

Lectae deinde pro contione⁶ epistulae Antonii ad Civilem suspiciones militum inritavere⁷, tamquam ad socium partium scriptae et de Germanico exercitu hostiliter. mox adlatis Geldubam in castra nuntiis eadem dicta factaque, et missus cum mandatis Montanus ad Civilem ut absisteret⁸ bello neve externa⁹ armis falsis velaret¹⁰: si Vespasianum iuvare adgressus¹¹ foret, satis factum coeptis¹². ad ea Civilis primo callide: post ubi videt Montanum praeferocem¹³ ingenio paratumque in res novas¹⁴, orsus a questu¹⁵ periculisque quae per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, 'egregium' inquit 'pretium laborum recepi, necem¹⁶ fratris et vincula mea et saevissimas huius exercitus voces, quibus ad supplicium petitus iure gentium poenas reposco. vos autem Treviri ceteraeque servientium animae, quod praemium effusi¹⁷ totiens sanguinis expectatis nisi ingratham¹⁸ militiam, immortalia tributa, virgas¹, securis² et dominorum ingenia? en³ ego prae-

¹ concipere 5	nazeggen
² haesitare	stotteren, weifelen
³ murmur <i>n.</i>	gemompel
⁴ plerumque	meestal
⁵ transmittere 3	voorbij laten gaan
⁶ contio	vergadering (van soldaten om te luisteren)
⁷ inritare	prikkelen wekken
⁸ absistere + <i>abl.</i>	ophouden met
⁹ externus	buitenlands
¹⁰ velare	bedekken, verbergen
¹¹ aggredi	beginnen, proberen
¹² coeptum	plan
¹³ praeferox	zeer onstuimig
¹⁴ novae res	revolutie
¹⁵ questus 4	klacht
¹⁶ nex, necis	gewelddadige dood
¹⁷ effundere 3	vergieten
¹⁸ ingratus	onaangenaam

eed naar tevredenheid met hun gelaatsuitdrukking of enthousiasme en toen ze de overige woorden van de eed naspraken, lieten zij de naam van Vespasianus stamelend of met licht gemompel en meestal in stilte voorbijgaan.

32. De brief van Antonius aan Civilis die daarna aan de vergadering werd voorgelezen, zette de soldaten tot argwaan aan, omdat het leek dat die brief aan een bondgenoot van Vespasianus' partij geschreven was en vijandig over het Germaanse leger sprak. Spoedig nadat de berichten naar het kamp in Gelduba gebracht waren, is hetzelfde gezegd en hetzelfde gedaan en Montanus is met opdrachten naar Civilis gestuurd met het dringend verzoek af te zien van de oorlog en om niet buitenlandse vijandelijkheden te verhullen met wapengeweld om zogenaamd Vespasianus te helpen: als hij ertoe over was gegaan Vespasianus te helpen, was er nu aan zijn plan voldaan.

Hierop sprak Civilis in eerste instantie sluw. Zodra hij daarna gezien had dat Montanus een uiterst woeste inborst had en tot revolutie bereid was, begon hij te klagen over de gevaren die hij 25 jaren in het legerkamp had meegemaakt en hij zei: "De prijs voor mijn inspanningen heb ik gekregen: de gewelddadige dood van mijn broer, de arrestatie van mijzelf, de zeer grimmige uitingen van dit leger en volgens het volkerenrecht eis ik genoegdoening voor het feit dat in die uitingen mijn dood geëist is. Maar jullie Treviri en andere kruiperige zielen, welke beloning voor zo vaak vergoten bloed hebben jullie verwacht afgezien van ondankbare militaire dienst, eeuwige belastingen, roedes, bijlen en de willekeur van jullie meesters. Kijk,

¹ virga	twijg, tak, roedebundel
² securis	bijl
³ en	kijk

fectus unius cohortis et Canninefates Batavique, exigua¹ Galliarum portio², vana illa castrorum spatia excidimus³ vel saepta⁴ ferro fameque premimus. denique ausos aut libertas sequetur aut victi idem erimus.' sic accensum, sed molliora⁵ referre iussum dimittit: ille ut inritus⁶ legationis redit, cetera dissimulans, quae mox erupere⁷.

33. Vocula biedt met moeite weerstand.

Civilis parte copiarum retenta⁸ veteranas cohortis et quod e Germanis maxime promptum⁹ adversus Voculam exercitumque eius mittit, Iulio Maximo et Claudio Victore, sororis suae filio, ducibus. rapiunt in transitu hiberna alae Asciburgii¹⁰ sita¹¹; adeoque improvisi¹² castra involavere¹³ ut non adloqui, non pandere¹⁴ aciem Vocula potuerit: id solum ut in tumultu monuit¹⁵, subsignano¹⁶ milite media firmare: auxilia passim circumfusa¹⁷ sunt. eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus terga¹⁸ in suos vertit. caedes inde, non proelium. et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera¹ nostrorum nudavere²: sic ad legiones perventum, quae

¹ exiguus klein

² portio deel

³ excidere 3 vernietigen

⁴ saepire omgeven

⁵ mollis zacht

⁶ irritus + gen. teleurgesteld in

⁷ erumpere 3 naar buiten barsten

⁸ retinere 2 terughouden

⁹ promptus slagvaardig, dapper

¹⁰ *Asciburgium was een Romeinse garnizoensplaats in het Duitse Asberg, een stadsdeel van Moers. Er zijn vijf verschillende bouwfases van het castellum teruggevonden. Ook zijn er een burgus, vicus, haven en grafvelden aangetroffen.*

¹¹ situs gelegen

¹² improvisus onvoorzien

¹³ involare binnenvliegen,-snellen

¹⁴ pandere 3 openen, ontvouwen, opstellen

¹⁵ monere +acc. hiertoe aanmanen

¹⁶ subsignanus legioen-

¹⁷ circumfundere 3 zich uitstorten, verdringen rondom

¹⁸ tergum vertere vluchten

ik, praefect van één cohort, en de Canninefaten en de Bataven, een klein deel van de delen van Gallia, vernietigen die nietsbetekenende kampgebieden of wij brengen ze in het nauw door ze te omgeven met wapengeweld en door ze uit te hongeren. Tenslotte zal ons, wanneer we dit gedurfd hebben, de vrijheid volgen of wij zullen net zoals voorheen overwonnen zijn.” Civilis liet Montanus, nadat hij hem zo in vlam en vuur gezet had, gaan, maar Montanus had wel het bevel gekregen een gematigder rapport uit te brengen. Hij keerde terug alsof hij niets met zijn gezantschap bereikt had en hij verzweg de overige zaken die spoedig te voorschijn barstten.

33. Civilis hield een gedeelte van de troepen terug, maar stuurde zijn oudgediende cohorten en wat van de Germanen het meest slagvaardig was, tegen diens leger en Vocula op pad. De commandanten waren Iulius Maximus en Claudius Victor, de zoon van zijn zuster. In het voorbijgaan plunderden zij het winterkamp dat aangelegd was voor het ruiterskadron te Asciburgium. Zo onverwacht stormden zij het kamp binnen, dat Vocula zijn troepen niet kon toespreken en de linies niet kon ontvouwen. Hij vermaande alleen hiertoe, zoals bij verwarring gebeurt, om het centrum te versterken met de legioensoldaten. De hulptroepen begaven zich overal om hen heen. De ruiters baande zich met geweld een weg en toen zij opgevangen werden door de vijanden die in gelederen opgesteld waren, vluchtten zij naar de eigen gelederen. Daarna was er een bloedbad, geen gevecht. De cohorten der Nervii ontblootten, uit angst of trouweloosheid, de flanken van onze troepen: zo drongen

¹ latus, lateris

flank

² nudare

ontbloten

amissis signis intra vallum sternebantur¹, cum repente novo auxilio fortuna pugnae mutatur. Vasconum² lectae a Galba cohortes ac tum accitae³, dum castris propinquant, audito proeliantium clamore intentos hostis a tergo invadunt latiorque quam pro⁴ numero terrorem faciunt, aliis a Novaesio, aliis a Mogontiaco universas⁵ copias advenisse credentibus. is error Romanis addit animos, et dum alienis viribus confidunt, suas recepere. fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum⁶ erat, funduntur: eques evasit cum signis captivisque, quos prima acie corripuerant⁷. caesorum eo die in partibus nostris maior numerus et imbellior⁸, e Germanis ipsa robora⁹.

34. Onachtzaamheid aan beide zijden

Dux uterque pari culpa meritis¹⁰ adversa prosperis¹¹ defuere¹². nam Civilis si maioribus copiis instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequisset castraque perrupta¹³ excidisset: Vocula nec adventum hostium exploravit¹⁴, eoque simul egressus victusque; dein victoriae parum confisus¹⁵, tritis¹⁶ frustra¹⁷ diebus castra in hostem movit, quem¹⁸ si statim impellere¹ cursumque rerum sequi maturasset², solvere

¹ sternere	neerslaan
² Vascones	Basken
³ accire	ontbieden
⁴ pro + <i>abl.</i>	overeenkomstig
⁵ universi <i>pl.</i>	alle, gezamenlijk
⁶ pedes, peditis	infanterist
⁷ corripere 5	oppakken
⁸ imbellis	onkrijgshaftig, laf
⁹ robur <i>n.</i>	kern, keurtroepen
¹⁰ mereri	schuldig zijn aan
¹¹ prospera <i>n.pl.</i>	voorspoed
¹² deesse + <i>dat.</i>	ontbreken aan
¹³ perrumpere 3	binnendringen
¹⁴ explorare	door verspieters zich op de hoogte laten stellen
¹⁵ confidere 3, -fisis + <i>dat.</i>	vertrouwen op
¹⁶ terere 3, trivi, tritus	wrijven, slijten
¹⁷ frustra	tevergeefs, zonder iets te bereiken
¹⁸ <i>relativer Verknüpfung: twee constructies lopen door elkaar: een bijzin met si en een relatieve bijzin</i>	

ze tot onze legioenen door die na hun vaandels verloren te hebben binnen de wal werden neergehouwen, toen plotseling door nieuwe hulp de krijgskansen keerden. De cohorten der Vascones die nog door Galba gelicht waren en toen ontboden waren, hoorden, toen ze het kamp naderden, het geschreeuw van vechtende vijanden die in beslag genomen waren door de strijd, en zij vielen hen in de rug aan en veroorzaakten paniek over een breder front dan overeenkwam met hun aantal. Sommigen namelijk geloofden dat van Novaesium, anderen van Mogontiacum de volledige strijdkrachten gekomen waren. Deze fout gaf de Romeinen moed en doordat ze op andermans krachten vertrouwden, hebben ze hun eigen krachten hervonden. Juist de sterksten der Bataven, al de infanteristen, die er waren, werden gedood. De ruitery ontkwam met de vaandels en krijgsgevangenen die zij in de eerste slag hadden gegrepen. Het aantal gesneuvelden die dag aan onze kant was groter maar bestond uit de minder krijgshaftigen. Van de Germanen waren juist de keurtroepen gedood.

34. Beide leiders die door even grote schuld tegenslag hadden verdiend, waren niet aanwezig bij het succes. Want als Civilis met grotere troepen zijn linie had opgesteld, zou die niet door zo weinig cohorten omsingeld hebben kunnen worden en zou hij het kamp binnengedrongen zijn en dat vernietigd hebben. Vocola liet noch de komst van de vijand verspieden en is daarom, zodra hij het kamp verlaten had, overwonnen. Daarna geloofde hij te weinig in de overwinning en verbruikte hij dagen doelloos. Vervolgens brak hij op en marcheerde op de vijand af. Als hij zich had gehaast die vijand onmiddellijk voort te drijven en de loop der gebeurtenissen te volgen,

¹ impellere 3

doen wijken

² maturare

zich haasten

obsidium legionum eodem impetu potuit. temptaverat interim Civilis obsessorum¹ animos, tamquam perditae² apud Romanos res et suis victoria provenisset³: circumferebantur signa vexillaque, ostentati⁴ etiam captivi. ex quibus unus, egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, confossus⁵ illico⁶ a Germanis: unde maior indici⁷ fides; simul vastatione⁸ incendiisque flagrantium villarum venire victorem exercitum intellegebatur. in conspectu⁹ castrorum constitui¹⁰ signa fossamque et vallum circumdari Vocula iubet: depositis impedimentis¹¹ sarcinisque¹² expediti¹³ certarent. hinc in ducem clamor pugnam poscentium; et minari adsueverant. ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto incompositi¹⁴ fessique proelium sumpserent; nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium quam virtute suorum fretus¹⁵. varia apud Romanos fortuna et seditiosissimus¹⁶ quisque ignavus: quidam recentis victoriae memores¹⁷ retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari et redintegrata¹⁸ acie manus ad obsessos tendere ne tempori deessent. illi cuncta e muris cernentes omnibus portis prorumpunt. ac forte Civilis lapsu¹⁹ equi prostratus¹, credita per utrumque exercitum fama vulneratum aut

¹ obsessus	belegerd
² perditus	verloren
³ provenire	te beurt vallen
⁴ ostentare	tonen
⁵ confodere 5, -fossus	doorboren
⁶ illico	onmiddellijk
⁷ index, indicis	verklikker
⁸ vastatio	verwoesting
⁹ conspectus 4	aangezicht
¹⁰ constituere	plaatsen
¹¹ impedimenta <i>n.pl.</i>	(militaire) bagage
¹² sarcina	bagage, ransel
¹³ expeditus	onbelemmerd, gevechtsklaar
¹⁴ incompositus	ongeordend
¹⁵ fretus + <i>dat.</i>	vertrouwend op
¹⁶ seditiosus	opstandig
¹⁷ <i>gen.</i> + memor	denkend aan
¹⁸ redintegrare	hernieuwen
¹⁹ lapsus 4	het glijden

had hij met dezelfde aanval het beleg van de legioenen kunnen beëindigen. Intussen had Civilis de gemoederen der belegerden op de proef gesteld, als was de situatie bij de Romeinen verloren en was de overwinning zijn mannen te beurt gevallen. De vaandels en de standaards werden in het rond gedragen; ook werden krijgsgevangenen getoond. Eén van hen waagde een uitmuntende daad. Hij openbaarde met duidelijke stem, wat gedaan was. Hij is onmiddellijk door de Germanen gedood. Daarom geloofden de Romeinen de klokkenluider meer. Tegelijk begrepen zij, doordat landhuizen geplunderd waren en in brand stonden, dat het leger er zegevierend aankwam. Vocola beval, dat in het zicht van het kamp de vaandels opgesteld moesten worden: ze moesten de tros en de bagage neerleggen en onbelemmerd strijden. Daarna hieven de soldaten een geschreeuw tot hun commandant aan en eisten de slag: ook waren ze gewoon hem te dreigen. Zelfs zonder tijd te nemen de slaglinie te ordenen zijn zij wanordelijk en vermoeid aan de strijd begonnen, want Civilis was aanwezig die niet minder op de gebreken van de vijand dan op de moed van zijn mannen vertrouwde. Het lot was bij de Romeinen wisselend en juist de opstandigsten waren laf: sommigen denkend aan de nog recente victorie hielden stand, troffen de vijand en spoorden zichzelf en hun naasten aan en na de linie weer aangevuld te hebben strekten zij de handen naar de belegerden uit om geen moment het te laten afweten. Zij zagen alles vanaf de muren en stormden tevoorschijn uit al de poorten. Toevallig is Civilis, doordat zijn paard viel, op de grond gevallen. In beide legers geloofde men het gerucht, dat hij of gewond of gedood was.

¹ prosternere 3, -stravi, -stratus op de grond werpen

interfectum, immane¹ quantum suis pavoris et hostibus alacritatis² indidit³: sed Vocula omissis⁴ fugientium tergis vallum turrisque castrorum augebat, tamquam rursus obsidium immineret, corrupta⁵ totiens victoria non falso suspectus⁶ bellum malle.

35. Fouraging

Nihil aequè exercitus nostros quam egestas⁷ copiarum fatigabat. impedimenta legionum cum imbelli turba Novaesium missa ut inde terrestri⁸ itinere frumentum adveherent; nam flumine hostes potiebantur⁹. primum agmen¹⁰ securum incessit, nondum satis firmo¹¹ Civile. qui ubi rursum missos Novaesium frumentatores¹² datasque in praesidium cohortis velut multa pace ingredi accepit¹³, rarum¹⁴ apud signa militum, arma in vehiculis¹⁵, cunctos licentia vagos, compositus¹⁶ invadit, praemissis qui pontis et viarum angusta¹⁷ insiderent¹⁸. pugnatum longo agmine et incerto Marte, donec proelium nox dirimeret¹⁹. cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quae relictorum illic militum praesidio²⁰ te-

¹ immanis	enorm
² alacritas	opgewektheid
³ indere 3	bezorgen
⁴ omittere 3	met rust laten
⁵ corrumpere 3	verspelen
⁶ suspicere 5	verdenken
⁷ egestas, -tatis	gebrek
⁸ terrestris	over land
⁹ potiri + <i>abl.</i>	beheersen
¹⁰ primum agmen	de voorhoede
¹¹ firmus	stevig, sterk, zeker
¹² frumentator	foerier
¹³ accipere 5	vernemen
¹⁴ rarus	verstrooid, zeldzaam
¹⁵ vehiculum	kar
¹⁶ componere 3	opstellen
¹⁷ angustum	engte
¹⁸ insidere 3	bezetten
¹⁹ dirimere 3	uiteennemen
²⁰ praesidium	garnizoen

Dit bezorgde zijn soldaten geweldige angst en de vijanden enorme opgewektheid, maar Vocula sloeg geen acht op de vluchtenden, maar versterkte de wal en de torens van het kamp, alsof er weer een belegering op handen was en Vocula werd er niet ten onrechte van verdacht liever oorlog te willen, doordat hij al zo vaak een overwinning verspeeld had.

35. Niets matte onze legers zo zeer af als het gebrek aan voorraden. De tros der legioenen was samen met de menigte die niet in staat was te strijden, naar Novaesium gestuurd om vandaar over land graan te vervoeren. Want de vijanden beheersten de rivier. Het eerste konvooi ging zorgeloos voort, toen Civilis nog niet voldoende krachtdadig was. Zodra hij had gehoord, dat weer fourageurs naar Novaesium gestuurd waren en dat er cohorten ter bescherming meegegeven waren en dat die voortgingen alsof het hartje vrede was (slechts een enkele soldaat was bij zijn standaard en de wapens lagen op de wagens, allen doolden teugelloos rond), viel hij hen in opstelling aan, nadat hij mensen vooruit had gestuurd om de bruggen en engten der wegen te bezetten. Er werd in een lange linie gevochten en zonder dat de strijd beslist werd, totdat de nacht een einde maakte aan het gevecht. De cohorten gingen verder naar Gelduba. Het kamp lag er nog bij, zoals het was geweest. De soldaten,

nebantur. non erat dubium quantum in regressu¹ discriminis
adeundum foret frumentatoribus onustis² percussisque³. addit
exercitui suo Vocula mille delectos e quinta et quinta decima
legionibus apud Vetera obsessis, indomitum⁴ militem et duci-
bus infensum. plures quam iussum erat profecti⁵ palam in
agmine fremebant⁶, non se ultra⁷ famem, insidias legatorum
toleraturos: at qui remanserant, desertos se abducta parte
legionum querebantur. duplex hinc seditio, aliis revocanti-
bus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus⁸.

36. Hordeonius vermoord

Interim Civilis Vetera circumscedit⁹: Vocula Geldubam
atque inde Novaesium concessit¹⁰, mox haud procul¹¹ Novaesio
equestri proelio prospere¹² certavit. sed miles secundis adversisque
perinde¹³ in exitium ducum accendebatur; et adventu quintanorum
quintadecimanorumque auctae legiones donativum¹⁴ exposcunt,
comperito¹⁵ pecuniam a Vitellio missam. nec diu cunctatus¹⁶
Hordeonius nomine¹⁷ Vespasiani dedit, idque praecipuum¹⁸ fuit
seditionis alimentum¹⁹. effusi²⁰ in luxum et epulas et nocturnos

¹ regressus 4	terugtocht
² onustus	beladen
³ percellere 3	schokken
⁴ indomitus	ongetemd, teugelloos
⁵ proficisci	vertrekken
⁶ fremere	morren
⁷ ultra <i>adv.</i>	langer
⁸ abnuere 3	weigeren
⁹ circumsidere 3	omsingelen
¹⁰ concedere 3	zich begeven
¹¹ procul + <i>abl.</i>	ver van
¹² prospere <i>adv.</i>	voorspoedig
¹³ perinde	evenzeer
¹⁴ donativum	geldelijk geschenk
¹⁵ comperire	vernemen
¹⁶ cunctari	talmen
¹⁷ omine + <i>gen.</i>	uit naam van
¹⁸ praecipuus	speciaal, bijzonder (geschikt)
¹⁹ alimentum	voedsel
²⁰ effusus (in + <i>acc.</i>)	uitgestort, overgegeven aan

die daar achtergelaten waren, bezetten het. Er was geen twijfel, hoeveel gevaar de fourageurs, die belast en hevig ontzet waren, op hun terugtocht moesten riskeren. Vocula voegde aan zijn eigen leger 1000 mannen toe uitgekozen uit het 5e en 15e legioen, die bij Vetera belegerd waren geweest. Dat waren ontembare soldaten en ze waren jegens hun commandanten gevaarlijk. Toen er meer vertrokken waren dan bevolen was, mopperden ze openlijk in de colonne dat zij niet langer honger zouden verdragen en ook niet de listen van de legati. Maar zij die waren achtergebleven, klaagden dat zij verlaten waren omdat een deel van het legioen weggevoerd was. Daardoor waren er twee opstanden, terwijl de ene groep Vocula terugriep en de andere weigerde in het kamp terug te keren.

36. Intussen belegerde Civilis Castra Vetera. Vocula trok weg naar Gelduba en vandaar naar Novaesium. Korte tijd later heeft hij helemaal niet ver van Novaesium met succes een cavaleriegevecht geleverd. Maar de soldaten werden evenzeer door voorspoed als door tegenspoed aangezet het einde van hun commandanten na te jagen. Toen de legioenen vergroot waren door de komst van soldaten van het 5e en 15e legioen, eisten zij een geschenk in geld, toen zij gehoord hadden dat door Vitellius geld gestuurd was. Zonder lang te aarzelen gaf Hordeonius dat uit naam van Vespasianus en juist dit was voor de soldaten aanleiding tot opstand. Zij stortten zich op

coetus veterem in Hordeonium iram renovant, nec ullo legatorum tribunorumve obsistere¹ auso quippe² omnem pudorem nox ademerat³ protractum e cubili⁴ interficiunt. eadem in Vocolam parabantur, nisi servili habitu⁵ per tenebras⁶ ignoratus evasisset.

37. Ook de Treviri vallen af.

Vbi sedato⁷ impetu metus⁸ rediit, centuriones cum epistulis ad civitates Galliarum misere, auxilia ac stipendia oraturos: ipsi, ut est vulgus sine rectore praeceps⁹ pavidum socors¹⁰, adventante Civile raptis temere¹¹ armis ac statim omisis¹², in fugam vertuntur. res adversae discordiam peperere¹³, iis qui e superiore¹⁴ exercitu erant causam suam dissociantibus¹⁵; Vitellii tamen imagines in castris et per proximas Belgicarum civitates repositae, cum iam Vitellius occidisset. dein mutati in paenitentiam¹⁶ primani quartanique et duoetvicensi mani Vocolam sequuntur, apud quem resumpto¹⁷ Vespasiani sacramento ad liberandum¹⁸ Mogontiaci obsidium ducebantur. discesserant obsessores, mixtus ex Chattis Vsipis Mattiacis exercitus, satietate¹⁹ praedae nec incruenti²⁰: in via dispersos¹

¹ obsistere 3	in de weg gaan staan
² quippe	namelijk
³ adimere 3	wegnemen
⁴ cubile <i>n.3</i>	bed
⁵ habitus	uiterlijk, kleren
⁶ tenebrae	duisternis
⁷ sedare	bedaren
⁸ metus 4	angst
⁹ praeceps	overhaast, onbezonnen
¹⁰ socors	kortzichtig
¹¹ temere <i>adv.</i>	zo maar
¹² omittere	laten vallen
¹³ parere 5, peperi	voortbrengen
¹⁴ superior	van Germania Superior
¹⁵ dissociare	scheiden
¹⁶ paenitentia	berouw
¹⁷ resumere 3	weer opnemen
¹⁸ liberare	bevrijden, opheffen
¹⁹ satietas 3	verzadiging
²⁰ incruentus	zonder bloed

uitspattingen en feestmalen en nachtelijke bijeenkomsten en hernieuwden hun oude woede tegen Hordeonius. Zonder dat iemand der legati of tribuni weerstand durfde te bieden (immers de nacht had alle schaamte weggenomen) trokken ze hem uit zijn slaapvertrek en doodden hem. Hetzelfde waren ze met Vocula van plan, als hij niet onherkenbaar in slavenkleding ontsnapt was.

37. Zodra de uitbarsting bedaard was en de angst teruggekeerd was, hebben zij de centurio's met brieven naar de burgerijen van de Gallische gebieden gestuurd om hulp en soldij te vragen. Zijzelf sloegen onmiddellijk op de vlucht, toen Civilis eraan kwam, nadat ze eerst roekeloos de wapens gegrepen hadden en onmiddellijk weer hadden laten vallen. Het gepeupel zonder leider is nu eenmaal voorbarig, bang en dom. De tegenslag bracht tweedracht voort, want diegenen die van het leger van Germania Superior kwamen, wilden hun zaak scheiden. Toch waren er beelden van Vitellius in het kamp en in de dichtstbijzijnde burgerijen van België teruggeplaatst, hoewel Vitellius al was gesneuveld. Daarna kregen de soldaten van het 4e en 22e legioen spijt en volgden Vocula. Bij hem legden ze weer de eed van trouw aan Vespasianus af en zij werden door hem geleid om het beleg van Mogontiacum te ontzetten. De belegeraars waren verdwenen. Dat was een leger geweest samengesteld uit de Chatti, Usipi en de Mattiaci. Zij hadden genoeg buit gemaakt zonder bloed te

et nescios miles noster invaserat. quin et lorica¹ vallumque per finis suos Treviri struxere², magnisque in vicem³ cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga⁴ populum Romanum merita⁵ mox rebelles⁶ foedarent⁷.

38. Valse geruchten

Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum absentes inierunt⁸, maesta et multiplici metu suspensa⁹ civitate, quae super¹⁰ instantia mala falsos pavores induerat¹¹, descivisse¹² Africam res novas moliente¹³ L. Pisone. is <pro consule> provinciae nequaquam¹⁴ turbidus ingenio; sed quia naves saevitia hiemis prohibebantur¹⁵, vulgus alimenta in dies¹⁶ mercari¹⁷ solitum, cui una ex re publica annonae¹⁸ cura, clausum litus¹⁹, retineri commeatus²⁰, dum²¹ timet, credebat, agentibus famam Vitellianis, qui studium²² partium nondum posuerant, ne victoribus quidem ingrato²³ rumore, quorum

¹ lorica	borstwering
² struere 3, struxi	oprichten
³ in vicem	beurtelings
⁴ erga + acc.	jegens
⁵ meritum	verdienste
⁶ rebellis	opstandig
⁷ foedare	bezoedelen
⁸ inire	aangaan
⁹ suspensus	onzeker, angstig
¹⁰ super + acc.	boven op
¹¹ induere 3	zich aantrekken
¹² desciscere 3	afvallig worden
¹³ moliri	beramen
¹⁴ nequaquam	geenszins
¹⁵ prohibere 2	tegenhouden
¹⁶ in dies	van dag tot dag
¹⁷ mercari	kopen
¹⁸ annona	graan
¹⁹ litus, litoris	kust
²⁰ commeatus 4	transport, goederen
²¹ dum	terwijl, omdat
²² studium	enthousiasme
²³ ingratus	onaangenaam

vergieten, want ze hadden onze soldaten aangevallen, terwijl ze verspreid waren en van niets wisten. Ja, zelfs brachten de Treviri een borstwering en wal aan dwars door hun gebied en streden met de Germanen met beurtelings grote verliezen, totdat zij al snel hun uitstekende verdiensten jegens het Romeinse volk door in opstand te komen bezoedelden.

38. Intussen zijn Vespasianus voor de tweede keer en Titus voor de eerste keer als consul aangetreden zonder dat ze in Rome waren, terwijl de burgerij neerslachtig en gespannen was doordat vele factoren haar beangstigden; afgezien van de rampen die dreigden, had zij angst opgevat die ongegrond was: Africa zou afgefallen zijn, omdat Lucius Piso een revolutie beraamde. Hij was proconsul van die provincie, maar absoluut niet opstandig van inslag; maar omdat de schepen door de strengheid van de winter tegengehouden werden, geloofde het volk, omdat het bang was, (het was eraan gewend dat het dagelijks eten kocht, en het volk had alleen interesse in de graanvoorziening door de staat) dat de kust gebarricadeerd was en dat transporten tegengehouden werden, terwijl de aanhangers van Vitellius, die hun steun aan zijn partij nog niet hadden beëindigd, dit gerucht voedden; ondertussen was dit gerucht zelfs niet onaangenaam voor de winnaars wier begeertes die

cupiditates externis quoque bellis inexplabilis¹ nulla umquam civilis victoria satiavit².

39. Mucianus schakelt concurrenten uit.

Kalendis Ianuariis in senatu, quem Iulius Frontinus praetor urbanus³ vocaverat, legatis exercitibusque ac regibus laudes gratesque⁴ decretae; Tettio Iuliano praetura, tamquam transgredientem in partis Vespasiani legionem deseruisset, ablata ut in Plotium Grypum transferretur; Hormo dignitas⁵ equestris⁶ data. et mox eiurante⁷ Frontino Caesar Domitianus praeturam cepit. eius nomen epistulis edictisque praeponebatur⁸, vis penes⁹ Mucianum erat, nisi quod pleraque Domitianus instigantibus¹⁰ amicis aut propria¹¹ libidine audebat. sed praecipuus¹² Muciano metus e Primo Antonio Varoque Arrio, quos recentis¹³ clarosque rerum fama ac militum studiis etiam populus fovebat¹⁴, quia in neminem ultra¹⁵ aciem saevierant. et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis maioribus et fraterna imagine fulgentem¹⁶, ad capessendam rem publicam

¹ inexplabilis onverzadigbaar

² satiare bevredigen, genoegdoening geven

³ *Nadat de praetor urbanus zijn ambt had aanvaard en de wetten had bezworen, beklom hij het openbare spreekgestoelte (rostra) en maakte zijn edictum praetoris bekend, dit is de verzameling van de rechtsstellingen, volgens welke hij recht zou spreken. Dit heette ook formula of lex annua en was op een witte muur, later op een gepleisterde houten tafel (album), met grote rode of zwarte letters geschreven. De andere praetoren gaven ook dergelijke edicten. Verder was aan de praetor urbanus de regeling opgedragen van de Ludi Apollinares, circenses en Megalenses. In de jaren dat er geen censors waren, werd daarenboven aan de praetor urbanus, door de senaat opgedragen, te zorgen voor het onderhoud van de openbare gebouwen.*

⁴ grates f. pl. dankzeggingen

⁵ dignitas waardigheid, rang

⁶ equester van ridder

⁷ eiurare afzweren, neerleggen

⁸ praeponere 3 vooraan plaatsen

⁹ penes + acc. in het bezit van

¹⁰ instigare aanzetten

¹¹ proprius eigen

¹² praecipuus speciaal, voornaam(st)

¹³ recens vers, nog nieuw

¹⁴ fovere 2 koesteren, liefkozen

¹⁵ ultra + acc. langer dan

¹⁶ fulgere 2 schitteren

ook in buitenlandse oorlogen onverzadelijk zijn, nooit door enige overwinning in een burgeroorlog bevredigd zijn.

39. Op één januari heeft men tijdens de senaatsvergadering, die door Iulius Frontinus de praetor urbanus belegd was, tot loftuitingen en dankzeggingen besloten voor de legaten en legers en koningen; de praetuur werd Tettius Iulianus afgenomen, omdat hij het legioen, toen dat overliep naar de partij van Vespasianus, verlaten zou hebben; de bedoeling hiervan was de praetuur over te dragen aan Plotius Grypus; aan Hormus is rang van ridder verleend. Daarna toen Frontinus de praetuur neerlegde, heeft Caesar Domitianus die gekregen. Zijn naam werd bovenaan brieven en edicten gezet, maar de macht was in handen van Mucianus, afgezien van het feit dat Domitianus op instigatie van zijn vrienden of uit eigen wellust zeer veel overmoedig deed. Maar Mucianus had met name angst voor Primus Antonius en Varus Arrius, die, nog nieuw en beroemd door wat men zei over zijn daden en door de bijval van de soldaten, ook door het volk gekoesterd werden, omdat zij tegen niemand wreed waren opgetreden buiten het slagveld. Er werd gezegd dat Antonius Scribonianus Crassus die zich door zijn uitnemende voorouders en het beeld van zijn broer onderscheidde, aangespoord had de staat

hortatus, haud defutura¹ conscriptorum manu, ni Scribonianus abnuisset², ne paratis³ quidem corrumpi facilis, adeo metuens incerta. igitur Mucianus, quia propalam⁴ opprimi Antonius nequibat⁵, multis in senatu laudibus cumulat⁶ secretis promissis onerat⁷, citiorem Hispaniam⁸ ostentans⁹ discessu¹⁰ Cluvii Rufi vacuam¹¹; simul amicis eius tribunatus¹² praefecturasque largitur¹³. dein postquam inanem¹⁴ animum spe et cupidine impleverat, viris abolet¹⁵ dimissa in hiberna legione septima, cuius flagrantissimus¹⁶ in Antonium amor. et tertia legio, familiaris¹⁷ Arrio Varo miles, in Syriam remissa; pars exercitus in Germanias ducebatur. sic egesto¹⁸ quidquid turbidum redit urbi sua forma legesque et munia¹⁹ magistratum.

¹ deesse + dat.

ontbreken aan

² abnuere 3

weigeren, afwijzen

³ *impersoonlijke abl.abs. vul aan: rebus*

⁴ propalam

openlijk

⁵ nequire

niet kunnen

⁶ cumulare

opstapelen, overladen

⁷ onerare

beladen, overladen, overstelpen

⁸ *Hispania Citerior (het nabije Spanje) en Hispania Ulterior (het verdere Spanje) waren de (oude) namen van twee Romeinse provincies op het Iberisch Schiereiland. Beide werden gesticht in het jaar 197 v.Chr., na de Tweede Punische Oorlog, toen de veroveringen van Hispania op de Carthagers door Scipio Africanus een feit waren. Men moet hierbij wel rekening houden dat de provincies toen nog niet zo groot waren als op het kaartje hiernaast: de verovering van het Iberisch schiereiland op de Kelten ging door tot in 19 v.Chr. de laatste stammen, de Cantabrii, werden onderworpen en bij Hispania Citerior (toen reeds Hispania Tarraconensis) werden gevoegd.*

⁹ ostentare

tonen, beloven

¹⁰ discessus

het vertrek

¹¹ vacuus

leeg, vacant

¹² tribunatus 4

het ambt van tribuun

¹³ largiri

rijkelijk geven

¹⁴ inanis

leeghoofdig, dom

¹⁵ abolere 2

vernietigen, afschaffen, opheffen

¹⁶ flagrans

brandend, hartstochtelijk, hevig

¹⁷ familiaris

vertrouwd, bevriend

¹⁸ egerere 3, -gessi, -gestus wegbrengen

¹⁹ munia *n.pl.*

taken, plichten

in handen te nemen en een schare medeplichtigen zou niet ontbreken, als Scribonianus het niet had geweigerd; hij was zelfs niet gemakkelijk te verleiden, hoewel al voorbereidingen getroffen waren; zo bang was hij namelijk voor onzekerheden. Omdat Antonius niet openlijk in het nauw gebracht kon worden, heeft Mucianus hem dus, nadat hij met vele lofprijzingen in de senaat overstelpt was, overladen met geheime beloften; hij hield hem namelijk Hispania Citerior voor dat door het vertrek van Cluvius Rufus geen gouverneur had; tegelijk gaf hij diens vrienden tribunaten en praeturen. Daarna, nadat hij zijn leeghoofdig hart met hoop en verlangen gevuld had, hief hij zijn strijdkrachten op door het zevende legioen waarvan de liefde jegens Antonius zeer hartstochtelijk was, weg te sturen naar het winterkamp. En het derde legioen dat uit soldaten bestond die Arrius Varus vriendelijk gezind waren, werd naar Syrië teruggestuurd. Nadat zo alwat opstandig was, weggevoerd was, herkreeg de stad het eigen karakter en functioneerden de eigen wetten weer en werden de taken van de magistraten weer uitgevoerd.

40. Domitianus in de senaat

Quo die senatum ingressus est Domitianus, de absentia patris fratrisque ac iuventa sua pauca et modica disseruit, decorus¹ habitu; et ignotis adhuc moribus crebra oris confusio² pro modestia accipiebatur. referente Caesare de restituendis³ Galbae honoribus, censuit Curtius Montanus ut Pisonis quoque memoria celebraretur⁴. patres utrumque iussere: de Pisone inritum⁵ fuit. tum sorte⁶ ducti per quos redderentur bello rapta, quique aera⁷ legum vetustate delapsa⁸ noscerent figerentque⁹, et fastos¹⁰ adulatione¹¹ temporum foedatos¹²

¹ decorus	passend, charmant, mooi
² confusio	het blozen
³ restituere 3	opnieuw instellen
⁴ celebrare	roem, prijzen, vieren
⁵ inritus	vergeefs
⁶ sors, sortis	lot
⁷ aes n., aeris	brons, bronzen tafel
⁸ delabi 3	naar beneden vallen, glijden
⁹ figere 3	vastmaken
¹⁰ fasti	(ambts)kalender
¹¹ adulatio	vleierij
¹² foedare	bezoedelen

40. De dag waarop Domitianus de senaat betreden heeft, heeft hij met passende houding over de afwezigheid van zijn vader en broer en zijn jeugd weinig en met mate gesproken; en omdat zijn karakter nog onbekend was, hield men het feit dat hij vaak bloosde voor bescheidenheid. Toen de Caesar over het herstellen van de eerbewijzen van Galba sprak, stelde Curtius Montanus voor dat ook de herinnering aan Piso gevierd zou worden. De vaders keurden ieder van beide goed: het voorstel betreffende Piso is niet uitgevoerd. Er zijn toen mensen geloot opdat door hun bemiddeling wat in de oorlog geroofd was teruggegeven werd en die de bronzen wettafels die door ouderdom naar beneden gevallen waren, moesten inventariseren en die de kalender die door de vleierij

exonerarent¹ modumque publicis impensis² facerent. redditur Tettio Iuliano praetura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse: Grypo honor mansit. repeti³ inde cognitionem⁴ inter Musonium Rufum et Publium Celerem placuit, damnatusque Publius et Sorani manibus⁵ satis factum. insignis publica severitate dies ne privatim quidem laude caruit⁶. iustum iudicium explesse⁷ Musonius videbatur, diversa⁸ fama Demetrio Cynicam sectam professo⁹, quod manifestum reum¹⁰ ambitiosius quam honestius defendisset: ipsi Publio neque animus in periculis neque oratio suppedavit¹¹. signo ultionis¹² in accusatores dato, petit a Caesare Iunius Mauricus ut commentariorum principalium¹³ potestatem senatui faceret, per quos nosceret quem quisque accusandum poposcisset. consulendum¹⁴ tali super re principem respondit.

41. Optreden tegen aanklagers

Senatus inchoantibus¹⁵ primoribus ius iurandum concepit quo certatim omnes magistratus, ceteri, ut sententiam rogabantur, deos testis advocabant¹⁶, nihil ope sua factum quo cuiusquam salus laederetur¹⁷, neque se praemium aut honorem ex calamitate¹⁸ civium cepisse, trepidis¹⁹ et verba iuris iurandi per varias artis²⁰ mutantibus,

¹ exonerare	ontlasten, verwijderen
² impensa	onkosten uitgave
³ repetere 3	weer ter hand nemen
⁴ cognitio	onderzoek
⁵ manes <i>pl.</i>	schim
⁶ carere 2 + <i>abl.</i>	zijn zonder
⁷ explere 2	vervullen
⁸ diversus + <i>abl.</i>	afwijkend van
⁹ profiteri	onderwijzen
¹⁰ reus	aangeklaagd, schuldig
¹¹ suppeditare	toereikend zijn, helpen
¹² ultio	wraak
¹³ commentarii principales	keizerlijk verslag
¹⁴ consulere 3	raadplegen
¹⁵ inchoare	beginnen
¹⁶ advocare	aanroepen
¹⁷ laedere 3	beschadigen, kwetsen
¹⁸ calamitas	schade, onheil
¹⁹ trepidus	bang, in paniek

der tijden vervuild was, moesten ontlasten en die een maat moesten stellen aan de staatsuitgaven. Aan Tettius Iulianus werd de paetuur teruggegeven, nadat van hem bekend was geworden dat hij zijn toevlucht tot Vespasianus genomen had: Grypus behield zijn ereambt. Vervolgens besloot men dat het onderzoek tussen Musonius Rufus en Publius Celer hernieuwd¹ werd en Publius is veroordeeld en aan de schim van Soranus is genoegdoening gegeven. Die dag die opviel door strengheid van de staat heeft zelfs niet in de particuliere sfeer lof ontbeerd. Musonius scheen een rechtvaardig proces te hebben gevoerd, hoewel het publieke oordeel afweek van dat van Demetrius die de cynische leer onderwees, omdat Musonius volgens het volk iemand die duidelijk schuldig was eerezuchtiger zou hebben verdedigd dan eervol: Publius zelf werd noch geholpen door zijn moed in gevaren noch door zijn spreekvaardigheid. Toen het teken gegeven was om wraak te nemen op de aanklagers, vroeg Marcus Iunius de Caesar dat hij de senaat het keizerlijk verslag ter beschikking stelde opdat men zo erachter kwam wie iedereen voor het gerecht had gedaagd om aan te klagen. Hij antwoordde dat over zo'n kwestie de keizer geraadpleegd moest worden.

41. Terwijl de eersten begonnen, legde de senaat de eed af waarmee alle magistraten wedijverend, de overigen pas wanneer hun mening gevraagd werd, de goden als getuigen aanriepen dat niets door hun invloed geschied was waardoor het welzijn van iemand gekwetst werd en dat zij geen beloning of eer ten gevolge van het nadeel van burgers hadden gekregen, terwijl degenen die medeplchtig waren aan een misdrijf en dus bang waren, ook de woorden van de eed door verscheidene trucjes wijzigden.

²⁰ artes *pl.*

trucjes

¹ Zie *caput 10.*

quis¹ flagitii conscientia² inerat. probabant religionem³ patres, periurium⁴ arguebant⁵; eaque velut⁶ censura in Sariolenum Voculam et Nonium Attianum et Cestium Severum acerrime incubuit⁷, crebris apud Neronem delationibus⁸ famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus⁹ eadem foret: nec destitit¹⁰ senatus manus intentare¹¹ Voculae, donec¹² curia excederet. ad Paccium Africanum transgressi eum quoque proturbant¹³, tamquam Neroni Scribonios fratres concordia¹⁴ opibusque insignis ad exitium monstravisset¹⁵. Africanus neque fateri¹⁶ audebat neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur¹⁷, ultro¹⁸ conversus¹⁹, miscendo²⁰ quae defendere nequibat, societate culpaee invidiam declinavit²¹.

42. Vipstanus Messala versus Curtius Montanus

Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipstanus Messala adeptus²² est, nondum senatoria aetate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari²³. Regulum subversa²⁴ Crassorum et Orfiti domus in

¹ = quibus; *relative bijzin is subject van de abl abs. met trepidis en ..mutantibus*

² conscientia	het medeweten, medeplichtigheid
³ religio	bezorgdheid, bedenking, nauwkeurigheid
⁴ periurium	meineed
⁵ arguere 3	beschuldigen, aanklagen
⁶ velut	als het ware
⁷ incumbere 3 in + acc.	zich storten op
⁸ delatio	aanklacht
⁹ moliri	ondernemen, bedenken, bekokstoven
¹⁰ desistere 3	ophouden
¹¹ intentare	uitstrekken naar, richten tegen
¹² donec + coni.	totdat (doel is beoogd)
¹³ proturbare	voortdrijven, verjagen
¹⁴ concordia	eendracht
¹⁵ monstrare ad + acc.	bestemmen tot
¹⁶ fateri	bekennen
¹⁷ fatigare	afmatten
¹⁸ ultro	naar de andere zijde toe
¹⁹ converti	zich richten
²⁰ miscere 2	mengen, betrekken
²¹ declinare	afwenden
²² adipisci 3	verkrijgen
²³ deprecari	om vergeving vragen
²⁴ subvertere 3	vernietigen

De senatoren accepteerden hun bezorgdheid, maar beschuldigden hen wel van meened en deze, zeg maar, berisping trof het heftigst Sarioleus Vocola en Nonius Attianus en Cestius Severus, omdat zij berucht waren door hun talrijke aanklachten bij Nero. Sarioleus werd ook door een recente beschuldiging in het nauw gebracht: hij zou namelijk bij Vitellius hetzelfde ondernomen hebben; en niet hield de senaat op de handen te richten tegen Vocola totdat hij de curia verliet. daarna gingen ze over naar Paccius Africanus en ook hem verjoegen ze omdat hij, zo zeiden ze, de broers Scribonii die door eendracht en rijkdom in het oog sprongen, bij Nero tot hun ondergang had aangewezen. Noch durfde Africanus het te bekennen noch te ontkennen. Hij richtte zich zelfs tegen Vibius Crispus door wiens ondervragingen hij werd afgemat, door hem te betrekken in zaken waartegen hij zich niet kon verdedigen en zo heeft hij, doordat hij deelgenoot van de schuld was, de afgunst op hem afgewend.

42. Die dag heeft Vipstanus Messala grote roem behaald wegens zijn toewijding en welsprekendheid, hoewel hij nog niet de leeftijd van een senator had: hij heeft het gedurfd om vergeving te vragen voor zijn broer Aquilius Regulus. De vernietiging van het huis van de Crassi en van Orfitus had Regulus uiterst gehaat gemaakt:

summum odium extulerat¹: sponte accusationem subisse² iuvenis
 admodum³, nec depellendi⁴ periculi sed in spem potentiae videbatur;
 et Sulpicia Praetextata Crassi uxor quattuorque liberi, si cognosceret⁵
 senatus, ultores aderant. igitur Messala non causam neque reum
 tueri⁶, sed periculis fratris semet opponens⁷ flexerat⁸ quosdam.
 occurrit⁹ truci¹⁰ oratione Curtius Montanus, eo usque progressus¹¹ ut
 post caedem Galbae datam interfectori¹² Pisonis pecuniam a Regulo
 adpetitumque¹³ morsu¹⁴ Pisonis caput obiectaret¹⁵. 'hoc certe' inquit
 'Nero non coegit¹⁶, nec dignitatem aut salutem illa saevitia
 redemisti¹⁷. sane¹⁸ toleremus¹⁹ istorum defensiones qui perdere alios
 quam periclitari²⁰ ipsi maluerunt: te securum²¹ reliquerat exul²² pater
 et divisa inter creditores²³ bona, nondum honorum capax²⁴ aetas,
 nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. libidine
 sanguinis et hiatu²⁵ praemiorum ignotum²⁶ adhuc ingenium et nullis
 defensionibus expertum²⁷ caede nobili imbuisti¹, cum ex funere² rei

¹ efferre	naar buiten brengen, meenemen
² subire	op zich nemen
³ admodum	zeer
⁴ depellere 3	verdrijven
⁵ cognoscere 3	een onderzoek doen
⁶ tueri	beschermen
⁷ opponere 3	plaatsen tegenover
⁸ flectere 3	bewerken, vermurwen
⁹ occurrere 3+ dat.	ingaan tegen, antwoorden
¹⁰ trux	grimmig, angstaanjagend
¹¹ progredi 5	voortgaan
¹² interfector	moordenaar
¹³ appetere 3	aanvallen
¹⁴ morsus 4	beet
¹⁵ obiectare	voor de voeten werpen
¹⁶ cogere 3	afdwingen, dwingen tot
¹⁷ redimere 3	terugkopen, verwerven
¹⁸ sane	zeker
¹⁹ tolerare	verdragen
²⁰ periclitari	gevaarlopen, aangeklaagd worden
²¹ securus	veilig
²² exul	balling
²³ creditor	schuldeiser
²⁴ capax + gen.	ontvankelijk voor
²⁵ hiatus 4	het hunkeren naar
²⁶ ignotus + abl.	onbekend met
²⁷ expertus	ervaren

hij scheen uit eigen beweging op zeer jonge leeftijd de aanklacht op zich genomen te hebben en dat niet om een gevaar te verdrijven, maar om hoop op macht op te vatten; en Sulpicia Praetextata, de vrouw van Crassus en haar vier kinderen waren erbij als wrekers voor het geval dat de senaat een onderzoek zou starten. Dus verdedigde Messala niet de zaak en niet de beschuldigde, maar door zich te verzetten tegen de gevaren van zijn broer had hij sommigen vermurwd. Tegen hem ging Curtius Montanus in met een grimmige rede en daarbij ging hij zover dat hij hem verweet dat na de moord op Galba de moordenaar van Piso door Regulus geld gegeven is en dat Piso's hoofd ten prooi van beten is gevallen. Hij zei: "Hiertoe heeft Nero zeker niet gedwongen. Natuurlijk zullen we wel de pleidooien verdragen van hen die liever anderen te gronde hebben willen richten dan zelf aangeklaagd worden: jouw vader had, toen hij balling was, jou veilig achtergelaten en de goederen waren tussen de schuldeisers verdeeld en jouw leeftijd was nog niet toe aan ereambten en er was niets wat Nero van je eiste, niets wat hij vreesde. Jij hebt jouw talent toen het nog onbekend was met verlangen naar bloed en het hunkeren naar beloningen en nog geen enkele ervaring had met pleidooien, ondergedompeld in edel bloed, toen jij in het spoor van de ondergang van de staat

¹ imbuere 3 + *abl.*

onderdompelen in

² funus

begravenis, de dood

publicae raptis consularibus spoliis¹, septuagiens² sestertio³ saginatus⁴ et sacerdotio⁵ fulgens innoxios⁶ pueros, inlustris⁷ senes, conspicuas⁸ feminas eadem ruina prosterneret⁹, cum segnitiam¹⁰ Neronis incusaret, quod per singulas domos seque et delatores¹¹ fatigaret: posse universum senatum una voce subverti. retinete, patres conscripti, et reservate¹² hominem tam expediti¹³ consilii ut omnis aetas instructa sit, et quo modo senes nostri Marcellum, Crispum, iuvenes Regulum imitentur. invenit aemulos¹⁴ etiam infelix nequitia¹⁵: quid si floreat vigeatque? et quem adhuc quaestorium offendere non audemus, praetorium et consularem ausuri sumus? an Neronem extremum dominorum putatis? idem crediderant qui Tiberio, qui Gaio superstites¹⁶ fuerunt, cum interim intestabilior¹⁷ et saevior exortus¹⁸ est. non timemus Vespasianum; ea principis aetas, ea moderatio: sed diutius durant¹⁹ exempla quam mores²⁰. elanguimus²¹, patres conscripti, nec iam ille senatus sumus qui occiso Nerone delatores et ministros more maiorum puniendos flagitabat²². optimus est post malum principem dies primus.¹

¹ spolia <i>n.pl.</i>	wapenbuit
² septuagiens	70 maal
³ sestertium	100.000 sestertiën
⁴ saginari	zich vetmesten, zich verrijken
⁵ sacerdotium	priesterschap
⁶ innoxius	onschuldig
⁷ illustris	aanzienlijk
⁸ conspicuus	opvallend, eminent
⁹ prosternere 3	tegen de grond slaan
¹⁰ segnitia	traagheid, slapheid
¹¹ delator	aanklager
¹² reservare	redden, bewaren
¹³ expeditus	onbelemmerd, vlot, makkelijk
¹⁴ aemulus	navolgend, concurrent
¹⁵ nequitia	verdorvenheid, liederlijkheid
¹⁶ superstes, -stis + <i>dat.</i>	iets overlevend
¹⁷ intestabilis	eerloos, schandelijk
¹⁸ exoriri	verschijnen, opstaan
¹⁹ durare	duren
²⁰ mores <i>pl.</i>	karakter
²¹ elanguescere 3	verslappen
²² flagitare	(op)eisen

buit van een consul roofde, jezelf verrijkte met 7 miljoen sestertiën en schitterde door het priesterschap, en daarbij onschuldige kinderen, aanzienlijke grijsaards, eminente vrouwen met dezelfde ondergang te gronde richtte, toen jij je beklag deed over Nero's traagheid, omdat hij zowel zich als de aanklagers vermoeide doordat hij familie voor familie aanpakte: heel de senaat zou met één woord omvergeworpen kunnen worden. Heren senatoren, behoudt en redt de man van zo snel inzicht, opdat iedere generatie in hem haar leermeester vindt en de jongelui hem navolgen, zoals onze oude mannen Marcellus Crispus. Zelfs ellendige verdorvenheid vindt concurrenten: wat als die bloeit en sterk is? En hem die wij nog als oud quaestor niet durven aan pakken, gaan wie die dan wel als oud-praetor en oud-consul durven aanpakken? Of denken jullie dat Nero de laatste despoot is geweest? Datzelfde hadden zij gehoopt, die Tiberius, die Gaius overleefd hebben, terwijl er intussen een eerlozer en bloeddorstiger persoon opgedoken is. Wij vrezen Vespasianus niet; zijn leeftijd, zijn gematigdheid geven daartoe geen aanleiding, maar voorbeelden duren langer voort dan een karakter. Wij zijn verslapt, heren senatoren, en wij zijn niet meer die senaat die na de dood van Nero eiste dat zijn aanklagers en dienaren volgens de gewoonte van de voorouders gestraft moesten worden. De beste dag is de eerste dag na een slechte vorst.

43. Marcellus dreigt de senaat te verlaten

Tanto cum adsensu¹ senatus auditus est Montanus ut spem caperet Helvidius posse etiam Marcellum prosterni. igitur a laude Cluvii Rufi orsus², qui perinde³ dives et eloquentia clarus nulli umquam sub Nerone periculum facessisset⁴, crimine simul exemploque Eprium urgebat⁵, ardentibus patrum animis. quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curia 'imus' inquit, 'Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna⁶ praesente Caesare.' sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi⁷, vultu⁸ diverso, Marcellus minacibus⁹ oculis, Crispus renidens¹⁰, donec adcursum¹¹ amicorum retraherentur. cum glisceret¹² certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi¹³ pertinacibus¹⁴ odiis tenderent¹⁵, consumptus¹⁶ per discordiam dies.

44. Mucianus komt op voor de aanklagers.

Proximo senatu¹⁷, inchoante¹⁸ Caesare de abolendo¹⁹ dolore iraque et priorum temporum necessitatibus²⁰, censuit Mucianus prolixè²¹ pro accusatoribus; simul eos qui coeptam, deinde omissam actionem²² repeterent, monuit sermone molli²³ et tamquam rogaret. patres

¹ adsensus 4	bijval
² ordiri ab + <i>abl.</i>	beginnen bij
³ perinde	in gelijke mate
⁴ facessere 3	veroorzaken
⁵ urgere 2	in het nauw brengen, bestoken
⁶ regnare	koning zijn
⁷ infensus	vijandig
⁸ vultus 4	gelaatsuitdrukking
⁹ minax	dreigend
¹⁰ renidere 2	van vreugde stralen, glimlachen
¹¹ adcursum 4	toeloop
¹² gliscere 3	toenemen
¹³ validus	krachtig, invloedrijk
¹⁴ pertinax	langdurend, hardnekkig
¹⁵ tendere 3	vechten, strijden
¹⁶ consumere 3	gebruiken
¹⁷ senatus 4	senaat(sdag)
¹⁸ inchoare	beginnen
¹⁹ abolere 2	afschaffen, uitwissen, opheffen
²⁰ necessitas	moeilijke omstandigheid
²¹ prolixus	gunstig
²² actio	aanklacht, proces
²³ mollis	zacht

43. Montanus is met zo'n groot bijval van de senaat gehoord, dat Helvidius de hoop opvatte dat ook Marcellus te gronde gericht kon worden. Dus is hij begonnen Cluvius Rufus te prijzen, omdat die evenzeer rijk en beroemd door zijn welsprekendheid niemand onder Nero in gevaar had gebracht en tegelijk bracht hij Eprius door een beschuldiging en een voorbeeld in het nauw, terwijl de gemoederen van de senatoren in vlam en vuur stonden. Zodra Marcellus dat had bemerkt, zei hij, als verliet hij de curia: "Wij gaan Priscus, en wij laten aan jou jouw senaat: wees maar koning onder de ogen van Caesar." Vibius Priscus volgde; beiden waren vijandig, maar met een andere gezichtsuitdrukking: Marcellus had dreigende ogen, maar Crispus glimlachte totdat zij teruggetrokken werden door toegesnelde vrienden. Toen de strijd aanzwol en aan de ene zijde vele goede lieden en aan de andere zijde weinigen die wel sterk waren, met hardnekkige haatgevoelens streden, is die dag in tweedracht gebruikt.

44. Op de eerst volgende senaatsvergadering, toen Caesar begon over het beëindigen van verdriet en woede en vijandschappen van vroegere tijden, deed Mucianus een gunstig voorstel voor de aanklagers; tegelijk waarschuwde hij met zachte woorden, degenen die de begonnen, maar daarna opgegeven aanklacht weer nieuw leven probeerden in te blazen en het was als vroeg hij daarom. De

coeptatam¹ libertatem, postquam obviam itum², omisere. Mucianus, ne sperni senatus iudicium et cunctis sub Nerone admissis³ data impunitas⁴ videretur, Octavium Sagittam et Antistium Sosianum senatorii ordinis⁵ egressos exilium⁶ in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postuminam, stupro⁷ cognitam⁸ et nuptias suas abnuentem⁹, impotens¹⁰ amoris interfecerat, Sosianus pravitate¹¹ morum multis exitiosus¹². ambo gravi senatus consulto damnati pulsique, quamvis concessio¹³ aliis redivit, in eadem poena retenti sunt. nec ideo lenita¹⁴ erga Mucianum invidia: quippe Sosianus ac Sagitta viles¹⁵, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia et opes et exercita¹⁶ malis artibus potentia timebantur.

45. Wangedrag in Sena

Reconciliavit¹⁷ paulisper¹⁸ studia¹⁹ patrum habita in senatu cognitio²⁰ secundum veterem morem. Manlius Patritius senator pulsatum²¹ se in colonia Seniensi²² coetu²³ multitudinis et iussu magistratum querebatur; nec finem iniuriae hic stetisse²⁴: planctum¹ et lamenta² et

¹ coeptatus	aanvankelijk
² obviam ire	optreden tegen, tegengaan
³ admittere 3	erbij halen
⁴ impunitas	straffeloosheid
⁵ ordo	rang, stand
⁶ exilium	ballingsoord
⁷ stuprum	ontucht, hoererij
⁸ cognitus	bekend, bewezen
⁹ abnuere 3	afwijzen, weigeren, versmaden
¹⁰ impotens + <i>gen.</i>	iets niet machtig
¹¹ pravitas	slechtheid
¹² exitiosus	verderfelijk
¹³ concedere 3	toestaan
¹⁴ lenire	verzachten
¹⁵ vilis	onbetekenend
¹⁶ exercere 2 + <i>abl.</i>	trainen in
¹⁷ reconciliare	terugwinnen
¹⁸ paulisper	even
¹⁹ studium	sympathie
²⁰ cognitio	onderzoek
²¹ pulsare	mishandelen
²² Seniensis	van Sena
²³ coetus 4	bijeenkomst
²⁴ sistere 3, steti	zich plaatsen; <i>perf.</i> staan

senatoren hun aanvankelijke vrijheid opgegeven, nadat daaraan weerstand was geboden. Om te voorkomen dat de indruk zou bestaan dat het oordeel van de senaat veracht werd en al wat onder Nero toegestaan was, niet gestraft werd, heeft hij Octavius Sagitta en Antistius Sosianus, toen zij hun ballingsoord verlaten hadden, teruggebracht naar dezelfde eilanden. Octavius had Pontia Postumina van wie overspel bewezen was en die haar huwelijk versmaadde, gedood omdat hij zijn liefde niet kon beteugelen. Sosianus was door zijn slechte karakter voor velen de oorzaak van hun ondergang. Beiden waren door een zwaar oordeel van de senaat veroordeeld en verbannen en zij zijn, hoewel aan anderen de terugkeer toegestaan was, niet ontslagen van hun straf. En niet is daarom de nijd jegens Mucianus afgenomen: Sosianus immers en Sagitta waren onbetekenend, zelfs als ze terugkeerden. Van de aanklagers werden de karakters en macht en de met kwade listen uitgeoefende macht gevreesd.

45. Een onderzoek dat in de senaat volgens oude gewoonte gehouden is, heeft korte tijd de sympathieën van de senatoren voor zich gewonnen. De senator Manlius Patritius klaagde erover dat hij in de Colonia van Sena door een bijeenkomst van mensen en op bevel van de magistraten verdreven was; hiermee zou het onrecht niet afgelopen zijn geweest: met rouwmisbaar en weeklachten en

¹ planctus 4

rouwmisbaar

² lamentum

gejammer

supremorum¹ imaginem praesenti sibi circumdata² cum contumeliis³ ac probris, quae in senatum universum iacerentur. vocati qui arguebantur, et cognita⁴ causa in convictos vindicatum⁵, additumque senatus consultum quo Seniensium plebes modestiae admoneretur⁶. isdem diebus Antonius Flamma <accusantibus> Cyrenensibus damnatur lege repetundarum⁷ et exilio ob saevitiam.

46. Angst onder de soldaten

Inter quae militaris seditio⁸ prope exarsit⁹. praetorianam¹⁰ militiam repetebant a Vitellio dimissi¹¹, pro Vespasiano congregati¹²; et lectus¹³ in eandem spem e legionibus miles promissa stipendia flagitabat. ne Vitelliani quidem sine multa caede pelli poterant: sed immensa¹⁴ pecunia tanta vis hominum retinenda erat. ingressus castra Mucianus, quo rectius¹⁵ stipendia¹⁶ singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos¹⁷. tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem et urbi vicina¹⁸ conquisiti¹⁹ producuntur prope intecto²⁰ corpore. eos Mucianus diduci¹ et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum,

¹ <i>suprema n.pl</i>	de laatste ogenblikken, de dood
² <i>circumdare + acc. + dat.</i>	iets om iemand heendoen
³ <i>contumelia</i>	belediging
⁴ <i>cognoscere 3</i>	onderzoeken
⁵ <i>vindicare in + acc.</i>	straffen, optreden tegen
⁶ <i>admonere + gen.</i>	doen herinneren aan, aansporen tot
⁷ <i>repetundae</i>	afpersing
⁸ <i>seditio</i>	opstand
⁹ <i>exardere 2</i>	ontbranden
¹⁰ <i>praetorianus</i>	tot de keizerlijke lijfwacht behorend
¹¹ <i>dimittere</i>	ontslaan
¹² <i>congregare</i>	samenballen
¹³ <i>legere 3</i>	uitkiezen
¹⁴ <i>immensus</i>	onmetelijk
¹⁵ <i>recte adv.</i>	rechtuit, juist
¹⁶ <i>stipendium</i>	soldij, krijgsdienst, militaire loopbaan
¹⁷ <i>discernere 3</i>	scheiden
¹⁸ <i>vicinus + dat.</i>	naburig aan
¹⁹ <i>conquirere 3</i>	bijeenzoeken
²⁰ <i>intectus</i>	onbedekt

het beeld van de dood was hij persoonlijk omgeven tegelijk met beledigingen en verwijten, die geuit werden aan het adres van de hele senaat. Geroepen zijn zij die beschuldigd werden en na onderzoek van de kwestie zijn zij veroordeeld en gestraft en er is een senaatsbesluit aan toegevoegd opdat daardoor het volk van de Senienses tot bescheidenheid vermaand werd. In diezelfde dagen werd Antonius Flamma op beschuldiging van de inwoners van Cyrene veroordeeld tot ballingschap wegens afpersing en wreedheid.

46. Intussen is bijna een opstand onder de soldaten losgebarsten. Degenen die door Vitellius ontslagen waren, die voor Vespaianus bijeengekomen waren, verlangden hun dienst in de praetoriaanse garde terug en de soldaten die uit de legioenen uitgelezen waren met dezelfde hoop in het vooruitzicht, eisten de beloofde dienst. Zelfs niet de soldaten van Vitellius konden zonder veel bloedvergieten verdreven worden, maar de zo grote mensenmassa moest met een enorme hoeveelheid geld tegengehouden worden. Mucianus betrad het kamp om correcter de loopbaan van ieder apart te bekijken en hij stelde daartoe de winnaars met hun emblemen en wapens onderling met matige tussenruimtes gescheiden op. Toen werden de Vitelliani, van wie wij vermeld hebben dat zij bij Bovillae in overgave ontvangen zijn en anderen die in de stad en in de nabijheid van de stad bijeengezocht zijn, met ongewapend lichaam naar voren gebracht. Mucianus beval dat zij uit elkaar gehaald werden en dat de Germaanse en Britannische soldaten en als er verder van andere

separatim¹ adsistere iubet. illos primus statim aspectus obstupefecerat², cum ex diverso³ velut aciem telis et armis trucem⁴, semet clausos nudosque et inluvie⁵ deformis aspicerent: ut vero huc illuc distrahi coepere, metus per omnis et praecipua Germanici militis formido⁶, tamquam ea separatione ad caedem destinaretur. prensare commanipularium⁷ pectora, cervicibus⁸ innecti⁹, suprema oscula petere, ne desererentur soli neu pari¹⁰ causa disparem fortunam paterentur; modo Mucianum, modo absentem principem, postremum caelum ac deos obtestari¹¹, donec Mucianus cunctos eiusdem sacramenti¹², eiusdem imperatoris milites appellans, falso timori obviam iret; namque et victor¹³ exercitus clamore lacrimas eorum iuvabat. isque finis illa die. paucis post diebus adloquentem Domitianum firmati iam excepere¹⁴: spernunt oblatos agros, militiam et stipendia orant. preces erant, sed quibus contra dici non posset; igitur in praetorium¹⁵ accepti. dein quibus aetas et iusta¹⁶ stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam, sed carptim¹⁷ ac singuli, quo tutissimo remedio consensus¹⁸ multitudinis extenuatur¹⁹.

¹ separatim	apart
² obstupefacere 5	doen verstommen
³ ex diverso	aan de andere kant
⁴ trux	woest, angstaanjagend
⁵ inluvies 5	vuil
⁶ formido	angst
⁷ commanipularis	manipelgenoot
⁸ cervix	nek
⁹ innectere 3	omklemmen
¹⁰ par 3	gelijk
¹¹ obtestari	bezweren, tot getuige aanroepen
¹² sacramentum	eed van trouw
¹³ <i>adjectivisch gebruikt</i>	
¹⁴ excipere + acc.	antwoorden, reageren
¹⁵ praetorium	hoofdkwartier
¹⁶ iustus	normaal, behoorlijk, verdiend
¹⁷ carptim	selectief, afzonderlijk
¹⁸ consensus	eensgezindheid
¹⁹ extenuare	afzwakken

legers mensen waren, apart gingen staan. Die waren onmiddellijk bij de eerste aanblik met stomheid geslagen, toen zij van verscheidene kanten als het ware een slaglinie zagen die angstaanjagend was door aanvals- en verdedigingswapens en hoe zijzelf opgesloten en ongewapend en lelijk door vuil waren: zodra men echter begonnen was hen naar alle kanten uiteen te slepen, was er bij allen angst en bijzonder was de angst van de Germaanse soldaten, alsof zij door deze scheiding ter dood bestemd werden. Zij grepen hun manipelgenoten bij de borst vast, klemden zich vast om hun nek, verlangden een laatste keer te kussen uit angst alleen gelaten te worden en bij gelijke aanleiding een ongelijk lot te ondergaan; nu eens bezwoeren zij Mucianus, dan weer de keizer die er niet was, tenslotte de hemel en de goden, totdat Mucianus allen aansprak als soldaten van dezelfde krijgseed, van dezelfde veldheer en zo hun ongegronde angst tegemoet trad; want ook het zegevierende leger kwam met geschreeuw hun tranen te hulp. Dit was het einde op die dag. Een paar dagen later hebben zij Domitianus, toen hij hun toesprak en zij nu sterker in hun schoenen stonden, geantwoord: zij wezen de aangeboden akkers af, zij eisten dienst en soldij. Er waren smeekbeden, maar wel zulke dat men die niet kon tegenspreken; dus werden ze in de veldheerstent ontvangen. Daarna zijn zij die de leeftijd hadden en de normale dienstjaren, eervol ontslagen, anderen zijn ontslagen vanwege hun schuld, maar wel afzonderlijk en ieder apart, waardoor, omdat dit het veiligste herstellmiddel was, de eensgezindheid van de soldaten werd verzwakt.

47. Een lening

Ceterum verane¹ pauperie an uti videretur, actum² in senatu ut sescentiens sestertium a privatis mutuum³ acciperetur, praepositusque ei curae⁴ Pompeius Silvanus. nec multo post necessitas abiit sive omissa simulatio⁵. abrogati⁶ inde legem ferente Domitiano consulatus quos Vitellius dederat, funusque⁷ censorium⁸ Flavio Sabino ductum, magna documenta⁹ instabilis¹⁰ fortunae summaque et ima miscentis.

48. Proconsuls en legaten in Africa

Sub idem tempus L. Piso pro consule interficitur. ea de caede quam verissime expediam¹¹, si pauca supra¹² repetiero ab initio causisque talium facinorum non absurda¹³. legio in Africa auxiliaque tutandis¹⁴ imperii finibus sub divo Augusto Tiberioque principibus proconsuli parebant¹⁵. mox G. Caesar, turbidus¹⁶ animi ac Marcum Silanum obtinentem¹⁷ Africam metuens, ablatam proconsuli legionem misso in eam rem legato¹⁸ tradidit. aequatus¹⁹ inter duos beneficiorum²⁰

¹ pauperies 5	armoede; vul aan: <i>esset</i>
² agere 3 ut + <i>coni.</i>	ter sprake brengen dat
³ mutuum	lening
⁴ cura	taak
⁵ simulatio	het veinzen
⁶ abrogare	afschaffen, (een ambt) afnemen
⁷ funus	begrafenis(plechtigheid)
⁸ censorius	van een censor
⁹ documentum	voorbeeld, bewijs
¹⁰ instabilis	onvast, onzeker
¹¹ expedire	uit de doeken doen
¹² supra	(nog) meer
¹³ absurdus + <i>dat.</i>	niet passend
¹⁴ tutari	beveiligen
¹⁵ parere	gehoorzamen, onder het commando staan van
¹⁶ turbidus + <i>gen. part.</i>	verward, heftig, opstandig van
¹⁷ obtinere 2	gouverneur zijn van
¹⁸ legatus	afgezant, legaat met zelfstandig gezag
¹⁹ aequare	gelijkmaken
²⁰ beneficium	weldaad, voorrecht

47. Maar of de senaat nu werkelijk arm was of armoede scheen voor te wenden, in ieder geval is in de senaat gedebateerd dat er een lening van 60 miljoen sestertiën werd aangegaan bij privé burgers. Aan het hoofd van deze taak is Pompeius Silvanus geplaatst. En korte tijd later hoefde dat niet meer of deed men niet meer alsof het nodig was. Daarna, toen Domitianus daartoe een wet indiende, zijn de consulaten die Vitellius had verleend, afgenomen en heeft Flavius Sabinus de begrafenis van een censor gekregen; dit zijn grote bewijzen voor het feit dat het lot niet vast staat en dat het lot wat bovenaan en onderaan staat, door elkaar gooit.

48. Tegen dezelfde tijd werd de proconsul Lucius Piso gedood. Ik zal over deze moord zo waarheidsgetrouw mogelijk vertellen, als ik nog een paar dingen zal hebben opgehaald die bij het begin en bij aanleidingen van dergelijke daden passen. Het legioen in Africa en de hulptroepen die de grenzen van het rijk moesten beveiligen onder de keizers Augustus en Tiberius, stonden onder het commando van de proconsul. Daarna heeft Gnaeus Caesar, die verward van geest was en Marcus Silanus vreesde omdat hij Africa had, dat legioen aan hem ontnomen en dat overhandigd aan een legatus die daarvoor naar Africa gestuurd was. Tussen beiden is het aantal voorrechten gelijk gemaakt.

numerus, et mixtis utriusque mandatis discordia quaesita¹ auctaque pravo² certamine. legatorum ius adolevit³ diuturnitate⁴ officii, vel quia minoribus maior aemulandi⁵ cura, proconsulum splendidissimus quisque securitati⁶ magis quam potentiae consulebant⁷.

49. Mucianus wil Piso dood.

Sed tum legionem in Africa regebat Valerius Festus, sumptuosae⁸ adolescentiae neque modica cupiens et adfinitate⁹ Vitellii anxius. is crebris sermonibus temptaveritne Pisonem ad res novas an temptanti restiterit, incertum, quoniam secreto¹⁰ eorum nemo adfuit, et occiso Pisone plerique ad gratiam interfectoris inclinavere¹¹. nec ambigitur¹² provinciam et militem alienato¹³ erga¹⁴ Vespasianum animo fuisse; et quidam e Vitellianis urbe profugi¹⁵ ostentabant Pisoni nutantis¹⁶ Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius et in pace suspecto¹⁷ tutius bellum. inter quae Claudius Sagitta, praefectus alae Petrianae¹⁸, prospera navigatione¹⁹ praevenit²⁰ Papirium centurionem a Muciano missum, adseveravitque²¹ mandata interficiendi Pisonis centurioni

¹ quaerere 3	trachten te bereiken, verlangen naar, uitzijn op
² pravius	slecht
³ adolescere 3	toenemen
⁴ diurnitas	de langdurigheid
⁵ aemulari	wedijveren
⁶ securitas	gemoedsrust, veiligheid
⁷ consulere + dat.	zorgen voor
⁸ sumptuosus	spilziek
⁹ adfinitas	verwantschap
¹⁰ secretum	onderonsje, ontmoeting onder vier ogen
¹¹ inclinare in + acc.	neigen naar
¹² ambigere 3	ter discussie stellen
¹³ alienare	vervreemden, vijandig maken, tot afvalligheid brengen
¹⁴ erga + acc.	jegens
¹⁵ profugus	op de vlucht
¹⁶ nutare	wankelen
¹⁷ suspectus	verdacht
¹⁸ <i>Ene Petra had dat eskadron geformeerd.</i>	
¹⁹ navigatio	zeevaart
²⁰ praevenire	vóór zijn, inhalen
²¹ adseverare	verzekeren

en de opdrachten van ieder van beide niet gescheiden waren, was men op zoek naar tweedracht en nam die toe door slechte rivaliteit. Het recht van de legaten nam toe doordat hun taak bleef bestaan, of omdat minderen meer bezig waren met concurreren en juist de schitterendsten van de proconsuls meer zorg droegen voor veiligheid dan voor de macht.

49. Maar toen had de leiding over het legioen in Africa Valerius Festus, een spilzieke jonge man, die niet verlangde wat matig was, en die ook angst inboezemde door zijn verwantschap met Vitellius. Het is onzeker of hij door talrijke gesprekken Piso heeft proberen te winnen voor een revolutie of dat hij hem weerstand bood, toen die dat probeerde; niemand was namelijk bij hun onderonsje aanwezig en na de moord op Piso neigden de meesten naar de gunst van de moordenaar. Niet stelt men ter discussie dat de provincie en de soldaten vijandig gestemd waren jegens Vespasianus; en sommigen van de Vitelliani die uit de stad gevlucht waren, hielden Piso voor dat de delen van Gallia wankelmoedig waren, dat Germania klaar stond en ze wezen hem op zijn eigen gevaren en dat oorlog veiliger was dan verdacht zijn in vrede. Intussen kwam Claudius Sagitta, commandant van het eskadron van Petra, door een voorspoedige zeereis eerder bij hem aan dan de centurio Papirius die door Mucianus gestuurd was, en hij verzekerde dat aan die centurio de opdracht gegeven was om Piso te doden:

data: cecidisse Galerianum consobrinum¹ eius generumque²; unam in audacia spem salutis, sed duo itinera³ audendi, seu mallet statim arma, seu petita⁴ navibus Gallia ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet. nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus, ut portum Carthagini attigit, magna voce laeta Pisoni omnia tamquam principi continuare⁵, obvios⁶ et subitae rei miraculo attonitos⁷ ut eadem adstreperent⁸ hortari. vulgus credulum⁹ ruere in forum, praesentiam Pisonis exposcere; gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia¹⁰ veri et adulandi¹¹ libidine. Piso indicio¹² Sagittae vel insita¹³ modestia non in publicum¹⁴ egressus est neque se studiis¹⁵ vulgi permisit¹⁶: centurionemque percontatus¹⁷, postquam quaesitum sibi crimen caedemque comperit¹⁸, animadverti¹⁹ in eum iussit, haud perinde spe vitae quam ira in percussorem²⁰, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri cruentas legati sanguine manus ad caedem proconsulis rettulisset. anxio²¹ deinde edicto Carthaginensibus increpitis²², ne solita quidem munia²³ usurpabat²⁴, clausus intra domum, ne qua motus novi causa vel forte oreretur.

¹ consobrinus	volle neef
² gener 2	schoonzoon
³ iter <i>n.</i> itineris	weg
⁴ petere 3	gaan naar
⁵ continuare	herhalend zeggen
⁶ obvius	tegemoetkomend
⁷ attonitus	verbijsterd
⁸ adstrepere 3	luid (toe)roepen
⁹ credulus	lichtgelovig
¹⁰ indiligentia	achteloosheid (in het onderzoeken)
¹¹ adulari	vleien
¹² indicium	aanwijzing
¹³ insitus	aangeboren
¹⁴ publicum	de openbare straat
¹⁵ studium	sympathiegevoelen
¹⁶ permittere 3	overgeven
¹⁷ percontari	ondervragen
¹⁸ comperire	vernemen, ontdekken
¹⁹ animadvertere in + <i>acc.</i>	straffen
²⁰ percussor	moordenaar
²¹ anxius	angstig
²² increpare	uitschelden, honen
²³ munia <i>n. pl.</i>	taken, plichten
²⁴ usurpare	opeisen

Galerianus zijn volle neef en schoonzoon zou gevallen zijn; er zat alleen hoop op redding in vermetelheid; er zouden twee manieren zijn om risico's te ondernemen, hetzij zou hij liever onmiddellijk wapengeweld willen, hetzij zou hij na met schepen naar Gallia gegaan te zijn zich als leider aan de legers van Vitellius tonen. Toen Piso hiertoe absoluut niet bewogen was, is door Mucianus een centurio gestuurd en toen die de haven van Carthago bereikt had, zei hij herhaaldelijke met luide stem dat voor Piso alles veelbelovend was als was hij de keizer en hij spoorde wie hem tegemoet kwamen en verbijsterd waren door het wonder van de onverwachte gebeurtenis, aan om hetzelfde luid te roepen. Het volk, lichtgelovig als het is, stormde naar het forum en eiste de aanwezigheid van Piso; overal lieten ze blij geschreeuw horen uit achteloosheid voor de waarheid en uit verlangen om te vleien. Piso heeft zich op aanwijzing van Sagitta of door aangeboren bescheidenheid niet in het openbaar vertoond en hij heeft zich niet overgegeven aan de sympathiegevoelens van het volk. Hij heeft de centurio ondervraagd en nadat hij ontdekt had dat men uit was op een beschuldiging of gewelddadige dood van hem, beval hij dat de centurio gestraft werd, absoluut niet zozeer uit hoop op leven als uit woede op de moordenaar, omdat dezelfde, zo zei hij, als lid van de moordenaars van Clodius Macer zijn handen die bloederig van het bloed van de legatus waren, weer zou hebben aangewend om de proconsul te doden. Nadat hij daarna met een edict vol angst zich over de Carthagers had beklaagd, eiste hij zelfs niet zijn gewone taken op, terwijl hij in huis opgesloten zat om te voorkomen dat er een nieuwe aanleiding tot onrust zelfs maar bij toeval zou ontstaan.

50. Festus grijpt in.

Sed ubi Festo consternatio¹ vulgi, centurionis supplicium veraque et falsa more famae in maius innotuere², equites in necem³ Pisonis mittit. illi raptim⁴ vecti⁵ obscuro⁶ adhuc coepta lucis domum proconsulis inrumpunt dstrictis⁷ gladiis, et magna pars Pisonis ignari⁸, quod Poenos auxiliariis⁹ Maurosque in eam caedem delegerat. haud procul cubiculo¹⁰ obvium¹¹ forte servum quisnam et ubi esset Piso interrogavere. servus egregio mendacio¹² se Pisonem esse respondit ac statim obtruncatur¹³. nec multo post Piso interficitur; namque aderat qui nosceret, Baebius Massa e procuratoribus¹⁴ Africae, iam tunc optimo cuique exitiosus et inter causas malorum quae mox tulimus saepius rediturus. Festus Adrumeto¹⁵, ubi speculabundus¹⁶ substiterat¹⁷, ad legionem contendit¹⁸ praefectumque castrorum Caetronium Pisanum vinciri iussit proprias¹⁹ ob similtates²⁰, sed Pisonis satellitem²¹ vocabat militesque

¹ consternatio	oproer, verbijstering
² innotescere 3	bekend worden
³ nex, necis	gewelddadige dood
⁴ raptim	ijlings
⁵ vehi	rijden, varen (vervoerd worden)
⁶ obscurum (lumen)	schemering
⁷ destringere 3	trekken
⁸ ignarus + gen.	onbekend met; <i>hier constructio ad sensum bij pars magna</i>
⁹ auxiliares pl.	hulptroepen
¹⁰ cubiculum	slaapkamer
¹¹ obvius	tegemoet
¹² mendacium	leugen
¹³ obtruncare	afmaken
¹⁴ procurator	beheerder, procurator (verantwoordelijk voor de inkomsten van de keizer)
¹⁵ Hadrumetum	<i>het huidige Sousse in Tunesië, was een Foenicische havenstad aan de Golf van Hammamet in Noord-Afrika.</i>
¹⁶ speculabundus	op de uitkijk
¹⁷ subsistere 3	verblijven
¹⁸ contendere 3	zich haasten
¹⁹ proprius	persoonlijk
²⁰ similtas	vijandelijkheid
²¹ satelles	handlanger

50. Maar toen bij Festus de verbijstering onder het volk, de doodstraf van de centurio en waarheid en leugen aangedikt, zoals het gerucht werkt, doorgedrongen waren, stuurde hij ruiters om Piso te doden. Zij reden ijlings nog in het duister van de aangebroken dageraad naar het huis van de proconsul en met getrokken zwaarden drongen ze binnen. Een groot deel van die ruiters kenden Piso niet, omdat Festus Punische hulptroepen en Mauri had uitgekozen voor deze moord. Zij vroegen geenszins ver van de slaapkamer een slaaf die hun toevallig tegemoet kwam, wie toch Piso was en waar hij was. De slaaf antwoordde met een uitnemende leugen dat hij Piso was en hij werd onmiddellijk neergehouwen. En kort daarna werd Piso gedood, want er was iemand aanwezig die hem herkende, Baebius Massa, een van de procuratoren van Africa, die reeds toen voor juist de besten verderfelijk was en die nog vaker ging terugkeren onder de oorzaken van ellende die wie daarna hebben verdragen. Festus haastte zich vanuit Hadrumentum, waar hij halt had gehouden om zich van de situatie op de hoogte te stellen, naar zijn legioen en hij beval dat de kampcommandant Caetronius Pisanus in de boeien geslagen werd vanwege privé vijandelijkheden, maar hij noemde hem een handlanger van Piso en hij liet soldaten en sommige centurio's

et centuriones quosdam puniit, alios praemiis adfecit¹, neutrum ex merito², sed ut oppressisse bellum crederetur. mox Oeensium³ Lepcitanorumque⁴ discordias componit⁵, quae raptu frugum et pecorum inter agrestis⁶ modicis principiis, iam per arma atque acies exercebantur; nam populus Oeensis multitudine inferior Garamantas exciverat⁷, gentem indomitam⁸ et inter accolae⁹ latrocinii fecundam¹⁰. unde¹¹ artae¹² Lepcitanis res, lateque vastatis¹³ agris intra moenia trepidabant, donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes et recepta omnis praeda, nisi quam vagi¹⁴ per inaccessa mapalium¹⁵ ulterioribus¹⁶ vendiderant.

51. Slechte berichten over Domitianus

At Vespasiano post Cremonensem pugnam et prosperos undique nuntios cecidisse Vitellium multi cuiusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum¹⁷ mare adgressi¹⁸, nuntiavere. aderant legati regis Vologaesi quadraginta milia Parthorum equitum offerentes. magnificum laetumque¹⁹ tantis sociorum auxiliis ambiri²⁰ neque

¹ adficere 5 + <i>abl.</i>	iemand aandoen met
² meritum	vedienste
³ Oeensis	inwoner van Oea (Tripoli); <i>Oea is de in de 7e eeuw v.Chr. door Foeniciërs gestichte stad die samen met Sabratha en Leptis Magna door Siciliaanse Grieken werd omgevormd tot een synoikismos bekend onder de naam Tripolis (Gr. τρίς + πόλις)</i>
⁴ Lepcitanus	inwoner van Leptis Magna
⁵ componere 3	regelen
⁶ agrestis	landelijk
⁷ exciere 2	laten komen
⁸ indomitus	ongetemd
⁹ accola	buur
¹⁰ fecundus	rijk
¹¹ unde	waarvandaan; <i>rel. aansl.</i> dientengevolge
¹² artus	beperkt
¹³ vastare	plunderen
¹⁴ vagus	dolend
¹⁵ inaccessa mapalium	ontoegankelijke woningen
¹⁶ ulterior	wie verder weg is
¹⁷ hibernus	winters
¹⁸ aggredi 5	zich begeven naar/op
¹⁹ laetus	verheugend
²⁰ ambire	omgeven

straffen, anderen gaf hij beloningen, geen van beide terecht, maar met de bedoeling dat men zou geloven dat hij de oorlog de kop had ingedrukt. Daarna regelde hij het conflict van de inwoners van Oea en de Lepcitani, dat met roof van veldvruchten en vee onder de boeren, een matig begin, nu met wapens en in slaglinies werd gevoerd; want het volk van Oea dat in aantal minder was, had de Garamanten laten komen, een ongetemd volk en rijk doordat het onder zijn burens roofde. Daardoor hadden de Lepcitani materieel niet veel en zaten ze in paniek binnen hun stadsmuren, wanneer hun akkers wijd en zijd geplunderd waren, totdat de Garamanten door tussenkomst van cohorten en eskadrons op de vlucht gejaagd waren en alle buit teruggekregen was afgezien van dat wat zij op hun tochten via moeilijk te benaderen hutten verkocht hadden aan mensen die verder weg waren.

51. Maar aan Vespasianus is na de slag bij Cremona en na positieve berichten van alle kanten door velen van iedere stand, nadat die met even grote moed als risico zich op de winterse zee begeven hadden, bericht dat Vitellius gevallen was. Er verschenen gezanten van koning Vologaesus, die 40.000 Parthische ruiters aanboden. Het was geweldig en verheugend door zovele hulptroepen van de bondgenoten omgeven te worden en geen gebrek daaraan te hebben.

indigere: gratiae Vologaeso actae mandatumque ut legatos ad senatum mitteret et pacem esse sciret. Vespasianus in Italiam resque urbis intentus¹ adversam de Domitiano famam accipit, tamquam terminos aetatis et concessa² filio egrederetur: igitur validissimam exercitus partem Tito tradit ad reliqua Iudaici belli perpetranda³.

52. Titus doet een beroep op Vespasianus.

Titum, antequam digrederetur⁴, multo apud patrem sermone orasse ferunt⁵ ne criminantium⁶ nuntiis temere⁷ accenderetur integrumque⁸ se ac placabilem⁹ filio praestaret. non legiones, non classis proinde¹⁰ firma imperii munimenta quam numerum liberorum; nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando aut erroribus imminui¹¹, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum¹², sed maxime principibus, quorum prosperis et alii fruuntur, adversa ad iunctissimos pertineant¹³. ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum praebuisset. Vespasianus haud aequè Domitiano mitigatus¹⁴ quam Titi pietate gaudens, bono esse animo iubet belloque et armis rem publicam attollere¹⁵: sibi pacem domumque curae fore. tum celerrimas navium frumento onustas¹⁶ saevo adhuc mari committit¹⁷: quippe tanto discrimine urbs nutabat¹⁸

¹ intentus in + acc.	gefocust op
² concedere	toestaan
³ perpetrare	voltooien
⁴ digredi 5	weggaan
⁵ ferunt	ze zeggen, men zegt
⁶ criminari	beschuldigen
⁷ temere	zo maar
⁸ integer	onbevooroordeeld
⁹ placabilis	verzoenbaar
¹⁰ proinde .. quam ..	evenzeer .. als ..
¹¹ imminuere 3	verkleinen
¹² indiscretus	onscheidbaar
¹³ pertinere 2 ad + acc.	betrekking hebben op
¹⁴ mitigare	mild stemmen
¹⁵ attollere	verheffen, onderscheiden
¹⁶ onustus	beladen
¹⁷ committere 3	toevertrouwen
¹⁸ nutare	wankelen

Er werd dank betuigd aan Vologaesus en opdracht gegeven om gezanten naar de senaat te sturen en dat hij moest weten dat er vrede was. Toen Vespasianus zijn aandacht op Italia gericht had en op de situatie in de stad, kreeg hij een ongunstig bericht over Domitianus; want hij zou de grenzen van zijn leeftijd en wat hem als zoon toegestaan was, te buiten gaan. Dus gaf Vespasianus het sterkste deel van zijn leger Titus in handen om de rest van de Joodse oorlog tot een einde te brengen.

52. Men zegt dat Titus voor het vertrek van zijn vader in een lang gesprek bij zijn vader ervoor gepleit had om niet zonder reden door berichten van mensen die Domitianus beschuldigden, te ontbranden en om zich objectief en verzoenbaar tegenover zijn zoon op te stellen. Niet legioenen, niet een vloot, zo zei hij, waren even sterke bolwerken van de macht als het aantal kinderen; want vrienden namen door de tijd, door het lot, door begeerten soms, of door fouten af, kozen de andere kant, kaptten ermee; voor een ieder was het eigen bloed onscheidbaar, maar vooral voor keizers, van wier voorspoed ook anderen genoten, maar wier tegenslagen hen troffen, die het meest met hen verbonden waren; zelfs niet bij broers zou eendracht blijvend zijn, als niet hun vader het voorbeeld verschaft had. Vespasianus beval, terwijl hij geenszins evenzeer zacht gestemd jegens Domitianus als blij met de toewijding van Titus was, goede moed te hebben en de staat met oorlog en wapens te verheffen: hem zou de vrede en de familie tot zorg zijn. Toen vertrouwde hij de snelste schepen met graan beladen aan de nog woeste zee toe: immers de stad stond door zo'n groot gevaar te wankelen,

ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis¹ fuerit, cum a Vespasiano commeatus² subvenere.

53. Herstel van het Capitolium

Curam restituendi Capitolii in Lucium Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaue inter procures. ab eo contracti haruspices³ monuere ut reliquiae prioris delubri⁴ in paludes⁵ aveherentur, templum isdem vestigiis⁶ sisteretur: nolle deos mutari veterem formam⁷. XI kalendas Iulias serena⁸ luce spatium omne quod templo dicabatur evinctum⁹ vittis¹⁰ coronisque; ingressi milites, quis fausta¹¹ nomina, felicibus¹² ramis¹³; dein virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis¹⁴ matrimisque aqua e fontibus amnibusque hausta¹⁵ perluere¹⁶. tum Helvidius Priscus praetor, praeunte Plautio Aeliano pontifice, lustrata suovetaurilibus¹⁷ area¹⁸ et super caespitem¹⁹ redditis extis²⁰, Iovem, Iunonem, Minervam praesidesque²¹ imperii deos precatus uti coepta prosperarent²² sedisque suas pietate hominum inchoatas divina ope attollerent,

¹ horreum	graanschuur
² commeatus 4	bevoorrading, transport, goederen
³ haruspex	ingewandschouwer
⁴ delubrum	tempel
⁵ palus	moeras
⁶ vestigium	spoor
⁷ forma	ontwerp, plan
⁸ serenus	helder
⁹ evincire	omwinden
¹⁰ vitta	band
¹¹ faustus	gezegend, gelukbrengend
¹² felix	vruchtbaar, gelukbrengend
¹³ ramus	tak
¹⁴ patrimus	van wie de vader nog leeft
¹⁵ haurire	putten
¹⁶ perluere 3	nat maken, wassen
¹⁷ suovetaurilia <i>n.pl.</i>	offer van een zwijn, schaap en stier
¹⁸ area	(bouw)terrein
¹⁹ caespes	plaggenaltaar
²⁰ exta <i>n.pl.</i>	ingewanden
²¹ praeses + <i>gen.</i>	beschermend
²² prosperare	laten lukken

dat er absoluut niet meer dan voor tien dagen graan in de graanschuren was, toen de transporten van Vespasianus te hulp waren gekomen.

53. Hij gaf Lucius Vestinus, een man van de ridderstand, maar qua gezag en naam een van de voornaamsten, de taak het Capitolium te herstellen. De door hem bijeengebrachte haruspices waarschuwden om de resten van de vorige tempel naar moerassen weg te brengen en dat de tempel op dezelfde plaats werd neergezet: de goden zouden niet willen dat het oude ontwerp werd veranderd. Op 21 mei werd bij heldere hemel het hele gebied, dat voor de tempel gewijd werd, met linten en kransen omwonden; soldaten die gelukbrengende namen hadden, betraden het met vruchtbare takken; daarna voerden de Vestaalse maagden met jongens en meisjes van wie de vader en moeder nog leefden, een reiniging uit met water dat geput was uit bronnen en rivieren. Toen bad Helvidius Priscus de praetor, terwijl de pontifex Plautius Aelianus voorop liep, na het reinigen van het gebied door het offer van een zwijn, schaap en ooi en na de ingewanden van die dieren bovenop graszoden gelegd te hebben, tot Iuppiter, Iuno en Minerva en tot de goden die het rijk beschermden dat zij de ondernemingen zouden laten lukken en dat zij hun eigen verblijfplaats waaraan door de vroomheid van de mensen begonnen was, met hun goddelijke hulp zouden verheffen,

vittas, quis ligatus¹ lapis innexique² funes erant, contigit; simul ceteri magistratus et sacerdotes et senatus et eques et magna pars populi, studio laetitiaeque conixi³, saxum ingens traxere. passimque iniectae fundamentis argenti aurique stipes⁴ et metallorum primitiae⁵, nullis fornacibus⁶ victae, sed ut gignuntur: praedixere⁷ haruspices ne temeraretur⁸ opus saxo aurove in aliud destinato. altitudo aedibus adiecta: id solum religio adnuere⁹ et prioris templi magnificentiae defuisse credebatur.

54. De Galliërs bemoedigd

Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. nam Civilis omissa dissimulatione¹⁰ in populum Romanum ruere, Vitellianae legiones vel¹¹ externum servitium quam imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant¹² animos, eandem ubique exercituum nostrorum fortunam rati, vulgato rumore a Sarmatis Dacisque Moesica ac Pannonica hiberna circumsederi; paria de Britannia fingeantur¹³. sed nihil aequum quam incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. captam olim a Gallis urbem, sed integra¹⁴ Iovis sede mansisse imperium: fatali nunc igne signum caelestis irae datum et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi¹⁵ superstitione vana Druidae¹⁶

¹ ligare	vastbinden, omwinden
² innectere 3	omvlechten
³ coniti	zich schrap zetten, zich stutten
⁴ stips	gift, geldstuk
⁵ primitiae	eerste opbrengst
⁶ fornax	smeltoven
⁷ praedicere	voorschrijven, waarschuwen
⁸ temerare	ontwijken
⁹ adnuere 3	goedkeuren
¹⁰ dissimulatio	het verbergen, valse schijn
¹¹ vel	zelfs
¹² tollere 3	opheffen, vergroten
¹³ fingere 3	verzinnen
¹⁴ integer	onaangetast
¹⁵ portendere 3	voorspellen
¹⁶ Druida	druïde

en hij raakte de linten aan waarmee de steen omwonden was en de kabels omvlochten waren. Tegelijk hebben de overige magistraten en priesters en de senaat en ridders en een groot deel van het volk, terwijl zij zich met ijver en vreugde schrap zetten, een geweldige steen voortgetrokken. Verspreid zijn op de fundamenteën gouden en zilveren munten en de eerste opbrengsten van de mijnen gegooid, die nog niet door ovens overwonnen waren, maar zoals ze gedolven worden. De haruspices schreven voor dat het werk niet ontwijf moest worden door steen of goud dat voor iets anders bestemd was. Er is hoogte aan de tempel toegevoegd. Men geloofde dat het religieuze besef alleen dat goed vond en dat dat aan de grootsheid van de vorige tempel ontbroken had.

54. Het feit dat de dood van Vitellius intussen overal in de Gallische en Germaanse provincies gehoord was, had de oorlog vertweevoudigd. Want Civilis liet de schijn varen en stortte zich op het Romeinse volk en de legioenen van Vitellius wilden zelfs liever buitenlandse slavernij dan Vespasianus als imperator. De Galliërs hadden meer moed gevat, doordat ze meenden dat de situatie van onze legioenen overal hetzelfde was en omdat het gerucht verspreid was dat de Moesische en Pannonische winterkwartieren door de Sarmaten en Daciërs omsingeld werden; gelijke berichten werden over Britannia verzonnen. Maar niets had evenzeer als de brand van het Capitolium ertoe aangezet dat men geloofde dat het eind voor het rijk aanstaande was; druïden uit ijdel bijgeloof kondigden aan dat de stad ooit door de Galliërs ingenomen was, maar dat de staat overeind was gebleven, omdat de verblijfplaats van Iuppiter ongeschonden was; nu zou door een noodlottig vuur het teken van hemelse woede gegeven zijn en zou de leiding van de mensheid voorspeld worden aan de volkeren aan de andere kant van de Alpen

canebant¹. incesseratque fama primores Galliarum ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse² ne deessent³ libertati, si populum Romanum continua civilium bellorum series et interna mala fregissent.

55. Civilis en Classicus zweren samen.

Ante Flacci Hordeonii caedem nihil prorupit⁴ quo coniuratio intellexeretur: interfecto Hordeonio commeavere⁵ nuntii inter Civilem Classicumque praefectum alae Trevirorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus et pace belloque clara origo, ipse e maioribus suis hostis populi Romani quam⁶ socios iactabat⁷. miscuere sese Iulius Tutor et Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingonus, Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus; Sabinum super insitam vanitatem falsae stirpis⁸ gloria incendebat: proaviam⁹ suam divo Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari¹⁰; ubi quos idoneos rebantur conscientia¹¹ obstrinxere¹², in colonia Agrippinensi in domum privatam conveniunt; nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat¹³; ac tamen interfuere quidam Vbiorum Tungrorumque. sed plurima vis penes¹⁴ Treviros ac Lingones, nec tulere moras¹⁵ consultandi¹⁶. certatim¹⁷ proclamant furere discordiis populum

¹ canere 3	zingen, voorspellen
² pangere 3	afspreken
³ deesse + <i>dat.</i>	ontbreken aan
⁴ prorumpere 3	tevoorschijn komen
⁵ commeare	heen en weer gaan
⁶ = magis quam	
⁷ iactare	zich erop beroemen
⁸ stirps	afkomst
⁹ proavia	overgrootmoeder
¹⁰ scrutari	onderzoeken, polsen
¹¹ conscientia	medeplichtigheid
¹² obstringere 3	verstrikken, verwikkelen in
¹³ abhorreere + <i>abl.</i>	huiveren voor, niets willen weten van
¹⁴ penes + <i>acc.</i>	in het bezit van
¹⁵ mora	uitstel
¹⁶ consultare	overleggen
¹⁷ certatim	wedijverend

Het gerucht had zich verspreid dat de eersten van de delen van Gallia die door Otho tegen Vitellius gestuurd waren, hadden afgesproken, voordat ze uiteengingen, dat zij het niet ten aanzien van de vrijheid af zouden laten weten, als een continue reeks burgeroorlogen en interne rampen het Romeinse volk zouden hebben gebroken.

55. Vóór de moord op Flaccus Hordeonius deed zich niets voor waardoor men een samenzwering kon vermoeden: toen Hordeonius gedood was, gingen boden heen en weer tussen Civilis en Classicus de commandant van het eskadron Treviri. Classicus overtrof in aanzien en vermogen de anderen: hij was van koninklijken bloede en hij had een afkomst die roem had vergaard in vrede en oorlog. Hijzelf liep er te koop mee dat er onder zijn voorouders eerder vijanden van het Romeinse volk dan bondgenoten waren. Bij hen sloten zich Iulius Tutor en Iulius Sabinus aan, de ene een Trevir, de andere een Lingoniër; Tutor was door Vitellius aan het hoofd van de oever van de Rijn geplaatst; Sabinus was al van nature ijdel, maar daarnaast werd hij door roem ontleend aan een verzonnen afkomst geprikkeld: zijn overgrootmoeder zou de goddelijke Iulius, toen hij in de gebieden van Gallia oorlog voerde, met een fysieke buitenechtelijke relatie behaagd hebben. Zij polsten in geheime gesprekken de gezindheid van de anderen; en zodra als zij hen van wie zij meenden dat ze geschikt waren, verstrikt hadden in medeplichtigheid, kwamen zij in Colonia Agrippinensis in een particulier huis bijeen; want openlijk wilde de burgerij niets van dat soort plannen weten; en toch waren er sommige Ubii en Tungri bij. Maar de Treviri en Lingones hadden de meeste invloed en zij dulden geen uitstel van overleg. Wedijverend

Romanum, caesas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime¹ urbem, omnis exercitus suis quemque bellis distineri²: si Alpes praesidiis³ firmentur, coalita⁴ libertate disceptaturas⁵ Gallias quem virium suarum terminum⁶ velint.

56. Een schaakspel

Haec dicta pariter⁷ probataque: de reliquiis⁸ Vitelliani exercitus dubitavere. plerique interficiendos censebant, turbidos, infidos⁹, sanguine ducum pollutos¹⁰: vicit ratio¹¹ parcendi, ne sublata spe veniae pertinaciam¹² accenderent: adliciendos¹³ potius in societatem. legatis tantum legionum interfectis, ceterum vulgus conscientia scelerum et spe impunitatis facile accessurum¹⁴. ea primi concilii forma missique per Gallias concitores¹⁵ belli; simulatum¹⁶ ipsis¹⁷ obsequium quo incautiorem¹⁸ Voculam opprimerent. nec defuere qui Voculae nuntiarent, sed vires ad coercendum¹⁹ deerant, infrequentibus²⁰ infidisque legionibus. inter ambiguos²¹ milites et occultos hostis optimum e praesentibus ratus mutua dissimulatione²²

¹ cum maxime	juist nu
² distineri 2	uiteenhouden
³ praesidium	garnizoen
⁴ coalescere 3	toenemen,
⁵ disceptare	beslissen
⁶ terminus	grens
⁷ pariter <i>adv.</i>	tegelijkertijd
⁸ reliquiae	de resten
⁹ infidus	onbetrouwbaar
¹⁰ pollutus	bezoedeld
¹¹ ratio	overweging, inzicht
¹² pertinacia	halstarrigheid
¹³ adlicere 5	aanlokken
¹⁴ accedere 3	zich wenden tot (als smekeling)
¹⁵ concitor	aanstichter
¹⁶ simulare	veinzen
¹⁷ <i>dat. auct.</i>	
¹⁸ incautus	onvoorzichtig
¹⁹ coercere 2	bedwingen
²⁰ infrequens	zwak bezet, onderbemand
²¹ ambiguus	twijfelachtig
²² dissimulatio	valse schijn

schreeuwden zij dat het Romeinse volk van ruzies buiten zichzelf was, dat legioenen afgemaakt waren, Italia geplunderd was, juist nu Rome ingenomen werd, dat alle legers afzonderlijk door de eigen oorlogen uit elkaar gehouden werden: als de Alpen met bezettingstroepen versterkt zouden worden, zouden de delen van Gallia, wanneer de vrijheidszin toegenomen was, beslissen, wat zij als grens van hun macht wilden.

56. Dit werd tegelijk gezegd en goed gekeurd. Ze twijfelden over de resten van Vitellianus' leger. De meesten meenden dat ze gedood moesten worden, omdat ze opstandig waren, onbetrouwbaar, door het bloed van hun generaals bezoedeld; de overweging hen te sparen kreeg de overhand om te voorkomen dat zij door het uitbannen van hoop op vergiffenis hun hardnekkigheid zouden vergroten: ze moesten liever verlokt worden tot een bondgenootschap; wanneer alleen de onderbevelhebbers van de legioenen gedood waren, zou het overige krijgsvolk door medeplichtigheid aan de misdaden en door hoop niet gestraft te worden zich gemakkelijk aansluiten. Dit was het plan van de eerste vergadering en er zijn mensen door de delen van Gallia gestuurd om aan te zetten tot oorlog. Zijzelf veinsden gehoorzaam te zijn om zo Vocula, die daardoor minder op zijn hoede zou zijn, te overweldigen. En niet hebben mensen ontbroken die hierover bericht brachten aan Vocula, maar de kracht ontbrak om dit de kop in te drukken, omdat de legioenen onderbemand en onbetrouwbaar waren. Te midden van de onzekere soldaten en verholen vijanden meende hij dat het op grond van de situatie het beste was wederzijds de schijn op te houden en met dezelfde

et isdem¹ quibus petebatur grassari², in coloniam Agrippinensem descendit. illuc Claudius Labeo, quem captum et [extra commentum] amendatum³ in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit; pollicitusque, si praesidium daretur, iturum in Batavos et potioem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum, accepta peditum equitumque modica manu nihil apud Batavos ausus quosdam Nerviorum Baetasiorumque in arma traxit, et furtim magis quam bello Canninefatis Marsacosque incursabat⁴.

57. Vocula wil niet vluchten.

Vocula Gallorum fraude inlectus⁵ ad hostem contendit⁶; nec procul Veteribus aberat, cum Classicus ac Tutor per speciem⁷ explorandi praegressi cum ducibus Germanorum pacta⁸ firmavere. tumque primum discreti⁹ a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante¹⁰ Vocula non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam ut Treviris etiam Lingonibusque despectui sit¹¹. superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii et ultores deos. sic olim Sacrovirum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque singulis proeliis concidisse. eadem rursus numina, eadem fata ruptores¹² foederum expectarent. melius divo Iulio divoque Augusto notos eorum animos: Galbam et infracta¹³ tributa hostilis spiritus induisse¹⁴. nunc hostis, quia molle¹⁵ servitium; cum spoliati¹⁶ exutique¹⁷ fuerint,

¹ eadem <i>n.pl.</i>	dezelfde methodes
² grassari	te werk gaan
³ amendare	verbannen, wegsturen
⁴ incursare	aanvallen
⁵ inlicere 5	verleiden
⁶ contendere 3	zich haasten
⁷ species 5	het mom
⁸ pangere cum	overeenkomen met
⁹ discretus	afgezonderd
¹⁰ obtestari	bezweren
¹¹ despectui esse + <i>dat.</i>	verachtelijk zijn voor, veracht worden door
¹² ruptor	verbreker, schender
¹³ infractus	verzwakt
¹⁴ <i>sc. eis</i>	
¹⁵ mollis	zacht, aangenaam, vriendelijk
¹⁶ spoliare	beroven
¹⁷ exuere 3	ontdoen

methode als waarmee hij belaagd werd, te werk te gaan en hij zakte af naar Colonia Agrippinensis. Daarheen vluchtte, nadat hij zijn wachten omgekocht had, Claudius Labeo, van wie wij gezegd hebben dat hij gevangen genomen en naar de Friezen weggestuurd was. Hij beloofde, als hem een garnizoen gegeven werd, naar de Bataven te gaan en het belangrijker deel van die burgerij weer te bewegen tot bondgenootschap met de Romeinen, maar toen hij een matige schare infanterie en cavalerie had gekregen, durfde hij niets bij de Bataven, maar wel bracht hij sommige Nervii en Baetasii tot de wapens en hij viel meer heimelijk dan in oorlog de Canninefaten en Marsaci aan.

57. Door het bedrog van de Galliërs daartoe verleid haastte Vocola zich naar de vijand; en niet was hij ver van Castra Vetera, toen Classicus en Tutor onder het mom van verspieden vooruitgegaan met de leiders van de Germanen hun afspraken bekrachtigden. Toen voor het eerst omgaven zij afgescheiden van de legioenen hun eigen kamp met een eigen wal, terwijl Vocola bezwoer dat de Romeinse staat niet zozeer door burgerwapens in beroering was gebracht dat zij ook door de Treviri en de Lingones veracht werd; er waren nog trouwe provincies, zegevierende legioenen, succes van het rijk en wrekende goden; zo waren ooit Sacrovir en de Aedui ten val gekomen en onlangs Vindex en de delen van Gallia in telkens afzonderlijke slagen; zij moesten als schenders van verdragen opnieuw rekenen op dezelfde goddelijke machten, op dezelfde lotsbeschikkingen; aan de goddelijke Iulius en goddelijke Augustus was hun gemoed beter bekend: Galba en het feit dat de belastingen verlaagd waren, hadden hun een vijandelijke gezindheid bezorgd; nu waren ze vijanden, omdat de slavernij zacht was; wanneer ze beroofd en kaal geplukt

amicos fore. haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere Novaesium concedit: Galli duum milium spatio distantibus¹ campis consedere. illuc commeantium centurionum militumque emebantur² animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa³ verba iurarent pignusque⁴ tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus vocata contione in hunc modum disseruit:

58. Vocula houdt een vergadering.

'Numquam apud vos verba feci aut pro vobis sollicitior⁵ aut pro me securior. nam mihi exitium parari libens audio mortemque in tot malis [hostium] ut finem miseriarum expecto: vestri me pudet⁶ miseretque⁷, adversus quos non proelium et acies parantur; id enim fas armorum et ius hostium est: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat imperiumque et sacramentum⁸ Galliarum ostentat. adeo nos, si fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint⁹ ne loco pellerentur? socii saepe nostri excindi¹⁰ urbis suas seque cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt¹¹, neque aliud pretium exitus quam fides famaue. tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones nec terrore aut promissis demoventur: nobis super arma et viros et egregia castrorum munimenta frumentum et commeatus¹² quamvis longo bello pares¹³. pecunia nuper etiam donativo¹ sufficit², quod

¹ distare	verwijderd zijn, uiteen staan
² emere 3	kopen
³ externus	buitenlands, vreemd
⁴ pignus, -oris	onderpand
⁵ sollicitus	verontrust
⁶ me pudet + <i>gen.</i>	zich schamen voor
⁷ me miseret(ur) + <i>gen.</i>	ik heb medelijden met
⁸ sacramentum	eed van trouw
⁹ praeoptare	liever willen, verkiezen
¹⁰ excindere 3	helemaal verbranden
¹¹ perferre	verdragen
¹² commeatus	proviand
¹³ par + <i>dat.</i>	opgewassen tegen

zouden zijn, zouden ze vrienden zijn. Dit zei hij onverdroten, nadat hij had gezien dat Classicus en Tutor vasthielden aan hun trouweloosheid. Na de weg terug te zijn ingeslagen ging hij naar Novaesium. De Galliërs lieten zich neer op open terreinen die twee mijl van elkaar af waren. Van de centurio's en soldaten die daar geregeld kwamen was men bezig de gezindheid te kopen opdat het Romeinse leger (een ongekende schanddaad) de eed van trouw zou zweren aan een buitenlandse macht en dat het onderpand voor zo'n grote misdaad gegeven zou worden door de executie en gevangennamen van de onderbevelhebbers. Hoewel zeer velen Vocula aanrieten te vluchten, meende hij dat hij moedig moest handelen en daarom riep hij een vergadering bijeen en sprak als volgt:

58. 'Nooit heb ik bij jullie hetzij verontruster voor jullie hetzij zorgelozer voor mij gesproken. Want ik hoor met plezier dat voor mij de dood voorbereid wordt; ik kijk namelijk uit naar de dood te midden van zoveel ellende als naar het einde van de misère: ik schaam me voor jullie en ik heb medelijden met jullie tegen wie geen strijd en slaglinie in gereedheid wordt gebracht; hierop hebben de wapens recht en hierop hebben vijanden aanspraak: Classicus hoopt dat hij met jullie handen oorlog zal voeren met het Romeinse volk en daarom houdt hij jullie het rijk van en de krijgseed aan de delen van Gallia voor. Als het lot en de dapperheid voor het moment ons verlaten hebben, laten dan ook onze oude voorbeelden het afweten, hoe vaak namelijk Romeinse legioenen ervoor gekozen hebben te sterven om maar niet van hun plek verdreven te worden? Dikwijls hebben onze bondgenoten het verdragen dat hun steden helemaal in de as gelegd werden en dat zij met hun echtgenotes en kinderen verbrand werden en er is geen andere beloning voor de dood dan trouw en roem. Juist nu verdragen legioenen gebrek en een belegering bij Vetera en niet worden ze door angst of beloften van hun stuk gebracht: wij hebben, afgezien van wapens en mannen en uitstekende kampversterkingen, graan en proviand voldoende voor een oorlog, hoe lang die ook duurt. Er was onlangs zelfs genoeg geld voor een schenking, wat jullie in ieder geval van de Romeinse imperator gekregen hebben ,

¹ donativum

schenking

² sufficere 5

voldoende zijn

sive a Vespasiano sive a Vitellio datum interpretari mavultis, ab imperatore certe Romano accepistis. tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis¹ aciem, indignum id quidem, sed est vallum murique et trahendi² artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. sane³ ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique aut miles. ne hoc prodigium⁴ toto terrarum orbe vulgetur⁵, vobis satellitibus⁶ Civilem et Classicum Italiam invasuros. an, si ad moenia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriae inferetis⁷? horret animus tanti flagitii imagine. Tutorine Treviro agentur excubiae⁸? signum belli Batavus dabit, et Germanorum catervas supplebitis⁹? quis deinde sceleris exitus, cum Romanae legiones contra¹⁰ derexerint¹¹? transfugae e transfugis et proditores e proditoribus inter recens et vetus sacramentum invis¹² deis errabitis? te, Iuppiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus, te, Quirine Romanae parens urbis, precor venerorque¹³ ut, si vobis non fuit cordi¹⁴ me duce haec castra incorrupta et intemerata servari, at¹⁵ certe pollui¹⁶ foedarique a Tutore et Classico ne sinatis, militibus Romanis aut innocentiam detis aut maturam¹⁷ et sine noxa paenitentiam.'

¹ pavere 2	bang zijn voor
² trahere 3	rekken
³ sane	zeker, natuurlijk; <i>concessief</i> : tenminste, voor mijn part
⁴ prodigium	voorteken
⁵ vulgare	algemeen bekend maken, verspreiden
⁶ satellites	handlanger
⁷ inferre + dat.	brengen tegen
⁸ agere excubias	wacht houden
⁹ supplere 2	voltallig maken
¹⁰ contra	aan de andere kant
¹¹ derigere 3 (aciem)	zich in linie opstellen
¹² invisus + dat.	gehaat aan
¹³ venerari	vereren, smeken
¹⁴ dat. + esse cordi	ter harte gaan, belangrijk zijn voor
¹⁵ at	maar dan; <i>overgang naar de hoofdzin</i>
¹⁶ polluere 3	vervuilen, bezoedelen
¹⁷ maturus	vroegtijdig, tijdig

of jullie er nou voor kiezen het uit te leggen als een gift hetzij van de kant van Vespasianus hetzij van Vitellius. Maar als jullie als winnaars van zovele orlogen, bij Gelduba, bij Vetera, terwijl de vijand zo vaak op de vlucht gejaagd is, bang zijn voor een slag, dan is dat zeker wel onwaardig, maar er is een wal en er zijn muren en listen moeten overwogen worden, totdat hulpstroepen en legers vanuit de dichtstbij zijnde provincies te hoop lopen. Laat ik voor mijn part niet bij jullie goedkeuring wegdragen: er zijn anderen, onderbevelhebbers, tribunen, tenslotte centurio's of soldaten. Laat dit zich niet als voorteken over heel de wereld verspreiden dat Civilis en Classicus, terwijl jullie hun handlangers zijn, Italia zullen aanvallen. Of zullen jullie, als de Germanen en Galliërs hun troepen naar de muren van de stad zullen hebben geleid, de wapens tegen het vaderland brengen? Mijn hart huivert bij het beeld van zo'n grote schanddaad. Zal er wacht gelopen worden voor de Trevir Tutor? Zal een Bataaf het teken tot oorlog geven en zullen jullie de drommen der Germanen aanvullen? Zullen jullie nog een keer als overlopers en nog een keer als verraders gehaat aan de goden ronddolen tussen jullie nieuwe en oude eed van trouw? Tot u, Iuppiter Optimus Maximus, die wij gedurende 820 jaar met zovele triomftochten hebben vereerd, tot u, Quirinus, vader van de stad Rome, bid ik en u smee ik, dat jullie, als het jullie niet ter harte ging dat het kamp onder mijn leiding onaangetast en ongeschonden bewaard wordt, toch zeker niet toestaan dat het bezoedeld en vervuild wordt door Tutor en Classicus en dat jullie aan de soldaten hetzij onschuld geven of vroegtijdige spijt zonder schade.'

59. Hard optreden van Classicus

Varie excepta oratio inter spem metumque ac pudorem. digressum Vocolam et de supremis¹ agitantem liberti servique prohibuere² foedissimam mortem sponte praevenire³. et Classicus misso Aemilio Longino, desertore primae legionis, caedem eius maturavit⁴; Herennium et Numisium legatos vinciri satis visum. dein sumptis Romani imperii insignibus in castra venit. nec illi, quamquam ad omne facinus durato⁵, verba ultra⁶ suppeditavere⁷ quam ut sacramentum recitaret: iuravere qui aderant pro imperio Galliarum. interfectorem Vocolae altis ordinibus⁸, ceteros, ut quisque flagitium navaverat⁹, praemiis attollit¹⁰. Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae¹¹. Tutor valida manu circumdatos Agrippinensis quantumque militum apud superiorem Rheni ripam in eadem verba adigit, occisis Mogontiaci¹² tribunis, pulso castrorum praefecto, qui detractaverant: Classicus corruptissimum quemque e deditis pergere¹³ ad obsessos iubet, veniam ostentantis, si praesentia sequerentur: aliter nihil spei, famem ferrumque et extrema passuros. adiecere qui missi erant exemplum suum.

¹ <i>suprema n.pl.</i>	het einde
² <i>prohibere 2</i>	beletten
³ <i>praevenire</i>	te snel afzijn
⁴ <i>maturare</i>	bespoedigen
⁵ <i>durare</i>	afstompen
⁶ <i>ultra adv.</i>	verder
⁷ <i>suppeditare</i>	rijkelijk voorhanden zijn, voldoende zijn
⁸ <i>ordo, ordinis m.</i>	rang
⁹ <i>navare</i>	ijverig verrichten
¹⁰ <i>attollere</i>	bevorderen, onderscheiden
¹¹ <i>cura</i>	taak
¹² <i>Mogontiacum</i>	Mainz
¹³ <i>pergere 2</i>	zich op weg begeven, verder gaan

59. De rede werd verschillend ontvangen tussen hoop en vrees en schaamte. Toen Vocula was weggegaan en over het einde nadacht, hebben zijn vrijgelatenen en slaven hem belet een zeer schandelijke dood uit eigen beweging te voorkomen. En Classicus heeft door Aemilius Longinus, deserteur van het eerste legioen, te sturen zijn gewelddadige dood bespoedigd. Het scheen voldoende dat de onderbevelhebbers Herennius en Numisius in de boeien geslagen werden. Daarna kwam hij na de emblemen van het Romeinse gezag genomen te hebben in het kamp. En niet had hij, hoewel hij tot iedere daad afgestompt was, meer woorden dan dat hij de eed voorlas: zij die aanwezig waren, zwoeren voor het rijk der delen van Gallia. De moordenaar van Vocula onderscheidde hij met een hoge bevordering, de overigen onderscheidde hij met beloningen, al naar gelang een ieder een schanddaad had verricht. Daarna zijn tussen Tutor en Classicus de taken verdeeld. Tutor liet de inwoners van Colonia Agrippinensis die hij omsingeld had met een krachtige troepenmacht en zoveel soldaten als er bij de bovenloop van de Rijn waren, dezelfde eed van trouw zweren, nadat de tribunen in Mogontiacum gedood waren en de kampcommandant verdreven was (zij hadden geweigerd die eed af te leggen). Classicus beval juist de meest verdorvenen van hen die zich overgegeven hadden, zich op weg te begeven naar de belegerden en om hun vergiffenis voor ogen te houden, als zij zich zouden voegen naar de situatie, dat er anders geen hoop zou zijn, dat ze honger en gewapend geweld en de dood zouden ondergaan. Degenen die gestuurd waren, voegden daarbij hun eigen voorbeeld toe.

60. Bedrog

Obsessos hinc fides, inde egestas¹ inter decus ac flagitium distrahebant. cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant, absumptis² iumentis equisque et ceteris animalibus, quae profana³ foedaque in usum necessitas vertit. virgulta⁴ postremo et stirpis⁵ et internatas saxis herbas vellentes⁶ miseriarum patientiaeque⁷ documentum fuere, donec egregiam laudem fine turpi macularent⁸, missis ad Civilem legatis vitam orantes. neque ante preces admissae⁹ quam in verba Galliarum iurarent: tum pactus¹⁰ praedam castrorum dat custodes qui pecuniam calones¹¹ sarcinas¹² retentarent et qui ipsos levis abeuntis prosequerentur¹³. ad quintum ferme lapidem coorti¹⁴ Germani incautum agmen adgrediuntur. pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes¹⁵ occubere¹⁶: ceteri retro in castra perfugiunt, querente¹⁷ sane Civile et increpante¹⁸ Germanos tamquam fidem per scelus abrumperent. simulata ea fuerint an retinere saevientis nequiverit, parum adfirmatur. direptis¹⁹ castris

¹ egestas	gebrek
² absumere 3	verbruiken, vernietigen
³ profanus	heidens, niet gewijd
⁴ virgultum	tak, twijg
⁵ stirps	plant
⁶ vellere 3	losrukken
⁷ patientia	het lijden, ontzegging
⁸ maculare	bevleken
⁹ admittere 3	toelaten, toestaan
¹⁰ pacisci	bedingen
¹¹ calo	stalknecht
¹² sarcinae	bagage
¹³ presequi	begeleiden
¹⁴ cooriri	tot de aanval overgaan
¹⁵ palari	zwerven
¹⁶ occumbere 3	sneuvelen
¹⁷ queri	klagen
¹⁸ increpare	toesnauwen, zich beklagen
¹⁹ diripere 5	plunderen

60. De belegerden werden aan de ene kant door hun trouw, aan de andere kant door het gebrek verdeeld tussen eer en schanddaad. Terwijl zij weifelden, hadden zij geen gewone en ongewone voedingsmiddelen, omdat de jukdieren en paarden en overige dieren opgegeten waren die door de noodsituatie, hoewel zij afschuwelijk en afgrijselijk waren, gebruikt werden. Doordat zij tenslotte twijgen en planten en kruiden die tussen stenen opgekomen waren, plukten, gaven zij blijk van hun ellende en lijden, totdat zij hun enorm prijzenswaardig handelen bevleekten met een schandelijk einde: zij zonden gezanten naar Civilis en smeekten om hun leven. En niet eerder werd gehoor gegeven aan hun beden dan dat zij de eed van trouw aan de delen van Gallia aflegden. Toen heeft hij, nadat hij de buit in het kamp bedongen had, wachten toegekend om het geld, de stalknechten en de tros tegen te houden en om henzelf, terwijl ze licht bewapend vertrokken, te begeleiden. Ongeveer bij de vijfde mijlsteen zijn Germanen tot de aanval overgegaan en hebben zij de zorgeloze kolonne aangevallen. Juist de vechtlustigsten zijn terplekke gesneuveld, maar velen terwijl zij ronddoelden; anderen zijn teruggevlucht het kamp in, terwijl Civilis zeker wel klaagde en de Germanen een veeg uit de pan gaf, omdat zij het gegeven woord door hun misdaad zouden breken. Of dit geveinsd is geweest of dat hij niet in staat is geweest de Germanen in hun razernij tegen te houden, daarvoor wordt te weinig bewijs gevonden. Nadat het kamp

faces¹ iniciunt, cunctosque qui proelio superfuerant incendium hausit².

61. Veleda

Civilis barbaro voto post coepta adversus Romanos arma propexum³ rutilatumque⁴ crinem patrata⁵ demum caede legionum deposuit⁶; et ferebatur parvulo filio quosdam captivorum sagittis iaculisque⁷ puerilibus figendos obtulisse. ceterum neque se neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit, fisus⁸ Germanorum opibus et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclutus⁹ fama et potior¹⁰. Munius Lupercus legatus legionis inter dona missus Veledae¹¹. ea virgo nationis Bructerae late imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas¹² et augescente superstitione arbitrantur¹³ deas. tuncque Veledae auctoritas adolevit¹⁴; nam prosperas Germanis res et excidium¹⁵ legionum praedixerat. sed Lupercus in itinere interfectus. pauci centurionum tribunorumque in Gallia geniti¹⁶ reservantur pignus societati. cohortium alarum legionum hiberna subversa¹⁷ cremataque, iis tantum relictis quae Mogontiaci ac Vindonissae sita¹⁸ sunt.

¹ fax, facis	fakkel
² haurire	verzwelgen
³ propexus	naar voren gekamd, hangend
⁴ rutilare	rood verven
⁵ patrare	tot stand brengen
⁶ deponere	afknippen
⁷ iaculum	werpspies
⁸ fidere 3, fisus + dat.	vertrouwen op
⁹ inclutus	beroemd
¹⁰ potior	verkieslijker

¹¹ *Veleda is een zieneres die in de 1e eeuw na Chr. leefde. Volgens Tacitus voorspelde zij de overwinning van de Bataven geleid door Julius Civilis in hun opstand tegen de Romeinen. Ze had veel invloed en genoot een hoog aanzien bij haar eigen stam, de Bructeri, maar ook bij andere Germaanse stammen.*

¹² fatidicus	voorspellend
¹³ arbitrari	menen, beschouwen als
¹⁴ adolescere 3	toenemen
¹⁵ excidium	vernietiging
¹⁶ genitus	geboren
¹⁷ subvertere 3	vernietigen
¹⁸ sinere 3	laten, ongemoeid laten

geplunderd was, hebben ze er fakkels in geworpen en zijn allen die de strijd overleefd hadden, door de brand verzwolgen.

61. Civilis heeft volgens een bij de barbaren normale gelofte, nadat het gewapendgeweld tegen de Romeinen begonnen was, pas na de slachting van de legioenen zijn naar voren gekamd en rood geverfde haar laten knippen; en men zei dat hij sommige krijgsgevangenen zijn zoontje heeft aangeboden om die te doorboren met pijl en kinderspiezen. Maar noch heeft hij zich zelf noch enige Bataaf ertoe gebracht om een eed van trouw aan de delen van Gallia af te leggen: hij vertrouwde namelijk op de troepenmacht van de Germanen en hij was beroemd door het gerucht en genoot de voorkeur, als er tegen Galliërs gestreden moest worden om het bezit van de macht. Hij stuurde de ondercommandant van het legioen Munius Lupercus te midden van geschenken naar Velea. Deze jonge vrouw van het Bructerische volk had het wijd en zijd voor het zeggen op grond van een oude zede bij de Germanen: conform die zede namelijk menen zij dat zeer veel vrouwen een voorspellende gave hebben en zij beschouwen die als godinnen, als het ontzag voor hen toeneemt. Toen is het gezag van Velea toegenomen, want zij had de Germanen voorspoed en de vernietiging van de legioenen voorspeld. Maar Lupercus is onderweg gedood. Een paar centurio's en tribunen die in Gallia geboren waren, heeft men gespaard als onderpand voor het bondgenootschap. De winterkwartieren van de cohorten van de ruiterskadrons van de legioenen zijn vernietigd en in de as gelegd, terwijl alleen die overgelaten zijn die in Mogontiacum en Vindonissa gelegen zijn.

62. Het 16^e legioen en dat van Bonna

Legio sexta decima cum auxiliis simul deditis¹ a Novaesio in coloniam Trevirorum transgredi iubetur, praefinita² die intra quam castris excederet. medium omne tempus per varias curas egere³, ignavissimus quisque caesorum apud Vetera exemplo paventes⁴, melior pars rubore⁵ et infamia⁶: quale illud iter? quis dux viae? et omnia in arbitrio⁷ eorum quos vitae necisque dominos fecissent. alii nulla dedecoris⁸ cura pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare, quidam expedire⁹ arma telisque tamquam in aciem accingi¹⁰. haec meditantibus¹¹ advenit proficiscendi hora expectatione tristior. quippe intra vallum deformitas¹² haud perinde¹³ notabilis: detexit¹⁴ ignominiam campus et dies. revulsae¹⁵ imperatorum imagines, inhonora¹⁶ signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis; silens agmen et velut longae exequiae¹⁷; dux Claudius Sanctus effosso¹⁸ oculo dirus¹⁹ ore, ingenio debilior²⁰. duplicatur flagitium, postquam desertis Bonnensibus castris altera se legio miscuerat. et vulgata captarum legionum fama cuncti qui paulo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi²¹ insolito spectaculo

¹ dedere 3	overgeven
² praefinire	vantevoren bepalen
³ agere 3	doorbrengen
⁴ pavere 2	bang zijn
⁵ rubor	schaamte
⁶ infamia	schande
⁷ arbitrium	zeggenschap
⁸ dedecus, -oris	smaad
⁹ expedire	tevoorschijn halen, gereed maken
¹⁰ accingere 3	omgorden
¹¹ meditari	overwegen, zich voorbereiden op
¹² deformitas	schande, iets onderends
¹³ perinde	evenzo, in dezelfde maat
¹⁴ detegere 3	ontbloten
¹⁵ revellere 3	losrukken
¹⁶ inhonorus	onteerd
¹⁷ exequiae	uitvaart
¹⁸ effodere 5	uitsteken
¹⁹ dirus	wreed
²⁰ debilis	krachteloos, gebrekkig
²¹ effundi	naar buiten stormen

62. Het 16^e legioen kreeg het bevel samen met de hulptroepen die zich tegelijk hadden overgegeven van Noveasium naar de colonie van de Treveri te gaan, terwijl van te voren de termijn was bepaald waarbinnen het moest vertrekken. Heel de tussenliggende tijd hebben ze met verschillende zorgen doorgebracht, juist de lafsten met angst door het voorbeeld van hen die bij Vetera afgemaakt waren, het betere deel met schaamte over de schande: Hoe was die tocht? Wie de leider van de weg? En alles was in de zeggenschap van hen die zij tot heer en meester over hun leven en dood hadden gemaakt. Anderen verzamelden zonder enige zorg om smaad hun geld en wat hunzelf het dierbaarst was, sommigen brachten de wapens in gereedheid en omgorden zich met aanvalswapens als voor een slag. Toen zij deze voorbereidingen troffen, brak voor hen het uur van vertrek pijnlijker dan de verwachting aan. Immers, binnen de wal was de schande geenszins evenzeer opvallend; maar de smaad werd blootgelegd door het veld en het daglicht. De portretten van de keizers werden losgerukt, er waren onteerde vaandels, terwijl rechts en links vaandels van de Galliërs schitterden; er was een zwijgende stoet en als het ware een lange uitvaart; de leider was Claudius Sanctus, wreed van gelaat, omdat een oog uitgestoken was, maar zwakker qua karakter. De schande werd verdubbeld, nadat het kamp van Bonna verlaten was en zich een legioen had aangesloten. En toen zich het gerucht van de gevangennamen van de legioenen verspreid had, snelden allen, die nog kort voordien huiverden voor de naam Romeinen, tevoorschijn van de akkers en stormden zij uit de huizen naar buiten en genoten zij al te zeer van het ongewone spektakel.

nimium fruebantur. non tulit ala Picentina gaudium insultantis¹ vulgi, spretisque² Sancti promissis aut minis³ Mogontiacum abeunt; ac forte obvio⁴ interfectore Voculae Longino, coniectis in eum telis initium exolvendae⁵ in posterum culpae fecere: legiones nihil mutato itinere ante moenia Trevirorum considunt.

63. Wat te doen met Colonia Agrippinensis?

Civilis et Classicus rebus secundis sublati⁶, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent dubitavere. saevitia ingenii et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur: obstabat⁷ ratio belli et novum imperium inchoantibus⁸ utilis clementiae fama; Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium eius primo rerum motu in colonia Agrippinensi deprehensum honorata⁹ custodia habuerant. sed Transrhenanis gentibus invisa¹⁰ civitas opulentia¹¹ auctuque¹²; neque alium finem belli rebantur¹³ quam si promisca¹⁴ ea sedes omnibus Germanis foret aut disiecta¹⁵ Vbios quoque dispersisset¹⁶.

¹ insultare	beledigen
² spernere 3	verachten, afwijzen
³ minae	dreigementen
⁴ obvius	tegemoet komend
⁵ exsolvere 3	voldoen, betalen voor
⁶ tollere 3	bemoedigen
⁷ obstare	in de weg staan
⁸ inchoare	beginnen
⁹ honoratus	eervol
¹⁰ invisus	gehaat
¹¹ opulentia	rijkdom
¹² auctus 4	toename
¹³ reri	menen
¹⁴ promiscus	gemengd, gemeenschappelijk
¹⁵ disicere 5	neerhalen, uiteen doen vallen
¹⁶ dispergere 3	verspreiden.

Niet verdroeg het eskadron van Picens de vreugde van het volk dat beledigingen uitte en met verachting van de beloften van Sanctus en diens dreigementen vertrokken zij naar Mogontiacum. En toevallig kwam de moordenaar van Vocola Longinus hun op de weg en door hun projectielen naar hem te slingeren begonnen zij hun schuld af te betalen voor de toekomst: de legioenen lieten zich zonder hun route gewijzigd te hebben neer voor de muren van de Treviri.

63. Civilis en Classicus die door hun succes bemoedigd waren, twijfelden of zij hun legers moesten toestaan Colonia Agrippinensis te plunderen. Door de wreedheid van hun karakter en het verlangen naar buit werden ze naar de vernietiging van die burgerij getrokken, maar hun oorlogstactiek stond dat in de weg en de roem van vergevingsgezindheid was nuttig voor hen, omdat ze een nieuw rijk begonnen. Civilis werd ook vermurwd door de herinnering aan een weldaad, omdat ze zijn zoon in een eervolle gevangenschap gehouden hadden, toen hij aan het begin van de opstand in Colonia Agrippinensis gegrepen was. Maar aan de volkeren over de Rijn was die burgerij gehaat door haar rijkdom en groei. Zij meenden dat er geen ander einde aan de oorlog was dan als die plaats gemeenschappelijk aan alle Germanen zou zijn of als de vernietiging daarvan ook tot de vernietiging van de Ubii geleid had.

64. Oproep van de Tencteri

Igitur Tencteri, Rheno discreta¹ gens, missis legatis mandata apud concilium² Agrippinensium edi³ iubent, quae ferocissimus⁴ e legatis in hunc modum protulit: 'redisse vos in corpus nomenque Germaniae communibus⁵ deis et praecipuo deorum Marti grates agimus, vobisque gratulamur quod tandem liberi inter liberos eritis; nam ad hunc diem flumina ac terram et caelum quodam modo ipsum clausurant Romani ut conloquia⁶ congressusque nostros arcerent, vel, quod contumeliosius⁷ est viris ad arma natis, inermes⁸ ac prope nudi sub custode et pretio coiremus. sed ut amicitia societasque⁹ nostra in aeternum¹⁰ rata¹¹ sint, postulamus¹² a vobis muros coloniae, munimenta¹³ servitii, detrahatis (etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur¹⁴), Romanos omnis in finibus vestris trucidetis¹⁵ (haud facile libertas et domini miscentur): bona interfectorum in medium cedant¹⁶, ne quis occulere¹⁷ quicquam aut segregare¹⁸ causam suam possit. liceat nobis vobisque utramque ripam colere¹⁹, ut olim maioribus nostris: quo modo lucem diemque omnibus hominibus, ita omnis terras fortibus viris natura aperuit. instituta cultumque²⁰ patrium resumite, abruptis¹ voluptatibus, quibus Romani

¹ discernere 3	afschieden
² concilium	raad
³ edere 3	bekend maken
⁴ ferox	onverschrokken
⁵ communis	gemeenschappelijk
⁶ conloquium	gesprek
⁷ contumeliosus	krenkend
⁸ inermis	ongewapend
⁹ societas	verbond
¹⁰ aeternus	eeuwig
¹¹ ratus	bepaald
¹² postulare + <i>coni.</i>	eisen dat
¹³ munimentum	bolwerk
¹⁴ oblivisci + <i>gen.</i>	vergeten
¹⁵ trucidare	neerhouwen
¹⁶ in medium cedere 3	gemeengoed worden
¹⁷ occulere 3	verstoppen, geheim houden
¹⁸ segregare	afzonderen
¹⁹ colere 3	bewonen
²⁰ cultus 4	levenswijze

64. Dus stuurden de Tencteri, een volk dat door de Rijn afgescheiden is, gezanten en bevalen hun om bij de raad der Agrippinenses hun opdrachten bekend te maken; de onverschrokkenste van de gezanten bacht dezeals volgt naar voren: “Wij danken de gemeenschappelijke goden en de belangrijkste god Mars ervoor, dat jullie tot het lichaam en de naam Germania zijn teruggekeerd en wij feliciteren jullie dat jullie eindelijk vrijen onder vrijen zullen zijn; want tot op deze dag hadden de Romeinen de rivieren en de aarde en de hemel op zekere wijze zelf gesloten, zodat zij ons overleg en onze bijeenkomsten weerden of zodat wij, hetgeen smadelijker is voor mannen die voor wapens in de wieg gelegd zijn, ongewapend en bijna naakt en tegen betaling bijeenkwamen. Maar opdat onze vriendschap en ons verbond voor altijd bekrachtigd zijn, eisen wij van jullie dat jullie de muren van de colonia, de versterkingen van de slavernij afbreken (zelfs wilde beesten vergeten, als je ze opgesloten houdt, hun moed), dat jullie alle Romeinen in jullie gebied neerhouwen (geenszins gemakkelijk worden vrijheid en meesters gecombineerd): laten de goederen van wie gedood zijn, gemeengoed worden, opdat niemand iets kan verbergen of zijn belang kan afzonderen. Laten wij en jullie beide oevers kunnen bewonen, zoals ooit onze voorouders deden: zoals de natuur ooit het licht en de dag voor alle mensen heeft open gesteld, zo heeft zij heel de wereld voor dappere kerels geopend. Neemt weer de instellingen en de traditionele levenswijze ter hand

¹ abrumperē 3

verdrijven, opheffen

plus adversus subiectos¹ quam armis valent². sincerus³ et integer et servitutis oblitus populus aut ex aequo agetis⁴ aut aliis imperitabitis.'

65. Velea

Agrippinenses sumpto consultandi spatio⁵, quando⁶ neque subire⁷ condiciones metus futuri neque palam aspernari⁸ condicio⁹ praesens sinebat, in hunc modum respondent: 'quae prima libertatis facultas¹⁰ data est, avidius quam cautius sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consanguineis¹¹ nostris, iungeremur. muros civitatis, congregantibus se cum maxime Romanorum exercitibus, augere nobis quam diruere¹² tutius est. si qui ex Italia aut provinciis alienigenae¹³ in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit¹⁴ vel in suas quisque sedis refugerunt. deductis olim et nobiscum per conubium sociatis¹⁵ quique mox¹⁶ provenerunt haec patria est; nec vos adeo iniquos¹⁷ existimamus ut interfici a nobis parentes fratres liberos nostros velitis. vectigal¹⁸ et onera¹⁹ commerciorum²⁰ resolvimus: sint transitus²¹ incustoditi sed diurni et inermes, donec

¹ subiectus	onderworpen
² valere 2	vermogen
³ sincerus	onvermengd
⁴ agere 3	leven
⁵ spatium	tijdruimte
⁶ quando	aangezien
⁷ subire	ingaan op
⁸ aspernari	versmaden
⁹ condicio	situatie
¹⁰ facultas	gelegenheid
¹¹ consanguineus	bloedverwant
¹² diruere 3	vernietigen
¹³ alienigena	uitheems
¹⁴ absumere 3	vernietigen
¹⁵ sociare	verbinden
¹⁶ mox	vervolgens
¹⁷ iniquus	onbillijk
¹⁸ vectigal <i>n.</i>	belasting
¹⁹ onus, oneris <i>pl.</i>	heffingen
²⁰ commercia <i>n.pl.</i>	handel
²¹ transitus 4	doortocht

na een eind gemaakt te hebben aan de geneugten waarmee de Romeinen meer invloed hebben op hun onderworpenen dan met wapens. Jullie zullen als een onvermengd en ongeschonden volk dat de slavernij vergeten is hetzij op gelijk voet leven hetzij over anderen heersen.”

65. Nadat de Agrippinenses een tussentijd genomen hadden voor overleg, antwoordden ze als volgt, omdat noch angst voor de toekomst toeliet op die voorwaarden in te gaan, noch de situatie van dat moment toeliet die openlijk af te wijzen: “De eerste gelegenheid van vrijheid die gegeven is, hebben wij eerder hebzuchtig dan voorzichtig gegrepen, opdat wij ons aansloten bij jullie en de overige Germanen, onze bloedverwanten. Het is veiliger voor ons de muren van de burgerij te vergroten dan af te breken, omdat juist nu de legers van de Romeinen zich samenballen. Als er enige vreemdelingen uit Italia of de provincies in ons gebied waren, heeft de oorlog hen vernietigd of zijn zij ieder naar hun eigen woonplaatsen teruggevlucht. Voor hen die ooit naar deze kant van de Rijn zijn overgezet en met ons verbonden zijn door huwelijk en die daarna uit die huwelijken zijn voortgekomen, is dit het vaderland; en niet denken wij dat jullie zo onbillijk zijn dat jullie willen dat onze ouders, broers en onze kinderen door ons gedood worden. Wij heffen de belasting en heffingen op koopwaren op: laten de overgangen onbewaakt zijn, maar wel overdag en zonder wapens,

nova et recentia iura vetustate¹ in consuetudinem² vertuntur. arbitrum³ habebimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur⁴. 'sic lenitis⁵ Tencteris legati ad Civilem ac Veledam missi cum donis cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetrare⁶; sed coram⁷ adire adloquique Veledam negatum: arcebantur aspectu quo venerationis⁸ plus inesset. ipsa edita⁹ in turre; delectus¹⁰ e propinquis consulta responsaque ut internuntius¹¹ numinis portabat.

66. Labeo vlucht en Civilis is machtiger.

Civilis societate Agrippinensium auctus proximas civitates adfectare¹² aut adversantibus¹³ bellum inferre statuit. occupatisque Sunucis et iuventute¹⁴ eorum per cohortis composita, quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Baetasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria¹⁵ manu restitit, fretus¹⁶ loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat¹⁷. pugnabaturque in angustiis¹⁸ ambigue¹⁹ donec Germani transnatantes terga Labeonis invasere; simul Civilis, ausus an ex composito²⁰, intulit se agmini Tungrorum, et clara voce 'non ideo' inquit 'bellum sumpsimus, ut Batavi et Treviri gentibus imperent: procul haec a nobis adrogantia. accipite societatem: transgredior ad vos, seu me ducem seu militem mavultis.' movebatur vulgus

¹ vetustas	ouderdom
² consuetudo	gewoonte
³ arbiter 2	ooggetuige, scheidsrechter, rechter
⁴ sancire	bekrachtigen
⁵ lenire	zacht stemmen
⁶ perpetrare	verkrijgen, gedaan krijgen
⁷ coram	persoonlijk
⁸ veneratio	eerbied
⁹ editus	hoog
¹⁰ delectus	uitgelezen
¹¹ internuntius	tussenpersoon, een medium
¹² adfectare	streven naar
¹³ adversari	weerstand bieden
¹⁴ iuventus, -tutis	de weerbare jeugd
¹⁵ tumultuarius	samengeraapt
¹⁶ fretus + dat.	vertrouwend op
¹⁷ antecapere 5	vantevoren zich van iets meester maken
¹⁸ angustiae	engte
¹⁹ ambigue	zonder beslissing
²⁰ compositum	opzet

totdat de nieuwe en pas ingestelde rechten door langdurig gebruik omslaan in gewoonte. Wij zullen als scheidsrechter Civilis en Veleda hebben, bij wie de overeenkomsten bekrachtigd zullen worden.” Zo zijn, nadat de Tencteri zacht gestemd waren, gezanten naar Civilis en Veleda gestuurd met geschenken en ze hebben alles overeenkomstig de wens van de Agrippinenses gedaan gekregen; maar ze kregen niet toestemming Veleda persoonlijk te ontmoeten en toe te spreken; zij werden ver gehouden van haar te aanschouwen opdat daardoor des te meer verering in hen zou zitten. Zij zelf zat in een hoge toren: een uitgelezen verwant bracht als was hij een tussenbode van de goddelijke macht de orakels en antwoorden.

66. Toen Civilis door het bondgenootschap van de Agrippinenses versterkt was, besloot hij de dichtstbijzijnde burgerijen voor zich te winnen of om hen de oorlog aan te doen als zij zich verzetten. Nadat de Sunuci bezet waren en hun weerbare jeugd in cohorten ingedeeld was, heeft Claudius Labeo om te voorkomen dat hij verder zou gaan, met een samengerraapte groep Baetasii en Tungri en Nervii weerstand geboden; hij zag geen problemen in zijn positie, omdat hij tevoren de brug van de rivier de Maas had ingenomen. Er werd zonder beslisssing in een smal gebied gestreden, totdat de Germanen de rivier overzwommen en Labeo in de rug aanvielen; tegelijk viel Civilis hetzij uit roekeloosheid of volgens afspraak, de stoet der Tungri aan en hij zei met luide stem: “ Niet daarom hebben wij de oorlog aangevat, opdat de Bataven en Treviri over de volkeren zouden heersen: deze aanmatiging is ver van ons. Aanvaardt het bondgenootschap: ik steek over naar jullie, hetzij jullie mij verkiezen als leider hetzij als soldaat.” Het volk werd bewogen

condebantque gladios, cum Campanus ac Iuvenalis e primoribus Tungrorum universam ei gentem dedidere; Labeo antequam circumveniretur profugit. Civilis Baetasios quoque ac Nervios in fidem acceptos copiis suis adiunxit¹, ingens² rerum, percussis³ civitatum animis vel sponte inclinantibus⁴.

67. Sabinus vlucht.

Interea Iulius Sabinus proiectis⁵ foederis⁶ Romani monumentis Caesarem se salutare iubet magnamque et inconditam popularium⁷ turbam in Sequanos rapit, conterminam⁸ civitatem et nobis fidam; nec Sequani detractare⁹ certamen. fortuna melioribus adfuit: fusi Lingones. Sabinus festinatum¹⁰ temere¹¹ proelium pari formidine¹² deseruit; utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit, illic voluntaria¹³ morte interisse creditus. sed quibus artibus latebrisque¹⁴ vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum eius constantiam et insigne Epponinae uxoris exemplum suo loco reddemus. Sequanorum prospera¹⁵ acie belli impetus stetit. respiscere¹⁶ paulatim civitates fasque et foedera respicere, principibus¹⁷ Remis, qui per Gallias edicere¹⁸ ut missis legatis in commune¹⁹ consultarent, libertas an pax placeret.

¹ adiungere + <i>dat.</i>	verbinden aan
² ingens + <i>gen. partitivus</i>	geweldig qua
³ percellere 3	hevig schokken
⁴ inclinare <i>intr.</i>	neigen naar
⁵ proicere 5	tegen de grond werpen
⁶ foedus, -eris	verdrag
⁷ popularis	landgenoot
⁸ conterminus	aangrenzend
⁹ detractare	zich onttrekken aan
¹⁰ festinare	bespoedigen
¹¹ temere	zomaar, roekeloos
¹² formido	angst
¹³ voluntarius	vrijwillig
¹⁴ latebrae <i>pl.</i>	schuilplaats, uitvlucht, verborgenheid
¹⁵ prosperus	voorspoedig
¹⁶ respiscere 3	bij zinnen komen
¹⁷ princeps	leider, instigator
¹⁸ edicere 3	afkondigen
¹⁹ in commune	gemeenschappelijk

en zij staken de zwaarden in de schede, toen Campanus en Iuvenalis die tot de eersten van de Tungri behoorden, heel het volk aan hem overhandigden; voordat Labeo omsingeld werd, ging hij er vandoor. Civilis voegde ook de Baetasii en de Nervii aan zijn troepen toe, nadat hij ze had opgenomen in de vertrouwensrelatie met hem. Hij was nu geweldig machtig, terwijl de gemoederen van de burgerijen hevig geschokt waren of terwijl zij al uit eigen beweging naar hem neigden.

67. Intussen beval Iulius Sabinus, nadat hij de gedenktekens van het verdrag van de Romeinen tegen de grond had laten werpen, hem als Caesar te begroeten en nam ijlings een grote en ongeregelde menigte volksgenoten mee tegen de Sequani, een aangrenzende burgerij die ook ons trouw was; en niet hebben de Sequani zich onttrokken aan de strijd. Het geluk was met de beteren: de Lingones zijn op de vlucht gejaagd. Sabinus heeft de roekeloos bespoedigde strijd met gelijke angst verlaten; en om het gerucht van zijn dood in leven te roepen, heeft hij het landhuis, waar hij zijn toevlucht had gezocht, in brand laten steken, zodat men geloofde dat hij daar door zelfdoding om het leven was gekomen. Maar door wat voor trucs en in wat voor schuilplaatsen hij daarna zijn leven negen jaren heeft voortgezet en tegelijk de standvastigheid van zijn vrienden en het opvallende voorbeeld van zijn vrouw Eponnina zullen wij op de juiste plek tonen. Omdat de slaglinie van de Sequani succes had, stokte de oorlogsaandrang. De burgerijen kwamen geleidelijk bij zinnen en zij bekommerden zich weer om het goddelijk recht en de verdragen, terwijl de Remi de eersten waren die in de delen van Gallia hebben afgekondigd dat zij gezanten moesten sturen en gemeenschappelijk moesten overleggen of de vrijheid of de vrede behaagde.

68. Contrast en Iulius Valentinus

At Romae cuncta in deterius¹ audita Mucianumangebant, ne quamquam egregii duces (iam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat²) summam³ belli parum tolerarent⁴. nec relinquenda urbs sine rectore; et Domitiani indomitae⁵ libidines timebantur, suspectis, uti diximus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus praetorianis praepositus⁶ vim atque arma retinebat: eum Mucianus pulsum loco, ne sine solacio⁷ ageret⁸, annonae⁹ praefecit¹⁰. utque Domitiani animum Varo haud alienum¹¹ deleniret¹², Arrecinum Clementem, domui Vespasiani per adfinitatem¹³ innexum¹⁴ et gratissimum Domitiano, praetorianis praeposuit, patrem eius sub C. Caesare egregie functum¹⁵ ea cura dictitans, laetum militibus idem nomen, atque ipsum, quamquam senatorii ordinis, ad utraque munia¹⁶ sufficere¹⁷. adsumuntur e civitate clarissimus quisque et alii per ambitionem. simul Domitianus Mucianusque accingebantur¹⁸, dispari animo, ille spe ac iuventa properus¹⁹, hic moras²⁰ nectens²¹

¹ in deterius	erger, negatiever
² deligere 3	uitkiezen
³ summam belli	het oppercommando van de oorlog
⁴ tolerare	opgewassen zijn tegen
⁵ indomitus	ontembaar
⁶ praepondere 3 + dat.	aan het hoofd zetten van
⁷ solacium	troost
⁸ agere 3	leven
⁹ annona	korenvoorziening
¹⁰ praeficere 5 + dat.	aan het hoofd plaatsen van
¹¹ alienus + dat.	vijandig
¹² delenire	zacht stemmen
¹³ adfinitas	verwantschap
¹⁴ innexus + dat.	verbonden aan
¹⁵ fungi + abl.	vervullen
¹⁶ munia n.pl.	taken
¹⁷ sufficere 5	voldoende zijn
¹⁸ accingi	zich omgorden, zich uitrusten met, zich voorbereiden
¹⁹ properus	haastig
²⁰ mora	oponthoud
²¹ nectere 3	knopen, uitdenken, beramen

68. Maar in Rome hoorde men alles negatiever en dat boezemde Mucianus angst in dat de leiders, hoewel ze uitstekend waren (reeds had hij immers Gallus Annius en Petilius Cerialis uitgekozen) te weinig opgewassen zouden zijn tegen het oppercommando in de oorlog. En niet moest de stad zonder bestuurder achtergelaten worden; ook was men bang voor de onbeteugelde wellusten van Domitianus, terwijl Primus Antonius en Varus Arrius, zoals wij gezegd hebben, verdacht waren. Varus die aan het hoofd gesteld was van de praetoriaanse garde, hield gewapend geweld terug: Mucianus zette hem af en opdat hij niet zonder troost zou zijn, stelde hij hem aan het hoofd van de korenvoorziening. Opdat hij Domitianus' gemoed, dat helemaal niet vijandig jegens Varus was, zacht zou stemmen, heeft hij Arrecinus Clemens die met het huis van Vespasianus door verwantschap verbonden was en zeer geliefd aan Domitianus was, aan het hoofd van de praetoriaanse garde gezet, terwijl hij herhaaldelijk zei dat diens vader die taak onder Gaeus Caesar uitstekend vervuld heeft, dat diezelfde naam de soldaten vreugde bracht en dat hijzelf, hoewel hij van senatorenstad was, voldeed voor ieder van beide taken. Juist de beroemdsten van de burgerij en nog anderen werden door gelobby aangetrokken. Tegelijkertijd maakten zich Domitianus en Mucianus gereed, met verschillende instelling: de eerste was gehaast door hoop en jeugdige leeftijd en de laatste bedacht de ene na de andere reden van uitstel om daarmee de al te enthousiaste

quis flagrantem retineret, ne ferocia aetatis et pravis impulsoribus¹, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret². legiones victrices, octava, undecima, decima tertia Vitellianarum unaetvicensima, e recens conscriptis³ secunda Poeninis⁴ Cottianisque⁵ Alpius, pars monte Graio⁶ traducuntur; quarta decima legio e Britannia, sexta ac prima ex Hispania accitae⁷. Igitur venientis exercitus fama et suoapte ingenio ad mitiora⁸ inclinantes Galliarum civitates in Remos⁹ convenere. Trevirorum legatio illic opperiebatur¹⁰, acerrimo instinctore¹¹ belli Iulio Valentino. is meditata¹² oratione cuncta magnis imperiis obiectari¹³ solita contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit, turbidus¹⁴ miscendis¹⁵ seditionibus et plerisque gratus vaecordi¹⁶ facundia¹⁷.

69. Auspex' advies wint.

At Iulius Auspex e primoribus Remorum, vim Romanam pacisque bona dissertans¹⁸ et sumi bellum etiam ab ignavis¹⁹, strenuissimi²⁰

¹ impulsor aanspoorder

² consulere 3 + dat. zorgen voor

³ conscriptus gelicht

⁴ *Pennīnus en Poenīnus, a, um bij de Penninische Alpen (van Wallis tot N.-Italië) horend [de Grote St.-Bernhard tot de St.-Gotthard]*

⁵ *De Cottische Alpen is in ruime zin het deel van de Alpen dat ligt tussen de Maddalenapas en de Col du Mont Cenis. Ze vormen de grens tussen Frankrijk en Italië. De hoogste berg van de Cottische Alpen is de Monte Viso.*

⁶ mons Graius *de Grajische Alpen tussen Mont Cenis en Aosta*

⁷ accire laten komen

⁸ mitis zacht

⁹ *Rēmī, ōrum m Belgische volksstam bij de rivier de Marne en in de Ardennen; hun belangrijkste stad was Durocortorum, later Remis, nu Reims.*

¹⁰ opperiri afwachten

¹¹ instinator aanzetter

¹² meditatus zorgvuldig uitgewerkt

¹³ obiectare voor de voeten werpen

¹⁴ turbidus weerspanning

¹⁵ miscere 2 teweeg brengen

¹⁶ vaecors waanzinnig

¹⁷ facundia welbepaaldheid

¹⁸ dissertare grondig uiteenzetten, bespreken

¹⁹ ignavus laf

²⁰ strenuus energiek, onverdroten

tegen te houden om te voorkomen dat hij door de onstuimigheid van zijn leeftijd en terwijl hem de verkeerde lieden aandreven, als hij zich eenmaal bij het leger vervoegd had, ten aanzien van vrede en oorlog tot de verkeerde besluiten zou komen. De zegevierende legioenen het achtste, het tiende, het dertiende en het eenentwintigste van de legioenen van Vitellius, het tweede dat uit pas gelichten bestond, werden over de Penninische en Cottische Alpen geleid en een deel over de Grajische; het veertiende legioen werd uit Britannia, het zesde en eerste werden uit Spanje ontboden. Dus tengevolge van het gerucht van de komst van het leger en omdat ze al van eigen aard geneigd waren tot harder optreden, kwamen de delen van Gallia bijeen in het gebied der Remi. Daar wachtte een gezantschap van de Treviri, terwijl Iulius Valentinus de hevigste voorstander van oorlog was. Hij kwam met een zorgvuldig uitgewerkte rede met een stortvloed aan alles wat gewoon was grote machten voor de voeten gegooid te worden en een stortvloed aan verwijten en een overloed aan afgunst tegen het Romeinse volk; hij was opstandig, want hij bracht opstanden teweeg en hij had op de meesten invloed door zijn waanzinnige welbespraaktheid.

69. Maar doordat Iulius Auspex, lid van de aanzienlijken van de Remi een betoog over de kracht van Rome en de voordelen van de vrede hield en over het feit dat de oorlog ook door lafaards begonnen werd, maar gevoerd wordt met het gevaar van juist de sterksten,

cuiusque periculo geri, iamque super caput¹ legiones, sapientissimum quemque reverentia² fideque, iuniores periculo ac metu continuit³: et Valentini animum laudabant, consilium Auspicii sequebantur. constat obstitisse⁴ Trevis Lingonibusque apud Gallias, quod Vindicis motu⁵ cum Verginio steterant⁶. deterruit plerosque provinciarum aemulatio⁷: quod bello caput? unde ius auspiciumque⁸ peteretur? quam, si cuncta provenissent⁹, sedem imperio legerent? nondum victoria, iam discordia erat, aliis foedera, quibusdam opes virisque aut vetustatem originis per iurgia¹⁰ iactantibus¹¹: taedio¹² futurorum praesentia placuere. scribuntur ad Treviros epistulae nomine Galliarum ut abstinere¹³ armis, impetrabili¹⁴ venia et paratis deprecatoribus¹⁵, si paeniteret: restitit idem Valentinus obstruxitque¹⁶ civitatis suae auris¹⁷, haud perinde instruendo¹⁸ bello intentus quam frequens¹⁹ contionibus.

70. Geen eensgezind optreden

Igitur non Treviri neque Lingones ceteraeve rebellium²⁰ civitates pro²¹ magnitudine suscepti¹ discriminis agere; ne duces quidem in unum²

¹ super caput esse	op de nek zitten
² reverentia	eerbied
³ continere 2	bedwingen, beteugelen
⁴ obsistere 3	tegen iemand spreken
⁵ motus 4	opstand, beweging
⁶ stare cum + <i>abl.</i>	aan de kant staan van
⁷ aemulatio	concurrentie
⁸ auspicium	voorteken, opperbevel
⁹ provenire	slagen
¹⁰ iurgium	ruzie
¹¹ iactare	in de mond hebben, verkondigen, zich beroemen op
¹² taedium	afkeer
¹³ abstinere 2 + <i>abl.</i>	zich onthouden van
¹⁴ impetrabilis	gemakkelijk verkrijgbaar
¹⁵ deprecator	verdediger, voorspraak
¹⁶ obstruere 3	blokkeren
¹⁷ auris	oor
¹⁸ instruere 3	regelen
¹⁹ frequens + <i>abl.</i>	dikwijls aanwezig op
²⁰ rebellis	opstandig
²¹ pro + <i>abl.</i>	in overeenstemming met

en dat reeds de legioenen hun op de nek zaten, heeft hij juist de verstandigsten door ontzag en trouw, de jongeren door het gevaar en angst bedwongen: en ze prezen wel Valentinus' instelling, maar ze volgden Auspex' advies. Vast staat dat in het nadeel van de Treviri en de Lingones bij de delen van Gallia het feit geweest is dat zij bij de beweging van Vindex aan de kant van Verginius gestaan hebben. De meesten werden afgeschrikt door de concurrentie van de provincies: welk hoofd zou de oorlog hebben? Op grond waarvan zou men aanspraak op het opperbevel maken? Er was nog geen overwinning, maar al wel tweedracht, terwijl sommigen verdragen ten toon stelden en anderen al ruziënd pronkten met machtsmiddelen en strijdkrachten of de ouderdom van hun oorsprong: door afkeer van wat ging komen, beviel het heden. Er werd uit naam van de delen van Gallia een brief aan de Treviri geschreven om zich te onthouden van wapens; vergiffenis zou gemakkelijk te verkrijgen zijn en er waren lieden die konden bemiddelen, als ze spijt hadden; dezelfde Valentinus bood weerstand en hij blokkeerde de oren van zijn burgerij; hierbij was hij niet zozeer bezig met het regelen van de oorlog als wel dikwijls aanwezig op vergaderingen.

70. Dus hebben noch de Treviri noch de Lingones of de overige burgerijen van de opstandelingen in overeenstemming met de omvang van het ondernomen gevaar gehandeld; zelfs niet

¹ suscipere 5

op zich nemen

² in unum

eensgezind

consulere¹, sed Civilis avia² Belgarum circumibat, dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur³; Classicus segne⁴ plerumque⁵ otium trahens velut parto imperio fruebatur; ne Tutor quidem maturavit⁶ superiorem Germaniae ripam et ardua⁷ Alpium praesidiis claudere. atque interim unaetvicensima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Raetiam inrupere⁸; accessit ala Singularium excita⁹ olim a Vitellio, deinde in partis Vespasiani transgressa. praeerat Iulius Briganticus sorore Civilis genitus¹⁰, ut ferme¹¹ acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Trevirorum copias, recenti Vangionum, Caeracatium, Tribocorum dilectu¹² auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis¹³ spe aut metu subactis¹⁴ legionariis; qui primo cohortem praemissam a Sextilio Felice interficiunt, mox ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio¹⁵ rediere, secutis Tribocis Vangionibusque et Caeracatibus. Tutor Trevisis comitantibus, vitato¹⁶ Mogontiaci, Bingium¹⁷ concessit, fidens loco, quia pontem Navae¹⁸ fluminis abruperat, sed incursu¹⁹ cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado²⁰ proditus fususque. ea clade perculsi²¹ Treviri, et plebes omissis armis per agros

¹ consulere 3	een besluit nemen
² avius	onbegaanbaar
³ niti 3	ernaar streven
⁴ segnis	traag, nonchalant
⁵ plerumque	meestal, doorgaans
⁶ maturare	zich haasten
⁷ arduum	steile hoogte
⁸ inrumpere 3	binnenvallen
⁹ excire	oproepen
¹⁰ genitus + <i>abl.</i>	zoon van
¹¹ ferme	gewoonlijk, bijna altijd
¹² delectus 4	lichting
¹³ corrumpere 3	verleiden
¹⁴ subigere 3	onderwerpen
¹⁵ transfugium	het overlopen
¹⁶ vitare	vermijden
¹⁷ Bingium	Bingen aan de Rijn
¹⁸ Nava	de Nahe, rivier bij Bingen die daar in de Rijn stroomt
¹⁹ incursus 4	het aanstormen, aanval
²⁰ vadum	ondiepte
²¹ percellere 3	hevig schokken

de leiders hebben eensgezind een besluit genomen; maar Civilis maakte een omweg via de onbegaanbare delen van de Belgen, terwijl hij ernaar streefde Claudius Labeo gevangen te nemen of hem met geweld te verjagen; Classicus bleef doorgaans nonchalant niets doen en hij genoot van het gezag als was dat al zeker; zelfs niet Tutor haastte zich de oever van de bovenloop van de Rijn in Germania en de steile hoogtes van de Alpen met bezettingstroepen af te sluiten. Intussen zijn het 21^e legioen Vindonissa en Sextilius Felix met hulpcohorten via Raetia binnengedrongen; daarbij sloot zich een ruiterskadron van de persoonlijke garde aan dat ooit ontboden was door Vitellius en dat daarna overgelopen was naar de partij van Vespasianus. Aan het hoofd stond Iulius Briganticus, de zoon van Civilis' zuster, die gehaat aan en vijandig jegens zijn oom was hetgeen niet vreemd is aangezien bijna altijd de haatgevoelens van naasten zeer hevig zijn. Tutor versterkte de troepen van de Treviri, die met een recentelijke lichting van de Vingiones, Caeracates en Triboci uitgebreid waren, met oudgediende infanteristen en ruiters, nadat de legioensoldaten door hoop verdorven waren of door angst onderworpen; zij doodden eerst een cohort dat door Sextilius Felix vooruit gestuurd was, daarna zijn zij, toen de Romeinse leiders en legers in aantocht waren, teruggekeerd door eervol over te lopen, terwijl de Triboci en Vangiones en Caeracates volgden. Tutor week onder begeleiding van de Treviri na Mogontiacum vermeden te hebben naar Bingen, terwijl hij op die plek vertrouwde, omdat hij de brug over de rivier de Nava had afgebroken, maar hij is tengevolge van een aanval van de cohorten die Sextilius leidde en nadat een doorwaadbare plek gevonden was, verraden en op de vlucht gejaagd. Door deze nederlaag zijn de Treviri hevig geschokt en het volk liet de wapens in de steek en zwierf over de akkers;

palatur: quidam principum, ut primi posuisse¹ bellum viderentur, in civitates quae societatem Romanam non exuerant, perfugere. legiones a Novaesio Bonnaque in Treviros, ut supra memoravimus, traductae se ipsae in verba Vespasiani adigunt. haec Valentino absente gesta; qui ubi adventabat furens cunctaque rursus in turbas² et exitium conversurus³, legiones in Mediomatricos⁴, sociam civitatem, abscessere: Valentinus ac Tutor in arma Treviros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis quo minore spe veniae⁵ cresceret vinculum⁶ sceleris.

71. Slag te Rigidolum

Hic belli status⁷ erat cum Petilius Cerialis Mogontiacum venit. eius adventu erectae⁸ spes; ipse pugnae avidus⁹ et contemnendis quam cavendis hostibus melior, ferocia¹⁰ verborum militem incendebat, ubi primum congredi licuisset, nullam proelio moram¹¹ facturum. dilectus per Galliam habitos in civitates remittit ac nuntiare iubet sufficere¹² imperio legiones: socii ad munia pacis redirent securi¹³ velut confecto bello quod Romanae manus excepissent. auxit ea res Gallorum obsequium¹⁴: nam recepta iuventute facilius tributa tolerare, proniores¹⁵ ad officia quod spernebantur. at Civilis et Classicus ubi pulsum Tutorem, caesos Treviros, cuncta hostibus prospera¹⁶ accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias

¹ ponere 3	opzeggen, laten varen
² turba	verwarring
³ convertere 3 in + acc.	veranderen in
⁴ Mediomatrici	de Mediomatrici, bij het huidige Metz
⁵ venia	vergiffenis
⁶ vinculum	boei
⁷ status 4	toestand
⁸ erigere 3	opwekken
⁹ avidus + gen.	verlangend naar
¹⁰ ferocia	woestheid
¹¹ mora	uitstel
¹² sufficere 5 + dat.	voldoende zijn
¹³ securus	zorgeloos
¹⁴ obsequium	gehoorzaamheid, volgzzaamheid
¹⁵ pronus	geneigd
¹⁶ prosperus	voorspoedig

sommige vorsten zijn, opdat zij als eersten de oorlog schenen te hebben neergelegd, naar de burgerijen gevlucht die hun bondgenootschap met Rome niet hadden afgelegd. De legioenen zijn van Novaesium en Bonna naar de Treviri, zoals wij boven hebben gemeld, overgebracht en zij gingen er uit zichzelf toe over de eed van trouw aan Vespasianus af te leggen. Dit is gedaan bij afwezigheid van Valentinus. Toen hij in alle staten er aankwam van plan alles weer te veranderen in onrust en tot verderf, zijn de legioenen weggegaan naar Mediomatrici, een bevriende burgerij. Valentinus en Tutor trokken de Treviri terug naar de wapens, nadat de ondercommandanten Herennius en Numisius gedood waren, opdat door een des te kleinere hoop op vergeving de band van de misdaad zou groeien.

71. Dit was de staat van de oorlog, toen Petilius Cerialis naar Mogontiacum kwam. Door zijn komst waren de verwachtingen gespannen. Omdat hij zelf naar oorlog verlangde en beter was in het verachten van dan het oppassen voor vijanden, zette hij telkens door strijd lustige woorden de soldaten in vlam en vuur; het was namelijk zijn bedoeling de oorlog niet uit te stellen, wanneer hij eenmaal de mogelijkheid had gehad slaags te raken. Hij stuurde de lichten die in Gallia gehouden waren terug naar hun burgerijen en beval te berichten dat de legioenen voldoende waren voor het rijk: de bondgenoten moesten, zo zei hij, zorgeloos terugkeren naar de taken van de vrede, als was de oorlog beëindigd, omdat Romeinse handen die aangevat hadden. De volgende zaak vergrootte de gehoorzaamheid van de Galliërs: ze verdroegen namelijk makkelijker de belastingen, toen ze hun jeugd weer terug hadden gekregen, want ze waren nu meer geneigd tot hun taken, omdat ze afgewezen werden. Maar zodra Civilis en Classicus hadden vernomen dat Tutor verdreven was, de Treviri afgemaakt waren, alles voor de vijand op rolletjes liep, hebben ze in paniek en in de haast, terwijl zij de

conducunt¹, crebris interim nuntiis Valentinum monuere ne summae rei periculum faceret. eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviori itinere legiones in hostem verterent, contracto² quod erat militum Mogontiaci quantumque secum transvexerat³, tertiis castris⁴ Rigodulum⁵ venit, quem locum magna Trevirorum manu Valentinus insederat⁶, montibus aut Mosella amne saeptum⁷; et addiderat fossas⁸ obicesque⁹ saxorum. nec deterruere¹⁰ ea munimenta Romanum ducem quo minus peditem perrumpere iuberet, equitum aciem in collem erigeret¹¹, spreto hoste, quem¹² temere collectum haud ita loco iuvari ut non plus¹³ suis in virtute foret. paulum morae¹⁴ in adscensu, dum missilia hostium praevehuntur¹⁵: ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur¹⁶. et pars equitum aequioribus¹⁷ iugis circumvecta¹⁸ nobilissimos Belgarum, in quis ducem Valentinum, cepit.

72. Cerialis in de colonia der Treviri

Cerialis postero die coloniam Trevirorum ingressus est, avido milite eruendae¹⁹ civitatis. hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam; horum scelere clausas caesasque legiones. quid tantum Cremonam

¹ conducere 3	verzamelen
² contrahere 3	samentrekken
³ transvehere 3	overzetten
⁴ castra <i>n.pl.</i>	kamp, dagmars
⁵ Rigodulum	Riol, ten noordoosten van Trier
⁶ insidere 3, -sedi	bezetten
⁷ saepire	omgeven
⁸ fossa	gracht
⁹ obex	dam, wal
¹⁰ deterrere 2 quominus + <i>con.</i>	iemand ervan afschrikken te/dat
¹¹ erigere 3 in + <i>acc.</i>	opstellen tegen
¹² <i>Vul aan</i> putabat.	
¹³ plus <i>sc. auxilii</i>	
¹⁴ mora	oponthoud
¹⁵ praevehi 3	voorbijvliegen
¹⁶ praecitare	voorover naar beneden gooien
¹⁷ aequus	vlak, gunstig gelegen
¹⁸ circumvehi	rondrijden
¹⁹ eruere 3	vernietigen

troepen van hun manschappen bijeenbrachten, intussen met talrijke berichten Valentinus gemaand niet de eindbeslissing in gevaar te brengen. Des te sneller bereikte Cerialis, nadat mensen naar de Mediomatrici gestuurd waren om via een kortere weg de legioenen op de vijand af te sturen, in drie dagmarsen Rigidolum, nadat hij wat er aan soldaten in Mogontiacum was en zo veel als hij samen met hem had meegenomen, bijeen had gebracht. Rigidolum was met een grote schare Treviri door Valentinus bezet en door bergen of de rivier de Mosella omgeven; en hij had daaraan grachten en stenen wallen toegevoegd. En niet schrikten deze versterkingen de Romeinse aanvoerder ervan af de infanterie te bevelen een doorbraak te forceren en om een linie van de ruitery tegen de heuvel op te stellen, uit verachting van de vijand die zomaar verzameld was en niet zo door de locatie geholpen werd dat Cerialis' manschappen niet meer hulp in hun eigen moed zouden hebben. Bij de beklimming werden ze weinig belemmerd, terwijl de projectielen van de vijand voorbijvlogen; zodra ze slaags geraakt waren, werden zij naar beneden gedrongen en, als stortte een bouwwerk in, hals over kop naar beneden gegooid. Een deel van de ruitery reed via gelijkmatiger heuvelruggen om en nam de adelijksten van de Belgen gevangen, onder wie de aanvoerder Valentinus.

72. De volgende dag is Cerialis de colonia der Treviri binnengetrokken, terwijl de soldaten de stad verlangden te vernietigen. Dit was het vaderland van Classicus, zo zeiden zij, dit het vaderland van Tutor; door hun misdaad waren legioenen opgesloten en afgemaakt. Wat voor zo grote daad had Cremona gepleegd?

meruisse¹? quam e gremio² Italiae raptam quia unius noctis moram³ victoribus attulerit. stare in confinio⁴ Germaniae integram sedem spoliis exercituum et ducum caedibus ovanter⁵. redigeretur⁶ praeda in fiscum⁷: ipsis sufficere ignis et rebellis coloniae ruinas, quibus tot castrorum excidia⁸ pensarentur⁹. Cerialis metu infamiae, si licentia saevitiaque imbuere¹⁰ militem crederetur, pressit¹¹ iras: et parvum, posito civium bello ad externa¹² modestiores¹³. convertit inde animos accitarum e Mediomatrici legionum miserabilis aspectus¹⁴. stabant conscientia¹⁵ flagitii maestae, fixis in terram oculis: nulla inter coeuntis¹⁶ exercitus consalutatio; neque solantibus¹⁷ hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes. nec proinde periculum aut metus quam pudor ac dedecus obstupefecerat¹⁸, attonitis¹⁹ etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere²⁰ non ausi lacrimis ac silentio veniam poscebant, donec Cerialis mulceret²¹ animos, fato acta dictitans quae militum ducumque discordia vel fraude hostium evenissent²². primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent: priorum facinorum²³

¹ merere 2	zich schuldig maken aan, plegen
² gremium	schoot
³ mora	oponthoud
⁴ confinium	grensgebied
⁵ ovare	juichen
⁶ redigere 3	afdragen
⁷ fiscus	staatskas
⁸ excidium	vernietiging
⁹ pensare + <i>abl.</i>	laten opwegen tegen
¹⁰ imbuere + <i>abl.</i>	drenken in
¹¹ premere 3	onderdrukken
¹² externa <i>n.pl.</i>	het buitenland
¹³ modestus	bescheiden
¹⁴ aspectus 4	aanblik
¹⁵ conscientia	het bewustzijn
¹⁶ coire	ontmoeten
¹⁷ solari	troosten
¹⁸ obstupefacere 5	doen verstommen
¹⁹ attonare	verbijstere
²⁰ adhibere 2	aanwenden
²¹ mulcere 2	strelen, kalmeren
²² evenire	gebeuren
²³ facinus	daad

Want zij was uit de schoot van Italia weggerukt omdat ze de winnaars één nacht respijt had bezorgd. In het grensgebied van Germania stond ongeschonden de stede, die over buit behaald op de legers en de moord op de generaals juichte. De buit moest worden teruggebracht naar de staatskas: voor hen zelf zou de brand en de ineenstoring van de opstandige colonia voldoende zijn, omdat dat zou opwegen tegen de vernietiging van zovele kampen. Cerialis heeft uit angst voor de smaad, als men zou geloven dat hij de soldaten zou drenken in teugelloosheid en wreedheid, de woedegevoelens de kop ingedrukt en ze gehoorzaamden, want na het beëindigen van de burgeroorlog waren ze bescheidener ten aanzien van het buitenland. Vervolgens werden de gemoederen veranderd door de deerniswekkende aanblik van de legioenen die van de Mediomatrici ontboden waren. Ze stonden door hun bewustzijn van hun schanddaad bedroefd, terwijl hun ogen op de grond gericht waren: er werd niet gegroet tussen de legers, toen die elkaar ontmoetten. Zij gaven geen antwoord aan hen die hen troostten of aanspoorden, maar ze waren verborgen in de tenten en vermeden het licht zelf. En niet zozeer gevaar of angst als wel schaamte en smaad hadden hen verstomd, terwijl ook de winnaars verbijsterd waren die zonder hun stem en smeekbeden te durven gebruiken met tranen en stilte om vergiffenis smeekten, totdat Cerialis de gemoederen bedaarde door herhaaldelijk te zeggen dat door het lot gedaan was, wat door de ruzie onder de soldaten en leiders of door bedrog van de vijanden gebeurd was; zij moesten, zo zei hij, die dag als eerste van hun militaire dienst en van hun eed van trouw zien; dat de eerdere

neque imperatorem neque se meminisse. tunc recepti¹ in eadem castra, et edictum per manipulos ne quis in certamine iurgiove seditionem aut cladem commilitoni² obiectaret.

73. Toespraak tot de Treviri en Lingones

Mox Treviros ac Lingonas³ ad contionem⁴ vocatos ita adloquitur: 'neque ego umquam facundiam⁵ exercui⁶, et populi Romani virtutem armis adfirmavi: sed quoniam apud vos verba plurimum valent bonaque ac mala non sua natura⁷, sed vocibus seditiosorum aestimantur⁸, statui⁹ pauca disserere¹⁰ quae profligato¹¹ bello utilius sit vobis audisse quam nobis dixisse. terram vestram ceterorumque Gallorum ingressi sunt duces imperatoresque Romani nulla cupidine, sed maioribus vestris invocantibus¹², quos discordiae usque ad exitium fatigabant¹³, et acciti auxilio Germani sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant¹⁴. quot proeliis¹⁵ adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus quove eventu¹⁶ Germanica bella tractaverimus¹⁷, satis clarum. nec ideo Rhenum insedimus¹⁸ ut Italiam tueremur¹⁹, sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur²⁰. an vos cariores Civili

¹ recipere 5	terugtrekken
² commilito	medesoldaat
³ <i>Lingonas, acc. pl. van Lingones</i>	
⁴ contio	vergadering
⁵ facundia	welbespraaktheid
⁶ exercere 2	zich oefenen in
⁷ natura	aard
⁸ aestimare	schatten
⁹ statuere 3	beslissen
¹⁰ disserere 3	uiteenzetten
¹¹ profligare	beëindigen
¹² invocare	een beroep doen
¹³ fatigare	vermoeien
¹⁴ imponere 3 + dat.	leggen op
¹⁵ <i>vul aan contenderimus; dit moet afgeleid worden uit trataverimus, hetgeen zeugmatisch gebruikt is; strijden, zich meten met</i>	
¹⁶ eventus 4	uitkomst
¹⁷ tractare	ter hand nemen
¹⁸ insidere 3, -sedi	bezetten
¹⁹ tueri	beschermen
²⁰ potiri + abl.	zich eigen maken

misdaden noch door de keizer noch door hemzelf herinnerd werd. Toen zijn ze in hetzelfde kamp opgenomen en is er verspreid over de manipels uitgevaardigd dat niemand tijdens een ruzie of scheldpartij hun medesoldaat opstand of bloedbad mocht verwijten.

73. Daarna sprak hij de Treviri en Lingones als volgt toe, nadat ze ter vergadering geroepen waren: “En ik heb nooit welsprekendheid bedreven en ik heb de deugd van de het Romeinse volk met wapens bevestigd, maar omdat bij jullie woorden zeer veel vermogen en het goede en slechte niet op hun eigen aard, maar op de woorden van opstandigen beoordeeld worden, heb ik besloten een paar dingen te zeggen waarvan het, nu de oorlog beëindigd is, voor jullie nuttiger is die gehoord te hebben dan voor ons ze gezegd te hebben. Jullie grondgebied en dat van de andere Galliërs is door Romeinse generaals en imperatores niet uit enig verlangen van hen betreden, maar omdat jullie voorouders een beroep op hen deden, die door tweedracht tot aan hun dood vermoeid werden; en de Germanen die te hulp geroepen waren, hadden hun bondgeoten evenzeer als hun vijanden de slavernij opgelegd. In hoeveel gevechten tegen de Cimbren en Teutonen, met hoe grote inspanningen van onze legers of met wat voor afloop wij de Germaanse oorlogen ter hand genomen hebben, is duidelijk. En niet daarom hebben wij de Rijn bezet om namelijk Italia te beschermen, maar om te voorkomen dat nog een Ariovistus zich het koningschap van de delen van Gallië eigen zou maken. Of geloven jullie dat jullie aan Civilis en de Bataven

Batavisque et transrhenanis gentibus creditis quam maioribus eorum patres avique vestri fuerunt? eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia et mutandae¹ sedis amor, ut relictis paludibus² et solitudinibus³ suis fecundissimum⁴ hoc solum vosque ipsos possiderent: ceterum libertas et speciosa⁵ nomina praetexuntur⁶; nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit ut non eadem ista vocabula usurparet⁷.'

74. Cerialis stelt gerust.

'Regna bellaque per Gallias semper fuere donec in nostrum ius⁸ concederetur⁹. nos, quamquam totiens lacessiti¹⁰, iure victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur; nam neque quies gentium sine armis neque arma sine stipendiis¹¹ neque stipendia sine tributis haberi queunt¹²: cetera in communi sita¹³ sunt. ipsi plerumque legionibus nostris praesidetis¹⁴, ipsi has aliasque provincias regitis; nihil separatum clausumve. et laudatorum principum usus¹⁵ ex aequo quamvis procul agentibus¹⁶: saevi proximis ingruunt¹⁷. quo modo sterilitatem¹⁸ aut nimios imbris et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. vitia erunt, donec homines, sed neque haec continua¹⁹ et meliorum

¹ mutare	ruilen, veranderen
² palus, paludis	moeras
³ solitudo	eenzaamheid, afgelegen streek
⁴ fecundus	vruchtbaar
⁵ speciosus	schoonschijnend
⁶ praetexere 3	als voorwendsel gebruiken
⁷ usurpare	gebruiken, in de mond nemen
⁸ ius, iuris	gezag, macht
⁹ concedere 3 in + <i>acc.</i>	terechtkomen in
¹⁰ lacessere 3	uitdagen, aanvallen
¹¹ stipendium	soldij, dienst, belasting, <i>pl.</i> krijgsdienst
¹² quire	kunnen
¹³ situm esse in + <i>abl.</i>	berusten op
¹⁴ praesidere 2 + <i>dat.</i>	de leiding hebben over
¹⁵ usus 4	gebruik, nut, voordeel
¹⁶ <i>sc. vobis</i> ; agere 3	leven
¹⁷ ingruere 3 + <i>dat.</i>	overvallen
¹⁸ sterilitas	onvruchtbaarheid
¹⁹ continuus	ononderbroken

en de volkeren over de Rijn geliefder zijn geweest dan dat jullie vaders en grootvaders aan hun voorouders zijn geweest? De Germanen hebben altijd dezelfde reden om over te steken naar de delen van Gallia: wellust en hebzucht en liefde om van verblijfplaats te veranderen opdat zij na hun moerassen en woestenijen verlaten te hebben deze zeer vruchtbare grond en jullie zelf zouden bezitten; maar vrijheid en schoonschijnende begrippen worden voorgehouden en niemand heeft slavernij van een ander en heerschappij voor zich gewenst zonder diezelfde termen te gebruiken.

74. Er zijn altijd koningschappen en oorlogen geweest in de delen van Gallia totdat jullie je onder ons recht begaven. Hoewel wij zo vaak uitgedaagd zijn, hebben wij door het recht van de overwinning alleen dit aan jullie toegevoegd waardoor wij de vrede beschermden; want noch kan de rust onder de volken zonder wapens gehandhaafd worden noch kan er sprake zijn van wapens zonder krijgsdienst noch van krijgsdienst zonder belastingen; de rest gaat ons beide aan. Jullie zelf staan zeer vaak aan het hoofd van onze legioenen, jullie zelf besturen deze en andere provincies; niets is gescheiden of afgesloten. Ook hebben jullie evenzeer voordeel van onze geprezen keizers ook al leven die ver weg; als ze wreed zijn, overvallen ze hun naasten. Evenals onvruchtbaarheid en al te heftige regenbuien en andere natuurrampen, moeten jullie zo de weeldezucht of hebzucht van de heersers verdragen. Er zullen gebreken zijn, zolang als er mensen zijn, maar zowel zullen die niet onafgeboken zijn als ook worden zij door

interventu¹ pensantur²: nisi forte Tutore et Classico regnantibus moderatius imperium speratis, aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus quibus Germani Britannique arceantur. nam pulsus, quod di prohibeant³, Romanis quid aliud quam bella omnium inter se gentium existent⁴? octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages⁵ haec coaluit⁶, quae convelli⁷ sine exitio convellentium non potest: sed vobis maximum discrimen, penes⁸ quos aurum et opes, praecipuae bellorum causae. proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem iure obtinemus⁹, amate colite: moneant vos utriusque fortunae documenta ne contumaciam¹⁰ cum pernicie¹¹ quam obsequium cum securitate malitis.' tali oratione graviora metuentis composuit¹² erexitque.

75. Een brief aan Cerialis

Tenebantur¹³ victore exercitu Treviri, cum Civilis et Classicus misere ad Cerialem epistulas, quarum haec sententia fuit: Vespasianum, quamquam nuntios occultarent¹⁴, excessisse vita, urbem atque Italiam interno bello consumptam¹⁵, Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina: si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum suarum contentos; si proelium mallet, ne id quidem abnuere. ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum qui attulerat <et> ipsas epistulas ad Domitianum misit. Hostes divisim copiis advenere

¹ intervenus 4	tussenkomst
² pensare	compenseren
³ prohibere 2	verhinderen
⁴ existere 3	opduiken
⁵ compages f	samenvoeging, organisme
⁶ coalescere 3	toenemen, sterker worden, samengroeien
⁷ convellere 3	uiteentrekken, ontwrichten
⁸ penes + acc.	in het bezit van
⁹ obtinere 2	hebben, bezitten
¹⁰ contumacia	eigenzinnigheid, onbuigzaamheid
¹¹ perniciēs 5	ondergang
¹² componere 3	tot rust brengen
¹³ tenere 2	tegenhouden
¹⁴ occultare	geheimhouden
¹⁵ consumere 3	verteren

tussenkomst van betere omstandigheden gecompenseerd; maar misschien hopen jullie onder het koningschap van Tutor en Classicus op een gematigder gezag. Of zullen bij lagere belastingen dan nu legers op de been gebracht worden waarmee de Germanen en Britanni geweed worden? Maar als de Romeinen verdreven zijn, hetgeen de goden mogen verhinderen, wat zal dan wel verder de kop opsteken dan oorlogen tussen alle volkeren onderling? Door het lot en de tucht van 800 jaren is dit organisme samengegroeid dat niet uiteengerukt kan worden zonder de ondergang van wie het uiteenrukt. Maar voor jullie, die goud en machtmiddelen bezitten, vormen het grootste gevaar de bijzondere oorzaken van oorlogen. Daarom moeten jullie de vrede en de stad, die wij overwonnenen en overwinnaars met hetzelfde recht bezitten, beminnen en vereren: laten de voorbeelden van ieder van beide situaties jullie ertoe manen niet de voorkeur te geven aan onbuigzaamheid tezamen met jullie ondergang boven gehoorzaamheid tezamen met zorgeloosheid.” Met zo’n rede heeft hij de mensen die erger vreesden, bedaard en moed gegeven.

75. Door het zegevierende leger werden de Treviri in bedwang gehouden, toen Civilis en Classicus naar Cerialis een brief stuurden waarvan dit de inhoud was: Vespasianus zou, hoewel men de berichten daarover geheim hield, verscheiden zijn; Roma en Italia zouden door interne oorlog verteerd zijn; van Mucianus en Domitianus waren de namen zonder betekenis en zonder strijdmacht; als Cerialis het gezag van de delen van Gallia wilde, waren zij zelf tevreden met de grenzen van hun eigen burgerijen; als hij oorlog prefereerde, zouden ze zelfs dat niet afwijzen. Naar aanleiding hiervan reageerde Cerialis geenszins op Civilis en Classicus: hij stuurde de man die de brief gebracht had en de brief zelf naar Domitianus. De vijanden kwamen, nadat de strijdkrachten verdeeld waren,

undique. plerique culpabant¹ Cerialem passum² iungi quos discretos³ interciper⁴ licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit, quis temere antea intutis⁵ consederat.

76. Civilis keurt Tutors plan goed.

Apud Germanos diversis sententiis certabatur. Civilis opperiendas⁶ Transrhenanorum gentis, quarum terrore fractae populi Romani vires obtererentur⁷: Gallos quid aliud quam praedam victoribus? et tamen, quod roboris sit, Belgas secum palam aut voto stare⁸. Tutor cunctatione⁹ crescere rem Romanam adfirmabat¹⁰, coeuntibus undique exercitibus: transvectam e Britannia legionem, accitas ex Hispania, adventare ex Italia; nec subitum¹¹ militem, sed veterem expertumque¹² belli. nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere; pecuniamque ac dona, quis solis corrumpantur, maiora apud Romanos, et neminem adeo in arma pronum¹³ ut non idem pretium quietis quam periculi malit. quod si statim congrediantur, nullas esse Ceriali nisi e reliquiis¹⁴ Germanici exercitus legiones, foederibus¹⁵ Galliarum obstrictas¹⁶. idque ipsum quod inconditam¹⁷ nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum¹⁸ illis ducique temeritatis¹: ausuros rursus

¹ culpāre	beschuldigen
² sc. esse	
³ discretus	gescheiden, apart
⁴ interciperē 5	onderscheppen, onderweg opvangen
⁵ intutus	onverdedigd
⁶ opperiri	afwachten
⁷ obterere 3	in de pan hakken
⁸ stare cum + abl.	staan aan de kant van
⁹ cunctatio	het talmen
¹⁰ adfirmare	verzekeren
¹¹ subitus	plotseling, haastig bijeengebracht
¹² experts + gen.	ervaren in
¹³ pronus in + acc.	geneigd tot
¹⁴ reliquiae	de resten
¹⁵ foedus, -eris	verbond, verdrag
¹⁶ obstringere 3	verplichten
¹⁷ inconditus	ongeordend
¹⁸ alimentum	voedsel

van alle kanten. Zeer velen beschuldigden Cerialis ervan dat hij het had toegestaan dat zij die hij had kunnen onderscheppen, toen ze nog gescheiden waren, zich verbonden. Het Romeinse leger omgaf het kamp met een gracht en wal waar het zich voordien zo maar zonder bescherming had neergelaten.

76. Bij de Germanen was er door verschillende opvattingen een heftige discussie. Civilis vond dat men moest wachten op de volkeren over de Rijn, uit angst voor wie de strijdkrachten van het Romeinse volk zouden breken en dan in de pan gehakt zouden worden: de Galliërs zouden alleen maar buit voor de winnaars zijn. Maar toch stond wat er aan kracht was, de Belgen, aan zijn zijde, openlijk of in hun hart. Tutor verzekerde dat de Romeinse zaak door getalm groeide, omdat van alle kanten legers bijeenkwamen: vanuit Britannia was een legioen overgezet, er waren er vanuit Britannia ontboden, er kwamen er uit Italia; en niet waren het in de haast bijeengebrachte soldaten, maar oudgediende en met ervaring in de oorlog. De Germanen namelijk op wie door hen gehoopt werd, lieten zich niet bevelen, niet sturen, maar ze deden alles naar willekeur; geld en geschenken, de enige zaken waardoor ze omgekocht werden, waren omvangrijker bij de Romeinen en niemand was zo geneigd tot wapengeweld dat hij niet de voorkeur zou geven aan dezelfde beloning voor vrede als voor gevaar. Maar als ze onmiddellijk zouden slaagsraken, zou Cerialis geen legioenen hebben tenzij uit de overblijfselen van het Germaanse leger en die legioenen waren gebonden door verdragen met de delen van Gallia. Juist dat feit dat zij onlangs een ongeordende schare van Valentinus tegen hun verwachting hadden verjaagd, was voor hen en hun aanvoerder voer voor roekeloosheid: zij zouden weer roekeloos handelen en

¹ temeritas

roekeloosheid

venturosque in manus non imperiti¹ adolescentuli, verba et contiones quam² ferrum et arma meditantis³, sed Civilis et Classici; quos ubi aspexerint, reducturam in animos formidinem, fugam famemque ac totiens captis precariam⁴ vitam. neque Treviros aut Lingonas benevolentia⁵ contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit. diremit⁶ consiliorum diversitatem adprobata⁷ Tutoris sententia Classicus, statimque exequantur⁸.

77. Cerialis treedt dapper op.

Media acies Vbiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen tam improvisi⁹ adsiluisse¹⁰ ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans¹¹ pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit: perrupta¹² legionum castra, fusi equites, medius Mosellae pons, qui ulteriora¹³ coloniae adnectit, ab hostibus insessus¹⁴. Cerialis turbidis rebus intrepidus¹⁵ et fugientis manu retrahens, intecto corpore promptus¹⁶ inter tela, felici temeritate et fortissimi cuiusque adkursu recipere¹⁷ pontem electa manu firmavit. mox in castra reversus palantis¹⁸ captarum apud Novaesium

¹ imperitus	onervaren
² quam	evenals
³ meditari	instuderen, studeren op
⁴ precarius	afgesmeekt, als gunst verleend
⁵ benevolentia	welwillendheid, genade
⁶ dirimere 3	wegnemen
⁷ adprobare	goedkeuren
⁸ exsequi	uitvoeren, een vervolg geven aan
⁹ improvisus	onvoorzien
¹⁰ insilire + acc.	springen op
¹¹ increpare	afgeven op
¹² perrumpere 3	doordringen in
¹³ ulterior	aan de andere zijde liggend
¹⁴ insidere 3	bezetten
¹⁵ intrepidus	rustig, onverschrokken
¹⁶ promptus	zichtbaar, slagvaardig
¹⁷ recipere	herwinnen
¹⁸ palari	dwalen

het gevecht aangaan niet met een onervaren knulletje dat zich evenzeer op woorden en vergaderingen als op ijzer en wapens toeleide, maar met Civilis en Classicus; zodra ze hen zouden hebben gezien, zouden hun de angst voor ogen komen en de vlucht en honger en het leven dat hun zo dikwijls na hun gevangennamen als gunst verleend was. En niet werden de Treviri of de Lingones door welwillendheid in toom gehouden: zij zouden de wapens grijpen zodra hun angst verdwenen was. Door Tutors voorstel goed te keuren nam Classicus de verscheidenheid aan plannen weg en zij gaven er direct een vervolg aan.

77. Het centrum van de slaglinie is aan de Ubii en de Lingones gegeven; op de rechtervleugel stonden de cohorten van de Bataven, op de linker de Bructeri en Tencteri. Sommigen zijn vanaf de bergen, andere zijn tussen de weg en de rivier de Mosella zo onvoorzien erop afgesprongen dat Cerialis in zijn slaapvertrek en op bed (en hij had namelijk nog geen nacht in het kamp doorgebracht) tegelijkertijd hoorde dat er gestreden werd en dat zijn manschappen overwonnen werden, terwijl hij op de angst van hen die dat berichtten, afgaf, totdat hij heel de nederlaag met eigen ogen aanschouwde: men was doorgedrongen in het kamp van de legioenen, de cavalerie was verdreven, het midden van de brug over de Mosella, die de verbinding vormde met het deel van de colonia aan de andere kant, was bezet. Cerialis heeft onverschrokken in de stormachtige situatie en de vluchtenden met de hand terugtrekkend, met onbedekt lichaam zichtbaar te midden van de projectielen de brug, toen die door voorspoedige roekeloosheid en het te hulp snellen van juist de dappersten teruggewonnen was, met een uitgelezen schare versterkt. Daarna keerde hij terug naar het kamp en heeft hij gezien hoe de manipels van de bij Novaesium en Bonna gevangen legioenen

Bonnamque legionum manipulos et rarum apud signa militem ac prope circumventas aquilas videt. incensus ira 'non Flaccum' inquit, 'non Voculam deseritis: nulla hic proditio'¹; neque aliud excusandum habeo quam quod vos Gallici foederis oblitus² redisse in memoriam Romani sacramenti temere credidi. adnumerabor³ Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri aut militum manibus aut hostium ceciderint. ite, nuntiate Vespasiano vel, quod propius⁴ est, Civili et Classico, relictum a vobis in acie ducem: venient legiones quae neque me inultum⁵ neque vos impunitos patiantur.'

78. Cerialis' standvastigheid

Vera erant, et a tribunis praefectisque eadem ingerebantur⁶. consistunt⁷ per cohortis et manipulos; neque enim poterat patescere⁸ acies effuso hoste et impredientibus⁹ tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis suis quisque locis pugnam ciebant, Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad praedam instigantes¹⁰. et cuncta pro hostibus erant, donec legio unaetvicensima patentiore¹¹ quam ceterae spatio conglobata¹² sustinuit¹³ ruentis, mox impulit. nec sine ope divina mutatis repente animis terga victores vertere. ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quae primo impetu disiectae summis rursus iugis¹⁴ congregabantur ac speciem novi auxilii fecerant. sed obstitit vincentibus pravum¹⁵ inter ipsos certamen omisso¹⁶ hoste spolia

¹ proditio	verraad
² oblivisci + <i>gen.</i>	vergeten
³ adnumerare + <i>dat.</i>	tellen onder
⁴ propior	passender, geschikter
⁵ inultus	ongewroken
⁶ ingerere	te berde brengen
⁷ consistere 3	zich gezamenlijk opstellen
⁸ patescere 3	zich ontplooien
⁹ impedire	belemmeren
¹⁰ instigare	aanzetten, prikkelen
¹¹ patens	open, toegankelijk
¹² conglobare	samenballen
¹³ sustinere 2	het uithouden tegen
¹⁴ iugum	heuvelrug, hoogte
¹⁵ pravus	slecht
¹⁶ omittere 3	laten lopen

zich verspreidden en hoe her en der soldaten bij de vaandels waren en de adelaars bijna omsingeld waren. In woede ontstoken zei hij: “Niet Flaccus, niet Vocula laten jullie in de steek: hier is geen verraad; en ik heb niets anders om als excuus aan te voeren dan dat ik zonder reden heb geloofd dat jullie het verdrag met de Galliërs vergeten zouden hebben en weer de gedachte aan de eed van trouw aan Rome zouden hebben opgevat. Ik zal geteld worden onder mensen als Numisius en Herennius, zodra als al jullie ondercommandanten hetzij door de handen van de soldaten of van de vijanden gevallen zijn. Gaat, bericht aan Vespasianus of wat jullie dichterbij is, aan Civilis en Classicus dat door jullie jullie aanvoerder in de strijd is achtergelaten: er zullen legioenen komen die noch zullen dulden dat ik niet gewroken ben noch dat jullie ongestraft zijn.”

78. Het was de waarheid en door de tribunen en prefecten werd hetzelfde aangevoerd. Ze stelden zich gezamenlijk in cohorten en manipels op en niet kon de slaglinie zich ontplooien omdat de vijand naar binnen gestormd was en de tenten en de tros in de weg stonden, omdat het gevecht binnen de wal plaats vond. Tutor en Classicus en Civilis wekten ieder op hun plek telkens de strijd op, terwijl zij de Galliërs aanzetten tot vrijheid, de Bataven tot roem en de Germanen tot buit. Alles was in het voordeel van de vijanden, totdat het 21^e legioen zich had verzameld op een toegankelijker ruimte dan de overige legioenen en de aanstormenden tegenhield en daarna verdreef. En toen niet zonder goddelijke hulp de gemoederen veranderd waren, sloegen de winnaars plotseling op de vlucht. Zijzelf zeiden dat zij verschrikt waren door de aanblik van de cohorten, die bij de eerste aanval uiteengedreven waren, maar daarna weer bovenop de heuvelruggen zich aan het groeperen waren en zo de schijn van nieuwe hulp hadden gecreëerd. Maar toen zij aan het winnen waren, ondervonden ze nadeel van slechte onderlinge concurrentie in het najagen van buit, terwijl ze de vijand hadden laten lopen.

consectandi¹. Cerialis ut incuria² prope rem adflixit³, ita constantia restituit; secutusque fortunam castra hostium eodem die capit excinditque⁴.

79. De Agrippinenses vragen om hulp.

Nec in longum quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora⁵ societatis. atque interim dispersos⁶ in domibus Germanos trucidaverant; unde metus et iustae⁷ preces invocantium⁸, antequam hostes reparatis viribus ad spem vel ad ultionem accingerentur⁹. namque et Civilis illuc intenderat¹⁰, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quae e Chaucis Frisiisque composita Tolbiaci¹¹ in finibus Agrippinensium agebat: sed tristic nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium, qui largis¹² epulis vinoque sopitos¹³ Germanos, clausis foribus, igne iniecto cremavere; simul Cerialis propero¹⁴ agmine subvenit. circumsteterat Civilem et alius metus, ne quarta decima legio adiuncta Britannica classe adflicaret¹⁵ Batavos, qua Oceano ambiuntur. sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit, eaeque civitates in deditionem acceptae: classem ultro¹⁶ Canninefates adgressi sunt maiorque pars navium depressa¹⁷ aut capta. et Nerviorum

¹ consecari	achter iets aangaan
² incuria	gebrek aan zorg
³ affligere 3	verzwakken
⁴ excindere 3	vernietigen
⁵ pignus, -oris	onderpand
⁶ dispergere 3	verspreiden
⁷ iustus	gerechtvaardigd
⁸ invocare	aanroepen, inroepen
⁹ accingi	zich wapenen
¹⁰ intendere 3	zich wenden, trekken naar
¹¹ Tolbiacum	Zülpich in Noordrijn-westfalen
¹² largus	rijkelijk
¹³ sopitus	slapend, sluimerend
¹⁴ properus	haastig
¹⁵ afflictare	in het nauw brengen
¹⁶ ultro	zelfs, uit eigen beweging
¹⁷ deprimere 3	tot zinken brengen

Weliswaar heeft Cerialis door nalatigheid de situatie bijna om zeep geholpen, maar door zijn standvastigheid heeft hij die hersteld; hij volgde het lot en hij heeft het kamp van de vijand op dezelfde dag ingenomen en vernietigd.

79. Niet voor lang was de soldaten rust gegund. De Agrippinenses smeekten om hulp en ze boden de vrouw en zuster van Civilis en de dochter van Classicus aan, bij hun achtergelaten onderpanden van hun bondgenootschap. En intussen hadden ze de over hun huizen verspreide Germanen neergehouwen; vandaar waren de angst en de smeekbeden van hen terecht die hen te hulp riepen, voordat de vijanden na hun krachten hersteld te hebben zich zouden voorbereiden tot hoop of tot wraak. Want ook Cerialis was daarheen getrokken, niet zonder kracht, maar met zijn hartstochtelijkste legioen intact dat samengesteld uit Chauci en Friezen in Tolbiacum op het gebied der Agrippinenses verbleef. Maar een droeve mededeling deed hem omdraaien, dat namelijk het cohort vernietigd was door een list van de Agrippinenses, die de Germanen die met een rijkelijke maaltijd en wijn in slaap gedommeld waren, hebben verbrand, nadat de deuren gesloten waren en vuur naar binnen gegooid was; tegelijk kwam Cerialis met een speedmars te hulp. Ook een andere angst had Civilis bevangen, namelijk dat het 14^e legioen, nadat de vloot van Britannia zich aangesloten had, de Bataven daar in het nauw zou brengen waar zij omgeven worden door de oceaan. Maar een legioen werd met een tocht over land door Fabius Priscus een ondercommandant naar de Nervii en Tungri geleid en deze burgerijen zijn in overgave ontvangen. De vloot is uit eigen beweging door de Canninefaten aangevallen en het grootste deel van de schepen is of gezonken of gekeerd.

multitudinem, sponte commotam ut pro Romanis bellum capesseret, idem Canninefates fudere. Classicus quoque adversus equites Novaesium a Ceriale praemissos secundum proelium fecit: quae modica sed crebra damna famam victoriae nuper partae lacerabant¹.

80. Antonius Primus

Isdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici iubet, mansuram discordiam obtendens², ni semina belli restinxisset³. neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est, favore militum anxius et superbia viri aequalium quoque, adeo⁴ superiorum intolerantis⁵. profectus ad Vespasianum Antonius ut non pro⁶ spe sua excipitur, ita neque averso imperatoris animo. trahebatur in diversa, hinc meritis⁷ Antonii, cuius ductu confectum haud dubie bellum erat, inde Muciani epistulis: simul ceteri ut infestum tumidumque⁸ insectabantur, adiunctis prioris vitae criminibus. neque ipse deerat adrogantia vocare⁹ offensas¹⁰, nimius¹¹ commemorandis quae meruisset: alios ut imbellis¹², Caecinam ut captivum ac dediticium¹³ increpat. unde paulatim levior¹⁴ viliorque¹⁵ haberi, manente tamen in speciem amicitia.

¹ lacerare	verscheuren, teniet doen
² obtendere 3	voorwenden, als voorwendsel gebruiken
³ restinguere 3	uitblussen, onderdrukken, vernietigen
⁴ adeo	zozeer, zelfs, in het bijzonder
⁵ intolerans + gen.	niet verdragend
⁶ pro + abl.	overeenkomstig
⁷ meritum	verdienste
⁸ tumidus	verwaand
⁹ vocare	veroorzaken
¹⁰ offensa	belediging, krenking
¹¹ nimius + abl. <i>limitationis</i>	te groot, overdreven
¹² imbellis	onkrijgshaftig, laf
¹³ dediticius	onderworpen, overgegeven
¹⁴ levis	wuft, onbeduidend, zonder gezag
¹⁵ vilis	goedkoop, verachtelijk

En de menigte Nervii, die uit eigen beweging op de been gekomen was om voor de Romeinen ten oorlog te trekken, is door dezelfde Canninefaten verdreven. Ook Classicus heeft tegen ruiters, die door Cerialis naar Novaesium vooruit gestuurd waren, voorspoedig slag geleverd: en deze matige, maar wel talrijke verliezen deden de roem van de onlangs behaalde overwinning teniet.

80. In diezelfde dagen beval Mucianus de zoon van Vitellius te doden; hij hield voor dat tweedracht zou blijven, als hij niet de zaden van oorlog had vernietigd. En niet duldde hij dat Antonius Primus door Domitianus in zijn staf erbij werd gehaald, omdat hij bezorgd was door de sympathie van de soldaten en door de hoogmoed van de man die ook gelijken, jazelfs meerderen niet verdroeg. Antonius is naar Vespasianus vertrokken en hij werd daar weliswaar niet ontvangen zoals hij had verwacht, maar ook niet was de keizer hem negatief gezind. Vespasianus werd naar verscheidene kanten getrokken, enerzijds door de verdiensten van Atonius, door wiens leiding zonder enige twijfel de oorlog beëindigd was, anderzijds door de brief van Mucianus: tegelijkertijd gaven anderen op hem af als vijandig en verwaand, terwijl beschuldigingen van zijn vroegere leven toegevoegd waren. En niet liet hij zelf het na door zijn aanmatiging mensen te beledigen, terwijl hij al te overdreven was in het vertellen van zijn verdiensten: anderen keurde hij af als onkrijgshaftig, Caecina als krijgsgevangene en onderworpen. Dientengevolge werd hij geleidelijk als onbeduidender en verachtelijker beschouwd, terwijl toch voor de schijn de vriendschap bleef.

81 De wonderen van Vespasianus

Per eos mensis quibus Vespasianus Alexandriae statos¹ aestivis² flatibus dies et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quis caelestis favor³ et quaedam in Vespasianum inclinatio⁴ numinum ostenderetur. e plebe Alexandrina quidam oculorum tabe⁵ notus genua⁶ eius advolvitur, remedium caecitatis⁷ exposcens gemitu⁸, monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus⁹ gens ante alios colit; precabaturque principem ut genas¹⁰ et oculorum orbis¹¹ dignaretur¹² respergere¹³ oris excremento¹⁴. alius manum aeger eodem deo auctore ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur¹⁵ orabat. Vespasianus primo inridere¹⁶, aspernari¹⁷; atque illis instantibus¹⁸ modo famam vanitatis¹⁹ metuere, modo obsecratione²⁰ ipsorum et vocibus adulantium²¹ in spem induci: postremo aestimari a medicis iubet an talis caecitas ac debilitas ope humana superabiles²² forent. medici varie disserere: huic non exesam²³ vim luminis et redituram si

¹ status	vastgesteld, bepaald
² aestivus	zomers
³ favor	begunstiging, sympathie, bijval
⁴ inclinatio	neiging
⁵ tabes 3	etter, ziekte
⁶ genu <i>n.</i> 4	knie
⁷ caecitas	blindheid
⁸ gemitus	gezucht, gejammer
⁹ superstitio	bijgeloof, <i>pl.</i> bijgelovige gebruiken
¹⁰ gena	wang, oogkas
¹¹ orbis	kring, oogappel
¹² dignari	zich verwaardigen
¹³ respergere 3	bespatten
¹⁴ excrementum	uitscheiding
¹⁵ calcare	betreden
¹⁶ inridere 2	bespotten
¹⁷ aspernari	verachten, afwijzen
¹⁸ instare	aandringen
¹⁹ vanitas	ijdelheid
²⁰ obsecratio	dringend verzoek
²¹ adulari	vleien
²² superabilis	overwinbaar
²³ exedere 3	wegvreten, aantasten

81. Gedurende die maanden waarin Vespasianus in Alexandria de vaste dagen voor zomerse winden en de zekerheden van de zee afwachtte, gebeurden er vele wonderen waardoor de hemelse gunst en een zekere neiging van de goddelijke machten richting Vespasianus getoond werden. Een zeker persoon uit het volk van Alexandria die bekend stond om een oogziekte, viel voor zijn knieën, terwijl hij zuchtend om genezing van zijn blindheid smeekte; hij was daartoe gemaand door de god Serapis, die door dat volk, dat aan bijgelovige gebruiken toegewijd is, meer dan de anderen wordt vereerd; hij bad de keizer zich te verwaardigen zijn oogkassen en zijn oogappels te bespatten met zijn mondvocht. Een ander die een ziekte had aan een hand smeekte op advies van dezelfde god dat hij door Caesars voetzool betreden werd. Vespasianus bespote hem eerst en hij wees dat af; en toen zij aandrongen, vreesde hij nu eens de naam van ijdelheid, dan weer werd hij op dringend verzoek van henzelf en door de woorden van vleiers tot hoop gebracht: tenslotte beval hij dat door artsen ingeschat moest worden of zulk een blindheid of gebrekkigheid door menselijke hulp overwonnen kon worden. De artsen gaven afwisselende uiteenzettingen: de man zou niet de kracht van het licht ontnomen zijn en die zou terugkeren, als de blokkades

pellerentur obstantia¹; illi elapsos² in pravam artus³, si salubris⁴ vis
 adhibeatur, posse integrari⁵. id fortasse cordi deis et divino
 ministerio⁶ principem electum; denique patrati⁷ remedii⁸ gloriam
 penes Caesarem, inriti⁹ ludibrium¹⁰ penes miseros fore. igitur
 Vespasianus cuncta fortunae suae patere¹¹ ratus nec quicquam ultra¹²
 incredibile, laeto ipse vultu, erecta¹³ quae adstabat multitudine, iussa
 exequitur¹⁴. statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit¹⁵ dies.
 utrumque qui interfuere nunc quoque memorant, postquam¹⁶ nullum
 mendacio¹⁷ pretium.

82. Basilides

Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem ut super rebus
 imperii consuleret: arceri¹⁸ templo cunctos iubet. atque ingressus
 intentusque¹⁹ numini respexit pone²⁰ tergum e primoribus
 Aegyptiorum nomine Basiliden, quem procul Alexandria plurium
 dierum itinere et aegro corpore detineri haud ignorabat²¹.
 percontatur²² sacerdotes num illo die Basilides templum inisset,

¹ obstans <i>n.</i>	blokkade
² elabi	wegglijden
³ artus 4	lid, ledemaat
⁴ salubris	heilzaam
⁵ integrare	herstellen
⁶ ministerium	steun, ambt
⁷ patrare	volbrengen, tot stand brengen
⁸ remedium	geneesmiddel
⁹ inritus	vergeefs
¹⁰ ludibrium	spot
¹¹ patere 2	open staan
¹² ultra + <i>acc.</i>	meer dan
¹³ erectus	opgewekt
¹⁴ exequi	uitvoeren
¹⁵ relucescere 3	weer licht/helder worden
¹⁶ postquam	sinds
¹⁷ mendacium	leugen
¹⁸ arcere 2 + <i>abl.</i>	weren van
¹⁹ intentus + <i>dat.</i>	gericht op, bezig met
²⁰ pone + <i>acc.</i>	achter
²¹ ignorare	niet (her)kennen
²² percontari	ondervragen

verdreven zouden worden; zijn leden waren in slechte staat geraakt, maar als een heilzame kracht toegepast werd, zouden ze hersteld kunnen worden; dit ging misschien de goden ter harte en misschien was de keizer uitverkoren voor goddelijke steun; tenslotte zou dan de roem van de bewerkstelligde genezing in handen van Caesar zijn, maar spot bij een mislukking zou de ongelukkige ten deel zijn. Dus omdat Vespasianus meende dat alles voor zijn positie open stond en niets meer ongeloofwaardig was, voltrok zelf met blij gelaat de bevelen, terwijl de menigte die erbij stond, opgewekt was. Onmiddellijk kon de hand weer gebruikt worden en het licht werd weer helder voor de blinde. Ook nu, nu een leugen geen beloning kent, worden beide gevallen verteld door wie erbij geweest zijn.

82. Daardoor had Vespasianus een dieper verlang om het heiligdom te bezoeken om advies in te winnen over de situatie van het gezag. Hij beval allen weg te houden van de tempel. En toen hij naar binnen was gegaan en bezig was met de goddelijke macht, zag hij achter zijn rug een man die tot de eersten van de Egyptenaren behoorde, genaamd Basilides, van wie hij zeker wist dat hij zich ver weg van Alexandria bevond op een afstand van meer reisdagen en dat hij verhinderd werd door lichamelijke ziekte. Hij vroeg de priesters of Basilides die dag de tempel betreden had, hij vroeg wie hem

percontatur obvios num in urbe visus sit; denique missis equitibus explorat illo temporis momento octoginta milibus passuum afuisse¹: tunc divinam² speciem³ et vim responsi ex nomine Basilidis interpretatus⁴ est.

83. Het visioen van Ptolemaeus

Origo dei nondum nostris auctoribus⁵ celebrata: Aegyptiorum antistites⁶ sic memorant, Ptolemaeo regi, qui Macedonum primus Aegypti opes firmavit, cum Alexandriae recens conditae moenia templaque et religiones⁷ adderet, oblatum⁸ per quietem decore eximio⁹ et maiore quam humana specie iuvenem, qui moneret ut fidissimis amicorum in Pontum missis effigiem suam acciret¹⁰; laetum¹¹ id regno magnamque et inclutam¹² sedem fore quae excepisset: simul visum eundem iuvenem in caelum igne plurimo attolli¹³. Ptolemaeus omine et miraculo excitus¹⁴ sacerdotibus Aegyptiorum, quibus mos¹⁵ talia intellegere, nocturnos visus aperit. atque illis Ponti et externorum¹⁶ parum gnaris, Timotheum Atheniensem e gente Eumolpidarum¹⁷, quem ut antistitem caerimoniarum Eleusine¹⁸ exciverat¹⁹, quatenam illa superstitione¹, quod

¹ abesse	verwijderd zijn
² divinus	goddelijk, profetisch, buitengewoon
³ species 5	verschijning
⁴ interpretari	verklaren
⁵ auctor	schrijver
⁶ antistes, -stitis	opperpriester
⁷ religio	cultus
⁸ obferri	zich voordoen
⁹ eximius	uitnemend
¹⁰ accire	laten komen
¹¹ laetus	heuglijk, veelbelovend
¹² inclutus	beroemd
¹³ attollere 3	verheffen
¹⁴ excire	wekken
¹⁵ mos	gewoonte
¹⁶ externa n.pl.	buitenland
¹⁷ Eumolpidae:	<i>afstammelingen van Eumolpos de stichter van de Eleusinische mysteriën, priestergeslacht uit Athene.</i>
¹⁸ Eleusis	Eleusis, bij Athene
¹⁹ excire	laten komen

ontmoette, of hij in de stad gezien was; tenslotte na ruiters uitgestuurd te hebben stelde hij vast dat hij op dat moment 80 mijl verwijderd was geweest: toen heeft hij de verklaring gegeven dat de verschijning goddelijk was en de betekenis van het orakel heeft hij naar de naam Basilides uitgelegd.

83. De oorsprong van de god is nog niet door onze schrijvers bezongen. De priesters der Egyptenaren vertellen het als volgt, dat aan koning Ptolemaeus, die als eerste van de Macedoniërs de macht van Egypte versterkte, toen hij aan Alexandria dat nog maar net gesticht was muren en tempels en cultussen gaf, in zijn slaap zich een jonge man van uitzonderlijke schoonheid en van een groter voorkomen dan menselijk voordeed, die hem aanspoorde om na zijn trouwste vrienden naar de Pontus gestuurd te hebben zijn beeld te laten komen; dit zou voor zijn rijk vreugde brengen en de plaats die dat beeld zou hebben opgenomen, zou groot en beroemd zijn; tegelijkertijd werd gezien hoe dezelfde jongeman naar de hemel met zeer veel vuur werd opgetild. Toen Ptolemaeus door het voorteken en het wonder in beroering was gebracht, openbaarde hij de priesters van de Egyptenaren, voor wie het gebruikelijk is zulke dingen te begrijpen, de nachtelijke verschijning. En omdat zij te weinig kennis hadden van de Pontus en het buitenland, vroeg hij Timotheus de Athener van het geslacht der Eumolpiden, die hij uit Eleusis als priester van ceremonieën had laten komen, wat dat toch voor cultus was en wat voor goddelijke macht.

¹ superstitio

(buitenlandse) cultus

numen, interrogat. Timotheus quaesitis qui in Pontum meassent¹, cognoscit urbem illic Sinopen, nec procul templum vetere inter accolae² fama Iovis Ditis: namque et muliebrem effigiem³ adsistere quam plerique Proserpinam vocent. sed Ptolemaeus, ut sunt ingenia⁴ regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam⁵ religionum adpetens⁶ negligere paulatim aliasque ad curas animum vertere, donec eadem species terribilior iam et instantior exitium ipsi regnoque denuntiaret nisi⁷ iussa patrarentur⁸. tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri⁹ iubet praecepitque¹⁰ navigaturis¹¹ ut Pythicum Apollinem adeant. illis mare secundum¹², sors¹³ oraculi haud ambigua: irent simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent.

84. De import van een god

Vt Sinopen¹⁴ venere, munera preces mandata regis sui Scydrothemidi adlegant¹⁵. qui <di>versus¹⁶ animi modo numen pavescere¹⁷, modo minis¹⁸ adversantis¹⁹ populi terreri; saepe donis promissisque legatorum flectebatur²⁰. atque interim triennio exacto²¹ Ptolemaeus

¹ meare	geregeld gaan
² accola	buur
³ effigies	gestalte
⁴ ingenium	karakter
⁵ <i>vul aan: potius</i>	
⁶ adpetens 3 + <i>gen.</i>	begerig naar
⁷ = nisi	
⁸ patrare	uitvoeren
⁹ expedire	in gereedheid brengen
¹⁰ praecipere 5	bevelen
¹¹ navigare	varen
¹² secundus	gunstig
¹³ sors	lot, orakeluitspraak
¹⁴ <i>Griekse acc.</i>	
¹⁵ adlegare	naar voren brengen, aanvoeren
¹⁶ diversus + <i>gen. limitationis</i>	anders van
¹⁷ pavescere 3	bang worden
¹⁸ minae	dreigementen
¹⁹ adversari	zich verzetten
²⁰ flectere 3	vermurwen, op andere gedachten brengen
²¹ exigere	doorbrengen

Na het aan de mensen die naar de Pontus gegaan waren gevraagd te hebben, vernam hij dat daar een stad Sinope was en niet ver daarvandaan een tempel van Iuppiter Dis van oude naam onder de bewoners; want er zou ook een vrouwenbeeld bij staan, dat de meesten Proserpina noemen. maar Ptolemaeus was wel geneigd tot angst zoals de karakters van koningen zijn, maar zodra de zorgeloosheid was teruggekeerd, verlangde hij meer naar genot dan naar religieuze verplichtingen en geleidelijk liet hij het versloffen en richtte hij zijn aandacht op andere beslommeringen, totdat dezelfde verschijning, maar nu angstaanjagender en aanhoudender, voor hemzelf en zijn rijk de ondergang aankondigde als de bevelen niet uitgevoerd werden. Toen beval hij dat gezanten en cadeaux voor koning Scydrothemis (deze zwaaide toen de scepter over de inwoners van Sinope) gereed gemaakt werden en hij schreef hun die er naartoe zouden varen voor dat zij naar de Pythische Apollo zouden gaan. Voor hen was de zee gunstig en de orakeluitspraak absoluut niet dubbelzinnig: zij moesten gaan en het beeld van zijn vader terugbrengen en dat van zijn zuster achterlaten.

84. Zodra zij in Sinope aangekomen waren, kwamen zij met de geschenken, de beden, de opdrachten van hun koning bij Scydrothemis. Hij innerlijk verdeeld kreeg nu eens angst voor de god, dan weer werd hij beangstigd door de dreigementen van het volk dat zich verzette; dikwijls stond hij op het punt door de geschenken en beloften van de gezanten vermurwd te worden. En toen intussen drie jaren verlopen waren, liet Ptolemaeus zijn inzet,

non studium, non preces omittere: dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. tum minax¹ facies Scydrothemidi offertur ne destinata² deo ultra³ moraretur⁴: cunctantem⁵ varia perniciēs⁶ morbique et manifesta caelestium ira graviorque in dies fatigabat. advocata contione iussa numinis, suos Ptolemaei que visus, ingruentia⁷ mala exponit: vulgus aversari regem, invidere Aegypto, sibi metuere⁸ templumque circumsedere. maior hinc fama tradidit deum ipsum adpulsas⁹ litori navis sponte conscendisse¹⁰: mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi¹¹ Alexandriam adpelluntur. templum pro¹² magnitudine urbis exstructum loco cui nomen Rhacotis; fuerat illic sacellum¹³ Serapidi atque Isidi antiquitus¹⁴ sacratum. haec de origine et advectu¹⁵ dei celeberrima. nec sum ignarus esse quosdam qui Seleucia urbe Syriae accitum regnante Ptolemaeo, quem tertia aetas¹⁶ tulit; alii auctorem eundem Ptolemaeum, sedem, ex qua transierit, Memphim perhibent¹⁷, inclutam olim et veteris Aegypti columnen¹⁸. deum ipsum multi Aesculapium, quod medeatur¹⁹ aegris corporibus, quidam Osirin, antiquissimum illis gentibus numen, plerique Iovem ut rerum omnium potentem²⁰, plurimi Ditem patrem insignibus²¹, quae in ipso manifesta, aut per ambages²² coniectant¹.

¹ minax	dreigend
² destinare	bepalen
³ ultra	langer
⁴ morari	vertragen
⁵ cunctari	talmen
⁶ perniciēs 5	ongeluk, pest
⁷ ingruere 3	toenemen
⁸ metuere 3 + <i>dat.</i>	bezorgd zijn voor
⁹ adpellere 3	doen landen
¹⁰ conscendere 3	beklimmen
¹¹ emetiri	afleggen
¹² pro + <i>abl.</i>	in verhouding tot
¹³ sacellum	heiligdommetje
¹⁴ antiquitus <i>adv.</i>	van oudsher
¹⁵ advectus 4	komst
¹⁶ aetas	generatie
¹⁷ perhibere 2	noemen
¹⁸ columnen	top, hoeksteen
¹⁹ mederi + <i>dat.</i>	genezen
²⁰ potens + <i>gen.</i>	machthebber, beheersend
²¹ insigne	teken
²² ambages	dwaaltocht, raadselachtigheid

zijn beden niet varen: hij vergrootte de waardigheid van de gezanten, het aantal schepen, het gewicht aan goud. Toen vertoonde zich een dreigend gelaat aan Scydrothemis opdat hij niet langer tegenhield wat door de god bepaald was: terwijl hij aarzelde, werd hij gekweld door veelsoortig ongeluk en ziektes en duidelijke woede van de hemelingen die van dag tot dag zwaarder werd. Na het bijeenroepen van een vergadering zette hij de bevelen van de god uiteen, de verschijning die hijzelf had gehad en die van Ptolemaeus en de rampen die erger werden. Het volk wendde zich af van de koning, was jaloers op Egypte, was bezorgd omzichzelf en omsingelde de tempel. vanaf dit punt heeft een tamelijk sterk gerucht verteld dat de god zelf uit eigen beweging aan boord is gegaan van de schepen die op de kust geland waren; vanaf dat punt -het is wonderbaarlijk om te vertellen- hebben ze in drie dagen zo grote afstand over zee gevaren en hebben ze aangemeerd in Alexandria. Er is een tempel gebouwd in verhouding tot de grootte van de stad op de plek die Rhacotis heet. Daar was een heilighdommetje geweest dat van oudsher aan Serapis en Isis gewijd was. Het volgende is het meest bekend over de oorsprong en de komst van de god. En ik ben ermee bekend dat er lieden zijn die zeggen dat hij uit Seleucia een stad in Syria gehaald is, toen Ptolemaeus, die door de derde generatie is voortgebracht, koning was; anderen noemen diezelfde Ptolemaeus als verantwoordelijke persoon, maar noemen als plaats waarvan hij is overgekomen, Memphis dat ooit beroemd was en het toppunt van het oude Egypte. Velen vermoeden dat de god zelf Aesculapius is, omdat hij zieke lichamen geneest, sommigen dat het Osiris is, de oudste god bij die volkeren, zeer velen dat het Iuppiter is als machthebber over heel de wereld, de meesten vermoeden op grond van zijn tekens, die duidelijk zichtbaar op hem zijn, of op grond van zijn raadselachtigheid dat het vader Dis is.

¹ coniectare

vermoeden, gissen, komen op

85. Mucianus onthult zich.

At Domitianus Mucianusque antequam Alpibus propinquarent¹, prosperos rerum in Treviris gestarum nuntios acceperere. praecipua² victoriae fides dux hostium Valentinus nequaquam abiecto³ animo, quos spiritus⁴ gessisset, vultu ferebat. auditus ideo tantum ut nosceretur ingenium eius, damnatusque inter ipsum supplicium⁵ exprobranti⁶ cuidam patriam eius captam accipere se solacium⁷ mortis respondit. sed Mucianus quod diu occultaverat, ut recens exprompsit⁸: quoniam benignitate deum fractae hostium vires forent, parum decore Domitianum confecto prope bello alienae gloriae interventurum⁹. si status imperii aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Caesarem in acie stare, Canninefatis Batavosque minoribus ducibus delegandos¹⁰: ipse Luguduni vim fortunamque principatus e proximo ostentaret¹¹, nec parvis periculis immixtus et maioribus non defuturus par¹².

86. Domitianus verbergt zich.

Intellegebantur artes¹³, sed pars obsequii in eo¹⁴ ne deprehenderentur¹⁵: ita Lugudunum ventum. unde¹⁶ creditur

¹ propinquare + dat.	naderen
² praecipuus	bijzonder, buitengewoon
³ abiectus	moedeloos, neerslachtig
⁴ spiritus 4	instelling, bezieling
⁵ supplicium	doodstraf
⁶ exprobrare	verwijten
⁷ solacium	troost
⁸ expromere 3	voor de dag halen
⁹ intervenire + dat.	verijdelen
¹⁰ delegare	toevertrouwen aan, verwijzen
¹¹ ostentare	laten zien
¹² par + dat.	passend bij, gelijk aan
¹³ ars	truck, list
¹⁴ sc. erat	
¹⁵ deprehendere 3	betrappen
¹⁶ unde	vanwaar, vandaar

85. Maar voordat Domitianus en Mucianus de Alpen naderden, hebben ze positieve berichten ontvangen over het verloop van de problemen in het gebied van de Treviri. Als bijzondere bevestiging van de zege liet de aanvoerder van de vijand Valentinus zonder enigszins van binnen ontmoedigd te zijn op zijn gezicht de bezieling zien die hij had gehad. Slechts daarom is er naar hem geluisterd opdat men zijn karakter leerde kennen. Toen na zijn veroordeling tijdens de executie zelf iemand verweet dat diens vaderland ingenomen was, antwoordde hij hem dat hij dat als troost voor zijn dood opvatte. Maar Mucianus haalde dat wat hij lang had verborgen, tevoorschijn als was het nieuw: omdat door de welwillendheid van de goden de krachten van de vijanden gebroken waren, zou het te weinig eervol voor Domitianus zijn om zich, nu de oorlog bijna tot een einde was gebracht, in de roem van een ander te wringen; als de toestand van het rijk of het heil van de delen van Gallia in gevaar zouden verkeren, dan had Caesar in de slaglinie moeten staan en de Canninefaten en de Bataven hadden dan aan mindere bevelhebbers toevertrouwd moeten worden; zelf moest hij te Lugudunum de kracht en de positie van het principaat van heel dichtbij tonen, zonder dat hij verwickeld was in kleine gevaren en zonder dat hij paraat aan grotere zou ontbreken.

86. Zijn listen werden begreep, maar een deel van de inschikkelijkheid in hem zorgde ervoor dat zij niet werden bemerkt. Zo kwam men aan in Lugudunum. Men gelooft dat Domitianus vandaar met geheime berichten aan Cerialis

Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem eius temptavisse an praesenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret. qua cogitatione¹ bellum adversus patrem agitaverit² an opes virisque adversus fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis salubri temperamento³ elusit⁴ ut vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni a senioribus iuventam suam cernens modica quoque et usurpata⁵ antea munia imperii omittebat, simplicitatis⁶ ac modestiae imagine in altitudinem conditus⁷ studiumque litterarum et amorem carminum simulans, quo velaret⁸ animum et fratris <se> aemulationi⁹ subduceret¹⁰, cuius disparem mitioremque naturam contra¹¹ interpretabatur.

¹ cogitatio	gedachte, bedoeling, plan
² agistare	van plan zijn
³ temperamentum	terughoudendheid
⁴ eludere 3	verijdelen, pareren
⁵ usurpare	zich toeëigenen
⁶ simplicitas	eenvoud, naïviteit
⁷ condere 3	verstoppert
⁸ velare	bedekken, verbergen
⁹ aemulatio	concurrentie
¹⁰ subducere 3 + dat.	onttrekken aan
¹¹ contra	daartegenover, volledig anders

diens trouw op de proef heeft gesteld of hij aan hem, als hij aanwezig was, het leger en het gezag zou geven. Het was onzeker of hij met deze gedachte een oorlog tegen zijn vader heeft overwogen of macht en strijdkrachten tegen zijn broer; want Cerialis heeft met heilzame terughoudendheid hem gepareerd, als had hij op kinderlijke wijze ongefundeerde verlangens. Toen Domitianus zag dat zijn jeugd door de ouderen veracht werd, gaf hij ook de matige en voorheen zich toegeëigende taken op en met het beeld van eenvoud en bescheidenheid stopte hij zich zelf diep weg en hij veinsde toelig op de letteren en liefde voor liederen om zo zijn aard te verbergen en zich aan de concurrentie met zijn broer te onttrekken, wiens andere en zachtere aard hij compleet anders uitlegde.

